ISSN 2311-6676

Вісник
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

4/2(58)'2018

Заснований 18 листопада 2005 року

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
від 24 квітня 2008 року
Серія КВ № 13906-2879 ПР

Спеціальний випуск
"Протидія домашньому насильству в контексті законодавчих змін"

Засновник
Національна академія прокуратури України

Періодичність випуску
4 рази на рік

Головний редактор
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
габілітований доктор правничих наук (Республіка Польща)
С. Мінченко

Журнал внесено до:
Переліку наукових фахових видань
у галузі юридичних наук
(наказ Міністерства освіти і науки України від 4 липня 2014 року № 793);
міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Люблін, Республіка Польща)
ICV 2016 = 28.5

Схвалено на засіданні редакційної колегії
(протокол № 1 від 23 січня 2019 року)

Рекомендовано до друку
Вченою радою Національної академії прокуратури України
(протокол № 1 від 24 січня 2019 року)

Передплатний індекс
95295

Адреса
вул. Мельникова, 81-б, м. Київ, 04050
тел.: + 38 (044) 206-15-61
www.visnyknapu.gp.gov.ua
e-mail: visnyk.napu@ukr.net

© Національна академія прокуратури України, 2019

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Сергій Мінченко проректор Національної академії прокуратури України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, габілітований доктор правничих наук (Республіка Польща)

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Володимир Уваров керівник Генеральної інспекції Генеральної прокуратури України, доктор юридичних наук

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Світлана Барандич начальник редакційного відділу Національної академії прокуратури України

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Сергій Аракелян доктор юридичних наук, професор (Академія юстиції Вірменії)

Микола Арманов кандидат юридичних наук, доцент (Державне бюро розслідувань)

Ганна Власова доктор юридичних наук, професор (Європейський університет)

Олександр Гладун кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (Національна академія прокуратури України)

Олександр Долгий доктор юридичних наук, старший науковий співробітник (Національна академія прокуратури України)

Роза Досимбекова кандидат юридичних наук, доктор політичних наук (Академія правоохоронних органів при Генеральній прокуратурі Республіки Казахстан)

Зоя Загиней доктор юридичних наук, доцент (Національна академія прокуратури України)

Йозеф Затко доктор права (Європейський інститут післядипломної освіти, Словацька Республіка)

Микола Зубрицький кандидат юридичних наук (Генеральна прокуратура України)

Оксана Кваша доктор юридичних наук, професор (Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України)

Оксана Книженко доктор юридичних наук, професор (Національна академія прокуратури України)

Ігор Козьяков доктор юридичних наук, професор (Національна академія прокуратури України)

Ігор Копотун доктор юридичних наук, професор (Академія ГУСПОЛ, Чеська Республіка)

Наталія Наулік кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія прокуратури України)

Георгій Попов доктор юридичних наук (Національна академія прокуратури України)

Маргіта Прокеінова доктор права, доцент кримінального права (Університет Коменського в Братиславі, Словацька Республіка)

Олександр Сапін кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (Державне бюро розслідувань)

Павло Сердюк доктор юридичних наук, професор (Національна академія прокуратури України)

Оксана Севрук кандидат юридичних наук (Національна академія прокуратури України)

Діана Скобіоале доктор юридичних наук (Національний інститут юстиції Республіки Молдова)

Анжела Стрижевська кандидат юридичних наук (Генеральна прокуратура України)

Олена Таран доктор юридичних наук, старший науковий співробітник (Національна академія внутрішніх справ)

Олександр Толочко кандидат юридичних наук, професор (Національна академія прокуратури України)

Микола Туркот кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія прокуратури України)

Микола Якимчук доктор юридичних наук, професор (Національна академія прокуратури України)

ISSN 2311-6676

Journal
OF THE NATIONAL PROSECUTION ACADEMY OF UKRAINE
4/2(58)'2018

Established 18 November 2005

Certificate of state registration of print media
of 24 April 2008
Series КВ № 13906-2879 ПР

Special issue
"Combating Domestic Violence in the Context of Legislative Changes"

Founder
National Prosecution Academy of Ukraine

Publication frequency
4 times a year

Editor-in-Chief
Doctor of Law, Senior Research Officer,
Habilitated Doctor of Law (Republic of Poland)
S. Minchenko

Journal is included into:
List of Scientific Professional Publications of Ukraine in the field of Legal Sciences
(Decree of the Ministry of Science of Ukraine of 4 July 2014 № 793);
Index Copernicus International
(Lublin, Poland)
ICV 2016 = 28.5

Approved at the editorial board meeting
(report № 1 of 23 January 2019)

Recommended to be published by
Academic Council of the National Prosecution Academy of Ukraine
(report № 1 of 24 January 2019)

Advance payment index
95295

Address
Melnykova str., 81-b, Kyiv, 04050
tel.: + 38 (044) 206-15-61
www.visnyknapu.gp.gov.ua
e-mail: visnyk.napu@ukr.net

© National Prosecution Academy of Ukraine, 2019

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

Serhii Minchenko Vice-Rector of the National Prosecution Academy of Ukraine, Doctor of Law, Senior Research Officer, Habilitated Doctor of Law (Republic of Poland)

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

Volodymyr Uvarov Head of the General Inspection of the Prosecutor General's Office of Ukraine, Doctor of Law

EXECUTIVE SECRETARY

Svitlana Barandych Head of Editorial Department of the National Prosecution Academy of Ukraine

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD

Sergey Arakelyan Doctor of Law, Professor (Academy of Justice of the Republic of Armenia)

Mykola Armanov PhD in Law, Associate Professor (State Bureau of Investigations)

Hanna Vlasova Doctor of Law, Professor (European University)

Oleksandr Hladun PhD in Law, Senior Research Officer (National Prosecution Academy of Ukraine)

Oleksandr Dolhyi Doctor of Law, Senior Research Officer (National Prosecution Academy of Ukraine)

Rosa Dosimbekova PhD in Law, Doctor of Political Sciences (Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan)

Zoia Zahynei Doctor of Law, Associate Professor (National Prosecution Academy of Ukraine)

Jozef Zaťko Doctor of Law (The European Institute of Additional Education, the Slovak Republic)

Mykola Zubrytskyi PhD in Law (Prosecutor General's Office of Ukraine)

Oksana Kvasha Doctor of Law, Professor (Koretskyi Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine)

Oksana Knyzhenko Doctor of Law, Professor (National Prosecution Academy of Ukraine)

Ihor Koziakov Doctor of Law, Professor (National Prosecution Academy of Ukraine)

Ihor Kopotun Doctor of Law, Professor (Academy HUSPOL, the Czech Republic)

Nataliia Naulik PhD in Law, Associate Professor (National Prosecution Academy of Ukraine)

Heorhii Popov Doctor of Law (National Prosecution Academy of Ukraine)

Margita Prokeinová Doctor of Law, Associate Professor of Criminal Law (Comenius University Bratislava, the Slovak Republic)

Oleksandr Sapin PhD in Law, Senior Research Officer (State Bureau of Investigations)

Pavlo Serdiuk Doctor of Law, Professor (National Prosecution Academy of Ukraine)

Oksana Sevruk PhD in Law (National Prosecution Academy of Ukraine)

Skobioale Diana Doctor of Law (National Institute of Justice of the Republic of Moldova)

Anzhela Stryzhevska PhD in Law (Prosecutor General's Office of Ukraine)

Olena Taran Doctor of Law, Senior Research Officer (National Academy of Internal Affairs)

Oleksandr Tolochko PhD in Law, Professor (National Prosecution Academy of Ukraine)

Mykola Turkot PhD in Law, Associate Professor (National Prosecution Academy of Ukraine)

Mykola Yakymchuk Doctor of Law, Professor (National Prosecution Academy of Ukraine)

ЗМІСТ

Проблеми застосування новел законодавства 7

Георгій Попов, Ігор Пилипенко
Напрями імплементації положень
Стамбульської конвенції в законодавство України 7

Юлія Турлова
Обмежувальний припис стосовно кривдника
як спеціальний захід щодо протидії домашньому насильству 20

Діяльність прокуратури щодо запобігання
та протидії домашньому насильству 32

Ірина Брус
Роль прокуратури у запобіганні та протидії домашньому насильству 32

Олександр Свірін
Нормативно-правове регулювання діяльності прокуратури
щодо запобігання домашньому насильству 45

Кристина Арушанян
Реалізація прокурором повноважень
у кримінальних провадженнях за фактами домашнього насильства 58

Психологічні аспекти запобігання
та протидії домашньому насильству 70

Інна Бевзюк, Ігор Козьяков
Поняття та зміст психологічного насильства 70

Марія Бригадир, Оксана Коваль
Соціально-психологічні аспекти запобігання
та протидії домашньому насильству стосовно жінок 82

Міжнародний досвід 96

Вероніка Плотнікова
Стандарти Ради Європи
щодо запобігання та протидії домашньому насильству 96

Тетяна Фулей
Навчальний курс із розгляду судами справ
про домашнє насильство: досвід Канади 110

Вимоги до наукової статті, що подається для опублікування
у журналі "Вісник Національної академії прокуратури України" 122

CONTENTS

Issues of implementing legislative innovations *7*

Heorhii Popov, Ihor Pylypenko
Directions of implementation of the Istanbul Convention in the legislation of Ukraine..... 7

Yuliia Turlova
Restraining order as special measure of combating domestic violence 20

Prosecutor's office activity in preventing and combating domestic violence *32*

Iryna Brus
Role of prosecutor's office in preventing and combating domestic violence..... 32

Oleksandr Svirin
Legal framework of prosecutor's office activity on preventing domestic violence 45

Krystyna Arushanian
Execution of prosecutor's powers in criminal proceedings on domestic violence 58

Psychological aspects of preventing and combating domestic violence *70*

Inna Bevziuk, Ihor Koziakov
Concept and content of psychological violence 70

Maria Bryhadyr, Oksana Koval
Social and psychological aspects of preventing
and combating domestic violence against women..... 82

International experience *96*

Veronika Plotnikova
Council of Europe standards of preventing and combating domestic violence..... 96

Tetiana Fulei
Training course on judicial review of domestic violence cases:
experience of Canada..... 110

Requirements to a Scientific Article, Submitted
to "Journal of the National Prosecution Academy of Ukraine" 122

Вісник Національної академії прокуратури України, 2018, 4/2(58), с. 7–19

Проблеми застосування новел законодавства

Георгій Попов
доктор юридичних наук,
директор Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
м. Київ, Україна
georgepopov3000@gmail.com

Ігор Пилипенко
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу науково-методичного забезпечення
участі прокурорів у кримінальному провадженні
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
м. Київ, Україна
pervomay-49@ukr.net

УДК 341

НАПРЯМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Анотація. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) була підписана Україною у 2011 році, але її досі не ратифіковано.

Виконання положень Стамбульської конвенції є важливим для України з кількох причин, передусім через суспільну небезпечність та різноманітність проявів такого явища, як домашнє насильство, що порушує права людини. Крім того, в Україні відсутній дієвий механізм захисту від домашнього насильства і гендерної дискримінації.

Метою статті є визначення перспективних напрямів, які б сприяли імплементації Стамбульської конвенції та забезпеченню їх дієвості в Україні.

Проблемні питання ратифікації Конвенції пов'язані насамперед з вітчизняним законодавством. На виконання зобов'язань щодо криміналізації деяких форм поведінки 6 грудня 2017 року було прийнято Закон України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України

© *Г. Попов, І. Пилипенко, 2018*

з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами", яким встановлено можливість застосування обмежувальних заходів стосовно осіб, які вчинили домашнє насильство. Вважаємо розсуд законодавця щодо часткового обмеження укладення угод про примирення в цій категорії кримінальних проваджень спірним. Заборона застосування таких інститутів має бути повною, інакше може бути заподіяно шкоду інтересам потерпілих осіб. Загалом же у цій частині законодавство України відповідає положенням Конвенції.

Потребує вдосконалення і практична складова ратифікації, зокрема необхідне прийняття відповідних підзаконних нормативно-правових актів.

Практика тісно пов'язана з потребою в підготовці фахівців у сфері протидії домашньому насильству, адже при застосуванні норм теж можна зіткнутися з певними проблемами. З огляду на те, що в Конвенції надано визначення нових форм насильства, то важливо правильно розуміти їх зміст. Особливо це стосується економічного насильства. Практичні працівники здебільшого орієнтуються у видах домашнього насильства, хоча й не всі з них усвідомлюють різницю між домашнім насильством як родовим поняттям та іншими його видами. Тому одним із пріоритетів держави має бути впровадження спеціальних навчальних курсів для практичних працівників.

Отже, в межах сприяння ратифікації Стамбульської конвенції сьогодні в Україні має проводитись робота з приведення національного законодавства у відповідність із положеннями Конвенції, формування системи підзаконних нормативно-правових актів, дія яких спрямована на запобігання та протидію домашньому насильству, захист осіб, що постраждали від цього явища, а також впровадження спеціального навчання суддів, прокурорів, співробітників Національної поліції та адвокатів з питань протидії домашньому насильству.

Ключові слова: Стамбульська конвенція; домашнє насильство; ратифікація; навчання; законодавство; запобігання.

З огляду на те, що міжнародне законодавство із захисту прав людини поступово змінювалось, поряд із загальними документами, які приймала Організація Об'єднаних Націй, з'являлися регіональні нормативно-правові акти, основним з яких є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. Проте Рада Європи не обмежується загальними декларативними документами, а постійно удосконалює діяльність у різних сферах захисту прав людини, залучаючи до неї всі держави Європи. Одним із результатів такої діяльності стала Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція, або Конвенція), яка була укладена і відкрита для підписання 11 травня 2011 року та набрала чинності 1 серпня 2014 року. Наразі її підписали 46 країн, в тому числі Україна – 7 листопада 2011 року. При цьому більшість із її підписан-

тів, а саме 31 країна, сьогодні вже ратифікували документ, однак Україна до них не належить. Вочевидь, існують проблемні питання, що перешкоджають ратифікації цього документа в сфері протидії домашньому насильству, зокрема, пов'язані з необхідністю внесення змін до вітчизняного законодавства. Тому не варто оминати увагою практичну та інформаційну складові цього процесу.

Проблема домашнього насильства, суміжні з нею проблеми гендерної рівності, заборони дискримінації не є новими з точки зору їх наукової розробленості в Україні. Питанням кримінально-правового забезпечення протидії насильству в сім'ї приділяли увагу, зокрема, А.Блага, М. Заславська та інші. Наукова робота стосовно проблем судової практики в справах про адміністративні правопорушення, цивільних і кримінальних справах, пов'язаних із вчиненням насильства в сім'ї, доступу жінок до правосуддя проводилась такими вченими, як М. Євсюкова, В. Мозгова, Я. Соколова-Височина, Г. Христова, О. Шаповалова. Деякі питання протидії домашньому насильству розглядалися в працях І. Бандурки, А. Благої, А. Галая, В. Муранової, М. Репана та інших. Однак особливого розгляду протидія домашньому насильству потребує з огляду на процес ратифікації Стамбульської конвенції Україною.

Президент Парламентської асамблеї Ради Європи Жан-Клод Міньйон в передмові до спеціального довідника для членів парламенту, зокрема, зазначив:

> <…> я звертаюся до всіх членів парламентів держав – учасниць Ради Європи та за її межами з проханням сприяти підписанню, ратифікації та реалізації Стамбульської конвенції. Ми маємо забезпечити, щоб ця конвенція не залишилася поза увагою, а навпаки, стала корисним, дієвим інструментом, що є втіленням перемоги над насильством[1].

Отже, слід визначити перспективні напрями, які б сприяли імплементації положень Стамбульської конвенції та забезпеченню їх дієвості в Україні, що і є метою статті.

Перш ніж аналізувати проблеми, пов'язані з ратифікацією, зазначимо, в чому полягає її необхідність. Так, відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України "Про міжнародні договори України" ратифікації підлягають міжнародні договори України, зокрема, що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. До того ж, це викликане потребою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Слід також враховувати, що Україна 17 липня 1997 року ратифікувала Конвенцію про

[1] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція): довідник для членів парламенту (2013) Рада Європи 101 <https://rm.coe.int/1680096e45> дата звернення 10 Грудень 2018.

захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція). Юристи звертають увагу, що у ситуації домашнього насильства:

> <…> може бути порушено цілий комплекс прав людини, передбачених Європейською конвенцією, зокрема <…> особа, яка страждає від домашнього насильства, може стати жертвою дискримінації (ст. 14), може бути порушено її право на ефективний правовий захист (ст. 13) в разі, якщо в державі не створено відповідних законів та не впроваджено на практиці принцип рівного доступу до засобів захисту своїх прав у ситуації насильства в сім'ї[2].

Виправленню ситуації й повинна сприяти Стамбульська конвенція.

До речі, про потребу ратифікації свідчать і результати громадського моніторингу. Так, за даними Міжнародного жіночого правозахисного центру "Ла Страда – Україна" за 2018 рік, на національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації надійшло 9 256 дзвінків, 98% з них стосуються попередження домашнього насильства[3].

Як зауважується у зазначеному довіднику Ради Європи:

> Стамбульська конвенція – революційний документ. Вона перший міжнародний юридично обов'язковий акт, потенційно відкритий для будь-якої країни в світі, що забезпечує комплексну низку заходів з запобігання та протидії насильству над жінками та домашньому насильству. Вона визнає насильство стосовно жінок водночас і порушенням прав людини, і видом дискримінації <…> Вона передбачає встановлення кримінальної відповідальності за конкретні злочини, такі як переслідування, примусовий шлюб, ушкодження жіночих статевих органів, примусове передчасне припинення вагітності та примусова стерилізація[4].

Що стосується цілей Конвенції, то загалом вона 'надає Сторонам комплексну юридичну базу, стратегії та заходи, засновані на найкращому досвіді запобігання та протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству'[5].

Все ж на шляху ратифікації Конвенції виникає низка проблемних питань, насамперед щодо відповідної адаптації чинного законодавства. Тож варто звернути увагу, що 12 листопада 2016 року на розгляд Верховної Ради України було внесено проект закону "Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами". Втім, для прийняття цього за-

[2] М Євсюкова та ін. Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: наук.-практ. посіб. (Baite, 2011) 26.

[3] Громадська організація "Ла Страда – Україна" <https://la-strada.org.ua/ucp_mod_materials_show_227.html> дата звернення 13 Грудень 2018.

[4] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) (н 1) 15.

[5] Там само.

кону мало бути належне нормативне забезпечення. З цією метою 6 грудня 2017 року прийнято Закон України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" (Закон № 2227-VIII), а 7 грудня 2017 року – Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" (Закон № 2229-VIII).

Оскільки однією з найперших цілей Конвенції є кримінальне переслідування та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства, розглянемо, як законодавство України може сприяти її здійсненню.

Вимоги криміналізації різних форм суспільно небезпечної поведінки, пов'язаної з домашнім насильством, встановлено у нормах Глави V Конвенції "Матеріальне право" (ст. ст. 33–40). До таких форм належать: психологічне насильство, переслідування, фізичне, сексуальне насильство (зґвалтування, примусовий шлюб, спотворення жіночих органів, примусовий аборт, примусова стерилізація, сексуальні домагання)[6]. На виконання цих положень і було прийнято Закон № 2227-VIII, який набирає чинності 11 січня 2019 року. В результаті цього у кримінальне законодавство введено низку новел, зокрема:

– обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91^1 КК України);

– кримінальну відповідальність за вчинення домашнього насильства (ст. 126^1 КК України), примушування до шлюбу (ст. 151^2 КК України), невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів чи непроходження програми для кривдника (ст. 390^1 КК України);

– кілька чинних норм КК України також було доповнено та змінено (ст. 134 "Незаконне проведення аборту чи стерилізації", ст. 152 "Зґвалтування", ст. 153 "Сексуальне насильство")[7].

З проблемних питань, що стосуються національного законодавства, на нашу думку, слід виокремити заборону обов'язкового застосування до процесів або винесення вироків альтернативного вирішення спорів (ст. 48 Конвенції)[8]. Це пояснюють відсутністю рівноправності в процесі посередництва. Також для обґрунтування заборони наводять приклад,

[6] Див.: Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь. *Рада Європи* <https://rm.coe.int/1680093d9e> дата звернення 10 Грудень 2018).

[7] Див.: Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19 (дата звернення: 13.12.2018).

[8] Див.: Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь (н 6).

коли правопорушник за угодою має сплатити штраф, що може спричинити фінансові втрати самої жертви, вплинути на сімейний дохід чи виплату аліментів[9]. Теоретично до виконання цього положення можна віднести зміни до Кримінального процесуального кодексу України, зокрема, щодо можливості укладення угоди про примирення виключно за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника, тимчасового вилучення документів про право володіння та носіння зброї. Проте, враховуючи наведений приклад, вважаємо, що такі зміни все одно не є гарантією захисту інтересів потерпілих від домашнього насильства. Має бути встановлена повна заборона щодо укладення угод про примирення в кримінальних провадженнях такої категорії.

Деякі приписи Конвенції передбачають і дискреційні повноваження Сторін. Зокрема, це стосується санкцій за вчинення вказаних правопорушень. У ст. 45 встановлено право держав застосовувати до правопорушників інші крім кримінальних покарань заходи, як-от:

> – моніторинг або нагляд стосовно засуджених осіб;
> – позбавлення батьківських прав, якщо найкращі інтереси дитини, які можуть охоплювати безпеку жертви, не можуть бути гарантовані в будь-який інший спосіб[10].

Забезпечення цих положень у вітчизняному законодавстві вважаємо достатнім. Так, нагляд за засудженими здійснює уповноважений орган з питань пробації відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України, а у ч. 1 ст. 9 Закону № 2229-VIII передбачено:

> <…> розгляд питань про доцільність відібрання дитини або позбавлення батьківських прав, якщо кривдниками дитини є батьки (усиновлювачі) або один із них, належить до повноважень органів опіки та піклування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Рішення про позбавлення батьківських прав приймає суд відповідно до Сімейного кодексу, у тому числі за зверненням органу опіки та піклування[11].

Також у ст. 78 Конвенції закріплено право Сторін не застосовувати або застосовувати лише в певних випадках, або за певних умов окремі положення Конвенції[12]. Відповідно до проекту Закону України "Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок

[9] Див.: Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) (н 1) 34.

[10] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь (н 6).

[11] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 13.12.2018).

[12] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь (н 6).

і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" її ратифікують якраз із єдиним застереженням, що відповідно до п. 2 ст. 78 цього міжнародного документа Україна залишає за собою право не застосовувати положення п. 2 ст. 30 Конвенції[13]. У цьому приписі передбачено присудження державної компенсації тим, хто постраждав від тяжких тілесних ушкоджень або порушення здоров'я так, що шкода не покривається з інших джерел[14].

Як бачимо, законодавство України переважно відповідає вимогам Конвенції. Проте не менш важливою є практична складова ратифікації. Для її реалізації підзаконними нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України впродовж 2018 року було затверджено такі документи: Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству і насильству за ознакою статі; Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі; Типове положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі; Порядок винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника.

Проблему практичної реалізації положень Конвенції вбачаємо в інформаційному забезпеченні. Так, назву цього документа можна помилково тлумачити виключно з позиції захисту жінок без урахування потреб захисту інших категорій населення за статевим чи віковим критеріями. Проте слід звернути увагу, що її назва охоплює домашнє насильство загалом. Своєю чергою, відповідно до ст. 3 Конвенції:

<…> домашнє насильство означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні[15].

Таким чином, з цього положення вбачається, що Конвенція сприяє запобіганню всім видам домашнього насильства, у тому числі, що стосується потерпілих від нього (чоловіки, діти, літні люди). До того ж

[13] Див.: Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: проект Закону України від 14 листопада 2016 року № 0119. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492 (дата звернення: 13.12.2018).

[14] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь (н 6).

[15] Там само.

у ст. 2 Конвенції зазначено, що ‘Сторони заохочуються застосовувати її до всіх жертв домашнього насильства, звертаючи особливу увагу на жінок – жертв насильства за гендерною ознакою’[16]. Це має належним чином роз’яснюватись як громадськості, так і фахівцям у сфері правоохоронної діяльності.

Однак після вирішення цього питання постає наступне, а саме – проблема розуміння правозастосовниками, яке саме насильство слід, приміром, визнавати економічним, а яке – психологічним. Цю проблему теж можна усунути лише шляхом належного інформування правоохоронців, їх професійної освіти. Так, у межах проведення тематичної лекції на базі Національної академії прокуратури України було здійснено анкетування працівників прокуратури. Загалом опитано 224 особи. Їм було показано відеоматеріал, де відображено психологічний тиск і переслідування чоловіком своєї дружини, і запропоновано висловити думку щодо того, чи розцінюють вони відтворені події як насильство. Думки розділились. Більшість, а саме – 115 респондентів, дали негативну відповідь. На користь наявності насильства висловились 108 осіб. Одна анкета лишилась без відповіді. Далі аудиторії було продемонстровано відеоматеріал, де відтворено насильство матері до дитини, і запропоновано висловитись щодо того, які види насильства застосовано. Переважна більшість слухачів (136 слухачів (60,7%)) класифікувала два види насильства, а саме – “психологічне та фізичне”. Слід зважати на різницю у відповідях, що зумовлена проблемою розмежування понять “психологічне” та “психічне” насильство. Відтак додатково варто виділити групу слухачів, які поряд із “фізичним” зазначили саме “психічне”, а не «психологічне” насильство (ще 14 слухачів (6,3%)). Об’єднавши ці відповіді за критерієм подібності, одержимо 150 (67%) відповідей. Ще 9,4% опитаних слухачів (21 особа) окрім зазначених ще вказали “економічне” насильство.

Також, відповідаючи на це питання, невелика кількість, а саме – 12 (5,4%) опитаних, поряд із фізичним та психологічним насильством називали сімейне (домашнє) насильство, що свідчить про нерозуміння різниці між родовим поняттям та видами насильства, що входять в його межі. Ще 11 (4,9%) респондентів відповіли, що на відео має місце тільки психологічне насильство.

У всіх інших відповідях, які становлять 13,4% (30 осіб), думки дуже розділилися, і респонденти називали або один вид насильства (фізичне – 4; дитяче – 1), або кілька, але в різних комбінаціях. Так, по 3 респонден-

[16] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь (н 6).

ти вказали: домашнє та психологічне; психологічне, дитяче, фізичне. По 2 респонденти вказали: домашнє, психологічне, фізичне, економічне; психологічне та економічне; психологічне, моральне, фізичне; психологічне, фізичне та матеріальне (економічне). Також двоє опитаних зазначили про відсутність насильства на відео. Відповіді решти 9 (4%) респондентів відрізняються і теж містять різні комбінації вказаних видів насильства. Додатково в них згадуються й інші формулювання ("тілесні побиття", "знущання", "обмеження волі", "насильство із почуттям власної гідності", "фізичний вплив", "погроза", "приниження" тощо).

З отриманих результатів можна цілком упевнено казати, що працівники правоохоронних органів мають уявлення про критерії класифікації насильства як фізичного, психічного та економічного. З другого боку, переважна більшість опитаних ще не розуміє неправомірного характеру деяких форм психологічного насильства, зокрема переслідування, яке відповідно до ст. 34 Конвенції теж має бути криміналізовано.

До речі, поряд із зобов'язанням Сторін Конвенції щодо загального підвищення обізнаності та навчання з питань, пов'язаних із запобіганням насильству і забезпеченням рівності (ст. ст. 13, 14 Конвенції), Рада Європи вказує на необхідність підготовки відповідних спеціалістів. Такі фахівці мають займатися жертвами або особами, що вчинили будь-які акти насильства, що підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, з питань недопущення та виявлення такого насильства, забезпечення рівності між жінками та чоловіками, потреб і прав жертв, а також стосовно того, як запобігти повторній віктимізації (ст. 15 Конвенції)[17]. Ця практика вже впроваджена в кількох європейських державах. Так, у Сполученому Королівстві для суддів, які мають справу з випадками домашнього насильства, доступні спеціальні програми підготовки. Відвідування таких курсів – необхідна умова для того, щоб стати суддею, компетентним у галузі домашнього насильства. В Іспанії створення судів, що спеціалізуються на випадках домашнього насильства, також дало змогу проводити спеціальне навчання для суддів і прокурорів[18].

Для з'ясування проблем, пов'язаних із впровадженням навчального курсу з питань протидії домашньому насильству в Україні, ми звернулися до тієї самої аудиторії слухачів. Загалом реальні пропозиції та зауваження надали 70 респондентів, або 31,25% опитаних. Систематизувавши ці пропозиції, бачимо, що дехто із слухачів висловив побажання щодо питань,

[17] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь (н 6).

[18] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) (н 1).

які варто докладно висвітлити на лекції або впровадити в лекційний матеріал. Таких відповідей найбільше – 28. Інші респонденти пропонують реальні кроки з протидії домашньому насильству, наводять практичні проблеми цього питання. Такі відповіді надійшли від 15 респондентів. Ще 13 респондентів висловили пропозиції щодо вдосконалення форми подання презентаційних матеріалів.

Також слухачі висловили думку про створення та поширення методичних матеріалів, запровадження курсу навчання для прокурорів на тему насильства в сім'ї. Так відповіли 7 слухачів. Троє респондентів запропонували збільшити тривалість навчання із цієї тематики.

Отже, щодо здійснення спеціальної освіти і вдосконалення відповідних курсів з проблем домашнього насильства в Україні є куди рухатись.

Не лишається поза увагою й питання просвітницької діяльності в нашій державі та соціального захисту осіб, постраждалих від домашнього насильства. Ми вже вказували про результати роботи національної гарячої лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації, де можна отримати, в тому числі, й консультацію з юридичних питань. Розроблено порядок формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Також сьогодні в Україні функціонує мережа державних, комунальних і неурядових організацій та установ, які надають допомогу особам, котрі опинилися у складних життєвих ситуаціях, зокрема у разі насильства в сім'ї. Створено центри соціально-психологічної допомоги, які діють відповідно до типового положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 року № 741. Такі центри надають 'соціальні послуги особам, які внаслідок стихійного лиха, збройних конфліктів, насильства у сім'ї, торгівлі людьми або реальної загрози їх вчинення тощо опинилися у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати'[19].

Отже, для сприяння імплементації Конвенції має проводитись робота з належного забезпечення функціонування механізму захисту жертв домашнього насильства за трьома головними напрямами. Перший – приведення національного законодавства у відповідність із положеннями Конвенції. Другий – формування системи підзаконних нормативно-правових актів, дія яких спрямована на запобігання та протидію домашньому насильству, захист осіб, що постраждали від цього явища. І третій – впровадження спеціального навчання суддів, прокуро-

[19] Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 року № 741. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF (дата звернення: 10.12.2018).

рів, співробітників Національної поліції та адвокатів з питань протидії домашньому насильству.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Konventsiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy ta poiasniuvalna dopovid [Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence and explanatory note] *Rada Yevropy [Council of Europe]* <https://rm.coe.int/1680093d9e> accessed 10 December 2018 *(in Ukrainian).*
2. Pro ratyfikatsiiu Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy [On Ratification of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence]: proekt Zakonu Ukrainy [Draft Law of Ukraine] vid 14 lystopada 2016 roku № 0119. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492 (accessed: 13.12.2018) *(in Ukrainian).*
3. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy [On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence and fight against these phenomena]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 6 hrudnia 2017 roku № 2227-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19 (accessed: 13.12.2018) *(in Ukrainian).*
4. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu [On prevention and counteraction to domestic violence]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 7 hrudnia 2017 roku № 2229-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (accessed: 13.12.2018) *(in Ukrainian).*
5. Pro zatverdzhennia typovyh polozhen pro zaklady sotsialnoi pidtrymky simei, ditei ta molodi [On Approval of Model Provisions on Institutions of Social Support for Families, Children and Youth]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Resolution of Cabinet of Ministry of Ukraine] vid 4 zhovtnia 2017 roku № 741. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF (accessed: 13.12.2018) *(in Ukrainian).*

Bibliography

Authored books

6. *Yevsiukova M ta in. Sudovyi rozhliad sprav, poviazanykh z vchynenniam nasylstva v simi v Ukraini: problemy vidpovidnosti mizhnarodnym standartam ta shliakhy vdoskonalennia: nauk.-prakt. posib. [Judicial consideration of cases of domestic violence in Ukraine: problems of compliance with international standards and ways of improvement: scientific practical manual]* (Vaite 2011) 196 *(in Ukrainian).*

Edited books

7. Konventsiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy (Stambulska konventsiia): dovidnyk dlia chleniv parlamentu [Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): directory for members of parliament] (2013) Rada Yevropy [Council of Europe] 101 <https://rm.coe.int/1680096e45> accessed 10 December 2018 *(in Ukrainian).*

Websites

8. Hromadska orhanizatsiia "La Strada – Ukraina" [Public organization "La Strada – Ukraine"] <https://la-strada.org.ua/ucp_mod_materials_show_227.html> accessed 10 December 2018 *(in Ukrainian).*

Heorhii Popov
Doctor of Law,
Director, Scientific and Research Institute,
National Prosecution Academy of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
georgepopov3000@gmail.com

Ihor Pylypenko
PhD in Law,
leading scientific officer, department of scientific and methodological support
of prosecutor's participation in criminal proceedings,
Scientific and Research Institute,
National Prosecution Academy of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
pervomay-49@ukr.net

DIRECTIONS OF IMPLEMENTATION OF THE ISTANBUL CONVENTION IN THE LEGISLATION OF UKRAINE

Abstract. The Council of Europe Convention on the Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) was signed by Ukraine in 2011, but it has not been ratified yet.

The implementation of the provisions of the Istanbul Convention is important for Ukraine for a number of reasons, primarily because of the social danger and the diversity of manifestations of such a phenomenon as domestic violence that violates human rights. In addition, there is no effective mechanism in Ukraine for protecting against domestic violence and gender discrimination.

*The purpose of the article i*s to identify promising areas that would contribute to the implementation of the Istanbul Convention and to ensure their effectiveness in Ukraine.

Problematic issues of ratification of the Convention are primarily related to domestic legislation. In fulfillment of obligations on the criminalization of certain forms of behavior, on December 6, 2017, the Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence and fight against these phenomena", which established the possibility of applying restrictive measures against persons who committed domestic violence. We believe that the legislator's discretion regarding the partial limitation of the conciliation agreements in this category of criminal proceedings is controversial. The prohibition of the use of such institutions should be complete, otherwise the interests of the victims could be harmed. In general, in this part of the law, Ukraine is in compliance with the provisions of the Convention.

There is a need for improvement of the practical component of the ratification, in particular, it is necessary to adopt the corresponding subordinate legal acts.

Practice is closely linked to the need to train professionals in the field of countering domestic violence, because when applying norms, one may also encounter certain problems. Given the definition of new forms of violence in the Convention, it is important to correctly understand their meaning. This is especially true of economic violence. Practitioners are mostly oriented towards domestic violence, although not all of them realize the difference between domestic violence as a generic concept and other forms of it. Therefore, one of the priorities of the state should be the introduction of special training courses for practical workers.

Consequently, in the framework of promoting the ratification of the Istanbul Convention, Ukraine should harmonize national legislation in line with the provisions of the Convention, form a system of subordinate legal acts aimed at preventing and combating domestic violence, protecting persons who have suffered this phenomenon, as well as introduce special training for judges, prosecutors, staff of the National Police and lawyers on domestic violence.

Keywords: Istanbul Convention; domestic violence; ratification; training; legislation; prevention.

Вісник Національної академії прокуратури України, 2018, 4/2(58), с. 20–31

Юлія Турлова
кандидат юридичних наук,
головний науковий співробітник відділу
науково-методичного забезпечення
прокурорської діяльності поза сферою
кримінальної юстиції
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
м. Київ, Україна
turlova@ukr.net

УДК 34.096

ОБМЕЖУВАЛЬНИЙ ПРИПИС СТОСОВНО КРИВДНИКА ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ ЗАХІД ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Анотація. Проаналізовано один зі спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству – обмежувальний припис стосовно кривдника, порядок видачі та продовження судом обмежувального припису за оновленим Цивільним процесуальним кодексом України, а також проблемні питання, пов'язані із розглядом судами справ про видачу і продовження обмежувального припису.

Мета статті полягає у дослідженні новел законодавства, обумовлених прийняттям Закону України „Про запобігання та протидію домашньому насильству" від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII, та внесених відповідно до Закону змін до Цивільного процесуального кодексу України, у зв'язку з якими розділ IV „Окреме провадження" цього Кодексу доповнено главою 13 „Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису". Згідно із зазначеними законодавчими актами запроваджено застосування до кривдника у разі вчинення ним домашнього насильства з метою протидії цьому насильству та забезпечення безпеки постраждалої особи спеціальних заходів, одним із яких є обмежувальний припис. За час, що діють ці акти, напрацьовано судову практику розгляду судами справ про видачу і продовження обмежувального припису. Отже, постає потреба у ґрунтовному вивченні новел законодавства і проблемних питань, які виникають у процесі його реалізації, зокрема в частині розгляду судами справ про видачу і продовження обмежувального припису стосовно кривдника.

Аналіз ст. ст. 1, 2^6 Закону України № 222^9-VIII та норм цивільного процесуального законодавства, зокрема ст. ст. 81, 89, 350^1–350^8, а також судової практики вказує на те, що прийняття рішення судом про видачу обмежувального припису є фактично заходом впливу на кривдника, до якого його застосовують у разі реального вчинення ним домашнього насильства, і цей захід вживається винятково в інтересах постраждалої особи.

© *Ю. Турлова, 2018*

На підставі аналізу законодавчих актів та судової практики зроблено висновки про те, що сьогодні на законодавчому рівні сформовано достатні нормативні умови для того, щоб суд, як орган, на який покладено функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, за наявності підстав застосовував до кривдників обмежувальний припис як спеціальний захід щодо протидії домашньому насильству. Також необхідною умовою для можливості застосування судом до кривдника одного зі спеціальних заходів протидії домашньому насильству – обмежувального припису, є доведення у суді факту того, що кривдник вчинив стосовно заявника домашнє насильство.

Ключові слова: обмежувальний припис; кривдник; суд; домашнє насильство; протидія; спеціальний захід.

Майже рік минув із дня набрання чинності Законом України „Про запобігання та протидію домашньому насильству" від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII (Закон України № 2229-VIII) та внесеними цим Законом змінами до Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України), згідно з якими розділ IV „Окреме провадження" цього Кодексу доповнено главою 13 „Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису".

Однією із новел Закону України № 2229-VIII є те, що у цьому нормативно-правовому акті визначено спеціальні заходи протидії домашньому насильству, зокрема обмежувальний припис стосовно кривдника.

Також за цей період вже напрацьовано судову практику розгляду судами справ про видачу і продовження обмежувального припису.

Тому сьогодні, в умовах законодавчих змін, існує необхідність подальшого дослідження вказаних новел законодавства, особливостей обмежувального припису стосовно кривдника, аналізу судових рішень в порядку цивільного судочинства цієї категорії справ, виявлення питань, які виникають під час розгляду судами справ про видачу і продовження обмежувального припису, тощо.

Проблема насильства в сім'ї та протидії цьому явищу була предметом наукових досліджень таких учених, як О. Бандурка, Ю. Битяк, А. Блага, В. Боднар, О. Бойко, В. Борисов, П. Власов, Т. Возна, А. Галай, Є. Гладкова, В. Голіна, І. Голосніченко, В. Губін, І. Даньшин, А. Джужа, О. Джужа, М. Дмитренко, І. Дроздова, Ф. Думко, А. Зайцев, Г. Запорожцева, О. Ігнатов, В. Кампо, А. Касьян, О. Ковальова, В. Колпаков, О. Костенко, О. Кочемировська, К. Левченко, Н. Лесько, Ю. Лисюк, О. Негодченко, А. Огурцов, В. Олефір, Н. Орловська, Ю. Павленко, О. Руднєва, М. Тропін, О. Тюріна, Д. Шестаков та інші.

Водночас, не применшуючи важливість праць зазначених авторів, варто вказати, що вивчення окресленої проблеми з урахуванням ос-

танніх законодавчих змін є актуальним. Тож *мета статті* полягає у дослідженні новел законодавства, обумовлених прийняттям Закону України „Про запобігання та протидію домашньому насильству" від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII, та внесених відповідно до Закону змін до Цивільного процесуального кодексу України, у зв'язку з якими розділ IV „Окреме провадження" цього Кодексу доповнено главою 13 „Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису". Згідно із зазначеними законодавчими актами запроваджено застосування до кривдника у разі вчинення ним домашнього насильства з метою протидії цьому насильству та забезпечення безпеки постраждалої особи спеціальних заходів, одним із яких є обмежувальний припис. З моменту набрання вказаними актами чинності минув майже рік. За цей час напрацьовано практику розгляду судами справ про видачу і продовження обмежувального припису. Отже, постає потреба у ґрунтовному вивченні новел законодавства, а саме такого спеціального заходу, як обмежувальний припис, проблемних питань, які виникають у процесі реалізації цих законодавчих актів, зокрема в частині розгляду судами справ про видачу і продовження обмежувального припису стосовно кривдника.

З 7 січня 2018 року набрав чинності у новій редакції Закон України № 2229-VIII. Як зазначено вище, сьогодні питання видачі та продовження обмежувального припису на законодавчому рівні регулюється Законом України № 2229-VIII (ст. ст. 1, 24, 26), Цивільним процесуальним кодексом України (глава 13 розділу IV) тощо.

На відміну від попередньої редакції Закону України „Про попередження насильства в сім'ї" від 15 листопада 2001 року № 2789-III (втратив чинність у зв'язку з прийняттям Закону України № 2229-VIII) у ст. 1 Закону України № 2229-VIII введено нові терміни, зокрема „обмежувальний припис стосовно кривдника", „кривдник", а також дано їх визначення. Так,

> <…> *7) обмежувальний припис стосовно кривдника* – встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи, <…> а *кривдник* – особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі[1] (курсив мій. – *Ю.Т.*).

Також відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 24 розділу V Закону України № 2229-VIII обмежувальний припис стосовно кривдника, з-поміж іншого, віднесено до спеціальних заходів протидії домашньому насильству. І зміст цього

[1] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 10.12.2018).

розділу вказує на те, що цей захід є найбільш суворим з усіх заходів, визначених у цьому розділі.

Аналіз ст. ст. 1, 24 вказаного Закону свідчить про те, що прийняття рішення судом про видачу обмежувального припису є спеціальним заходом впливу на кривдника, до якого його застосовують у разі реального вчинення ним домашнього насильства, і цей захід вживається винятково в інтересах постраждалої особи.

Особливості обмежувального припису стосовно кривдника визначено у ст. 26 Закону України № 2229-VIII. У ч. 1 цієї статті встановлено коло осіб, які мають право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису, до яких належать:

> 1) постраждала особа або її представник; 2) у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини – батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, а також орган опіки та піклування; 3) у разі вчинення домашнього насильства стосовно недієздатної особи – опікун, орган опіки та піклування[2].

Згідно з ч. 2 ст. 26 цього Закону:

> 2. Обмежувальним приписом визначаються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків:
> 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
> 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
> 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
> 4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;
> 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;
> 6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб[3].

Разом із тим у ст. 26 Закону України № 2229-VIII та ч. 3 ст. 350[6] ЦПК України передбачено певні обмеження, зокрема, що обмежувальний припис, виданий судом стосовно особи, яка на момент винесення рішення суду не досягла вісімнадцятирічного віку, не може обмежувати право проживання (перебування) цієї особи у місці свого постійного проживання (перебування).

Також у п. 10 ст. 26 Закону України № 2229-VIII визначено випадки, за яких перелік заходів щодо тимчасового обмеження прав кривдника або

[2] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України (н 1).

[3] Там само.

покладення на нього обов'язків визначаються нормами Кримінального кодексу України (КК України) та Кримінального процесуального кодексу України (КПК України).

Зокрема,

> У разі порушення кримінального провадження у зв'язку з вчиненням домашнього насильства перелік заходів щодо тимчасового обмеження прав або покладення обов'язків на особу, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, або визнана винною у його вчиненні, а також порядок застосування таких заходів визначаються КК України та КПК України[4].

Так, ухвалами суду відмовлено у відкритті проваджень у порядку цивільного судочинства в справах про видачу обмежувальних приписів, оскільки судами встановлено, що стосовно осіб, щодо яких подані заяви про видачу таких приписів, є кримінальні провадження та тривають досудові розслідування, а отже, суди дійшли висновків, що дані справи повинні вирішуватися за нормами КК України та КПК України[5].

Згідно з ч. 3 ст. 26 Закону України № 2229-VIII 'рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків'[6].

Оцінкою ризиків вважається 'оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи'[7] (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України № 2229-VIII).

Зокрема, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 756/2072/18 про видачу обмежувального припису залишив без змін судові рішення попередніх інстанцій про відмову у задоволенні відповідної заяви та зазначив, що під час вирішення питання про наявність підстав для видачі обмежувального припису суди мають встановлювати, яких форм домашнього насильства зазнавав заявник, та оцінювати ризики продовження надалі домашнього насильства у будь-якому його прояві. Верховний Суд також зазначив, що судами першої та апеляційної інстанцій не встановлено випадків домашнього насильства щодо заявника та малолітніх дітей, а також ризиків настання

[4] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України (н 1).

[5] Див.: Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова від 5 липня 2018 року, судова справа № 466/5187/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/75120486 (дата звернення: 12.12.2018); ухвала Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 16 липня 2018 року, судова справа № 345/2789/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/75307336 (дата звернення: 12.12.2018); ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 27 серпня 2018 року, судова справа № 201/9095/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/76083098 (дата звернення: 12.12.2018).

[6] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України (н 1).

[7] Там само.

насильства у майбутньому. Натомість судами встановлено наявність між батьками спору про визначення місця проживання дітей та порядку участі у їх вихованні, що не може розцінюватись як насильство в сім'ї [8].

У ст. 26 Закону України № 2229-VIII та ст. ст. 350^6, 350^7 ЦПК України також визначаються строки видачі та продовження обмежувального припису. Зокрема, він видається на строк від одного до шести місяців, а також за заявою осіб, визначених у ч. 1 ст. 26 Закону України № 2229-VIII та ст. 350^2 ЦПК України. На підставі оцінки ризиків його може бути продовжено судом на строк не більше шести місяців після закінчення строку, встановленого судовим рішенням згідно з ч. 4 ст. 26 Закону України № 2229-VIII та ч. 2 ст. 350^6 ЦПК України.

У разі видачі або продовження обмежувального припису кривднику згідно зі ст. 26 Закону України № 2229-VIII та ст. 350^8 ЦПК України визначено обов'язок суду не пізніше наступного дня з дня ухвалення рішення проінформувати 'уповноважені підрозділи органів Національної поліції України та районні, районні у містах Києві і Севастополі державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад за місцем проживання (перебування) постраждалої особи'[9].

У ст. 26 Закону України № 2229-VIII також передбачено право постраждалої особи:

> вимагати від кривдника компенсації її витрат на лікування, отримання консультацій або на оренду житла, яке вона винаймає (винаймала) з метою запобігання вчиненню стосовно неї домашнього насильства, а також періодичних витрат на її утримання, утримання дітей чи інших членів сім'ї, які перебувають (перебували) на утриманні кривдника, у порядку, передбаченому законодавством[10].

У цій статті так само акцентовано увагу на тому, що порядок видачі судом обмежувального припису визначається ЦПК України.

Як було зазначено вище, розділ IV „Окреме провадження" ЦПК України доповнено главою 13 „Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису", у якій визначено підсудність справ цієї категорії, осіб, які можуть бути заявниками, заінтересованих осіб у справах про видачу обмежувального припису, зміст заяви, порядок розгляду справи у суді, особливості рішення суду у справах про видачу обмежувального припису, його вручення тощо.

[8] Див.: Постанова Верховного Суду від 21 листопада 2018 року, судова справа № 756/2072/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/78267811 (дата звернення: 14.12.2018).

[9] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України (н 1).

[10] Там само.

Зокрема, у ст. 350[1] ЦПК України чітко визначена підсудність справ про видачу і продовження обмежувального припису. Вказано, що

> Заява про видачу обмежувального припису подається до суду за місцем проживання (перебування) особи, яка постраждала від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, а якщо зазначена особа перебуває у закладі, що належить до загальних чи спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, – за місцезнаходженням цього закладу[11].

Так, ухвалою Києво-Святошинського районного суду Київської області від 5 травня 2018 року у справі № 369/5081/18 у зв'язку з порушенням правил підсудності, визначених у ст. 350[1] ЦПК України, повернуто заяву про видачу обмежувального припису для подачі її заявником до належного суду. Судом у цій справі встановлено, що заявник проживає за адресою, яка територіально не належить до Києво-Святошинського району Київської області[12].

Згідно зі ст. 350[2] ЦПК України окрім визначеного у ч. 1 ст. 26 Закону України № 2229-VIII кола осіб, які мають право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису, таке право також надано особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, або їх представникам – у випадках, визначених Законом України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків".

Також у ст. 350[3] ЦПК України дається визначення заінтересованим особам у справах про видачу обмежувального припису, а саме, що це є особи, стосовно яких подано заяву про видачу обмежувального припису. У ч. 2 цієї статті передбачено, що заінтересованими особами також можуть бути інші фізичні особи, прав та інтересів яких стосується заява про видачу обмежувального припису, а також органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах їх компетенції.

Перелік обов'язкових даних, які повинні бути зазначені у заяві про видачу обмежувального припису, визначено у ст. 350[4] ЦПК України. Зокрема, у заяві обов'язково зазначаються:

> 1) найменування суду, до якого подається заява; 2) ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) заявника та заінтересованої особи, їх місце проживання чи перебування, поштовий індекс, відомі номери засобів зв'язку та адреси електронної пошти, у разі якщо заява подається особою, зазначеною у пунктах 3 і 4 частини першої статті 3502 цього Кодексу, – процесуальне становище особи, яка подає заяву, із зазначенням її імені (прізвища, імені та по батькові), місця проживання чи перебування, поштового індексу, відомих номерів засобів

[11] Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 10.12.2018).

[12] Ухвала Києво-Святошинського районного суду Київської області від 5 травня 2018 року, судова справа № 369/5081/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/73929793 (дата звернення: 12.12.2018).

зв'язку та адреси електронної пошти, а також ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) дитини або недієздатної особи, в інтересах якої подається заява, місце її проживання чи перебування, поштовий індекс, відомі номери засобів зв'язку та адреси електронної пошти, якщо такі відомі; 3) обставини, що свідчать про необхідність видачі судом обмежувального припису, та докази, що їх підтверджують (за наявності)[13].

Ухвалою Полтавського районного суду Полтавської області від 23 серпня 2018 року у справі № 545/2136/18 залишено без руху заяву про видачу обмежувального припису, оскільки її зміст не відповідав ст. 350[4] ЦПК України. Зокрема, як зауважив суд, у заяві:

– не зазначені обставини в підтвердження заявлених вимог, а саме, що <…> (заявник – *Ю.Т.*) є особою, постраждалою від сімейного насильства, ким та коли даний факт встановлений відповідно до вимог закону;
– не зазначені докази в підтвердження факту того, що <…> (заявник – *Ю.Т.*) є особою, що постраждала від сімейного насильства та що <…> (особа, стосовно якої подано заяву про видачу обмежувального припису – *Ю.Т.*) є особою, яка вчинила таке насильство[14].

У процесуальному законодавстві передбачено особливий порядок виклику заінтересованих осіб у справах про видачу обмежувального припису. Так, згідно з ч. 11 ст. 128 ЦПК України:

<…> заінтересована особа у справах цієї категорії викликається до суду через оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за десять днів, а у разі розгляду справи про видачу обмежувального припису – не пізніше 24 годин до дати відповідного судового засідання. З опублікуванням оголошення про виклик особа вважається повідомленою про дату, час і місце розгляду справи[15].

У цій категорії справ чітко визначено строки їх розгляду судом, а саме, що суд розглядає справу про видачу обмежувального припису не пізніше 72 годин після надходження заяви про видачу обмежувального припису до суду.

У зв'язку з особливістю категорії справ, що розглядається, законодавець передбачив у процесуальному законодавстві, що 'судові витрати, пов'язані з розглядом справи про видачу обмежувального припису, відносяться на рахунок держави'[16].

При розгляді справ про видачу та продовження обмежувального припису також слід враховувати те, що у ст. 81 ЦПК України передбачено:

[13] Цивільний процесуальний кодекс України (н 11).
[14] Ухвала Полтавського районного суду Полтавської області від 23 серпня 2018 року, судова справа № 545/2136/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/76046128 (дата звернення: 12.12.2018).
[15] Цивільний процесуальний кодекс України (н 11).
[16] Там само.

1. Кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом. <…>
5. Докази подаються сторонами та іншими учасниками справи. <…>
6. Доказування не може ґрунтуватися на припущеннях[17].

За змістом ст. 89 ЦПК України:

1. Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів.
2. Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.
3. Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів)[18].

Аналіз ст. 26 Закону України № 2229-VIII та норм цивільного процесуального законодавства, зокрема ст. ст. 81, 89, 350^1–350^8, а також судової практики вказує на те, що у цій категорії справ необхідною умовою для можливості застосування судом до кривдника одного зі спеціальних заходів протидії домашньому насильству – обмежувального припису, є доведення у суді факту того, що кривдник вчинив стосовно заявника (постраждалої особи) домашнє насильство.

Так, Апеляційний суд Черкаської області у справі № 22-ц/793/1675/18 про видачу обмежувального припису стосовно кривдника за результатами розгляду апеляційної скарги скасував рішення суду першої інстанції про відмову у задоволенні відповідної заяви та задовольнив її частково, прийняв рішення про видачу обмежувального припису стосовно кривдника, але в меншій мірі, ніж просила заявниця. При цьому суд апеляційної інстанції виходив з того, що матеріали цивільної справи містять багато доказів, які підтверджують факт того, що кривдник вчинив стосовно заявниці домашнє насильство. Окрім того, апеляційний суд оцінив наявні ризики подальшого психологічного та фізичного насильства з боку кривдника, дійшов висновку, що в такому випадку є ймовірність повторного вчинення домашнього насильства та настання тяжких наслідків його вчинення[19].

Аналогічних висновків дійшов Київський апеляційний суд у справі № 756/8949/18 про видачу обмежувального припису, скасувавши рішення

[17] Цивільний процесуальний кодекс України (н 11).
[18] Там само.
[19] Див.: Постанова Апеляційного суду Черкаської області від 26 жовтня 2018 року, судова справа № 22-ц/793/1675/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/77425368 (дата звернення: 14.12.2018).

суду першої інстанції про відмову у задоволенні відповідної заяви, та частково її задовольнив. У цій справі суд зазначив, що:

> <...> матеріалами справи підтверджується, що систематичні випадки насильницьких дій заінтересованої особи щодо заявника впродовж останніх декількох років, систематичне жорстоке поводження із заявником, приниження честі та гідності, а також неврівноваженість заінтересованої особи свідчать про те, що життя і здоров'я заявника перебувають під постійною загрозою[20].

У процесуальному законодавстві також визначено особливості виконання судових рішень у цій категорії справ та їх вручення, а також вручення повідомлень про видачу або продовження обмежувального припису.

Так, рішення суду про видачу обмежувального припису підлягає негайному виконанню, а його оскарження не зупиняє його виконання. Копії повного рішення суду вручаються учасникам справи, які були присутні в судовому засіданні, негайно після проголошення такого рішення. Учасникам справи, які не були присутні у судовому засіданні, копії рішення суду надсилаються рекомендованим листом із повідомленням про вручення негайно, але не пізніше наступного дня з дня ухвалення рішення.

З огляду на викладене можемо дійти висновку, що сьогодні в Україні на законодавчому рівні сформовано достатні нормативні умови для того, щоб суд як орган, на який покладено функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, за наявності підстав застосовував до кривдників обмежувальний припис як спеціальний захід протидії домашньому насильству. Також аналіз законодавчих актів та судової практики свідчить про те, що необхідною умовою для можливості застосування судом до кривдника одного зі спеціальних заходів протидії домашньому насильству – обмежувального припису, є доведення у суді факту того, що кривдник вчинив стосовно заявника домашнє насильство.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu [On Preventing and Combating Domestic Violence]: Zakon Ukrainy [The Law of Ukraine] vid 7 hrudnia 2017 roku № 2229-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (accessed: 10.12.2018) *(in Ukrainian).*

[20] Див.: Постанова Київського апеляційного суду від 28 листопада 2018 року, судова справа № 756/8949/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/78311333 (дата звернення: 14.12.2018).

2. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [The Law of Ukraine] vid 3 zhovtnia 2017 roku № 2147-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (accessed: 10.12.2018) *(in Ukrainian).*

Cases

3. Postanova Apeliatsiinoho sudu Cherkaskoi oblasti [Resolution of the Court of Appeal of Cherkasy region] vid 26 zhovtnia 2018 roku, sudova sprava № 22-ц/793/1675/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/77425368 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
4. Postanova Kyivskoho apeliatsiinoho sudu [Resolution of the Kyiv Court of Appeal] vid 28 lystopada 2018 roku, sudova sprava № 756/8949/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/78311333 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
5. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] vid 21 lystopada 2018 roku, sudova sprava № 756/2072/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/78267811 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
6. Ukhvala Kalushskoho miskraionnoho sudu Ivano-Frankivskoi oblasti [The decision of the Kalush district court of Ivano-Frankivsk region] vid 16 lypnia 2018 roku, sudova sprava № 345/2789/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/75307336 (accessed: 12.12.2018) *(in Ukrainian).*
7. Ukhvala Kyievo-Sviatoshynskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti [Decision of Kyiv-Svyatoshinskyi District Court of Kyiv Region] vid 5 travnia 2018 roku, sudova sprava № 369/5081/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/73929793 (accessed: 12.12.2018) *(in Ukrainian).*
8. Ukhvala Poltavskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti [The decision of the Poltava district court of the Poltava region] vid 23 serpnia 2018 roku, sudova sprava № 545/2136/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/76046128 (accessed: 12.12.2018) *(in Ukrainian).*
9. Ukhvala Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Lvova [Decision of the Shevchenkivskyi District Court in Lviv] vid 5 lypnia 2018 roku, sudova sprava № 466/5187/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/75120486 (accessed: 12.12.2018) *(in Ukrainian).*
10. Ukhvala Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska [Decision of Zhovtnevyi District Court in Dnipropetrovsk] vid 27 serpnia 2018 roku, sudova sprava № 201/9095/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/76083098 (accessed: 12.12.2018) *(in Ukrainian).*

Yuliia Turlova
PhD in Law,
chief research officer, department
of scientific and methodological support
of prosecutor's activity outside the criminal justice sphere,
Scientific and Research Institute,
National Prosecution Academy of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
turlova@ukr.net

RESTRAINING ORDER AS SPECIAL MEASURE OF COMBATING DOMESTIC VIOLENCE

Abstract. The article is devoted to a restraining order as one of the special measures to combat domestic violence, the procedure and problems of its issuing and prolonging by the court under the amended Civil Procedure Code of Ukraine.

The purpose of the article is to study the legislation of Ukraine due to the adoption of the Law of Ukraine "On Preventing and Combating Domestic Violence" of December 7, 2017, No. 2229-VIII, and relevant amendments to the Civil Procedure Code of Ukraine, in connection with which Section IV "Separate proceedings" of this Code is supplemented with Chapter 13 "Consideration by the court of cases on issuing and prolonging of a restraining order". In accordance with the above-mentioned legislative acts, the offender accused of domestic violence is subject to a number of special measures, one of which is a restraining order, to combat this domestic violence and to protect its victims. During the time, this acts are in force, the court practice of examining cases on issuing and prolonging of a restraining order has been developed. Consequently, there is a need for a thorough study of the legislative innovations, problematic issues that arise in the process of implementation of these legislative acts, in particular, in the case of the consideration by the courts of cases on issuing and prolonging of a restraining order in relation to the offender.

Analysis of Arts. 1, 26 of the Law of Ukraine No. 2229-VIII and the norms of the civil procedure legislation, in particular Arts. 81, 89, 3501-3508, as well as of judicial practice indicate that the court decision on issuance of restraining orders is actually the measure to influence the offender, if it is used in case of actual committing domestic violence, and this measure is used exclusively for the benefit of a victim.

On the basis of the analysis of legislative acts and judicial practice, it was concluded that today at the legislative level sufficient regulatory conditions have been formed for the court, as the body entrusted with the implementation of measures in the field of prevention and counteraction to domestic violence, to apply a restraining order as a special measure to combat domestic violence. It is also necessary to prove to the court that the offender committed domestic violence against the applicant in order to apply a restraining order as a special measure of combating domestic violence.

Keywords: restraining order; offender; court; domestic violence; combating; special measure.

Вісник Національної академії прокуратури України, 2018, 4/2(58), с. 32–44

Діяльність прокуратури щодо запобігання та протидії домашньому насильству

Ірина Брус
головний науковий співробітник відділу
науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності
поза сферою кримінальної юстиції Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
м. Київ, Україна
brus.iryna@gmail.com

УДК 34.096

РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ У ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Анотація. На початку минулого року набрав чинності Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII "Про запобігання та протидію домашньому насильству" (Закон), прийнятий у рамках реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015. Метою прийняття зазначеного Закону є створення ефективного механізму протидії всім формам гендерно зумовленого чи сімейного насильства, забезпечення гендерної рівності.

Згідно із зазначеним нормативно-правовим актом прокуратура належить до числа суб'єктів, що здійснюють заходи із запобігання та протидії домашньому насильству. Ця обставина зумовила необхідність з'ясування ролі прокуратури у запобіганні та протидії домашньому насильству, а також визначення її обов'язків та повноважень на цьому напрямі діяльності.

Підготовлена автором стаття є оглядовою.

Мета статті полягає у визначенні ролі прокуратури в запобіганні та протидії домашньому насильству, що передбачає аналіз змісту її обов'язків і повноважень на цьому напрямі діяльності. Розглянуто також питання про заходи запобігання та протидії домашньому насильству, суб'єктів вказаної діяльності.

Якщо проблема боротьби із домашнім насильством досліджується на науковому рівні вже відносно тривалий час, то напрями запобігання і протидії цьому деструктивному явищу на законодавчому рівні були окреслені нещодавно, тому ця тематика залишається відкритою для наукових дискусій. Що ж стосується ролі прокуратури у запобіганні та протидії домашньому насильству, то саме ця тема досі не піддавалась ґрунтовному аналізу, що зумовило її вибір для наукового розгляду.

© *І. Брус, 2018*

Як з'ясовано, обсяг наданих прокуратурі повноважень із запобігання та протидії домашньому насильству поза сферою кримінальної юстиції є недостатнім і не дає змоги ефективно виконувати службову діяльність на цьому напрямі.

На підставі вивчення законодавчих актів та судової практики зроблено висновки про нівелювання ролі прокурора в запобіганні та протидії домашньому насильству поза сферою кримінальної юстиції, що, безперечно, зумовлює потребу в розширенні повноважень прокуратури, необхідності розробки та наділення органів прокуратури на законодавчому рівні повноваженнями, не формально, а реально спрямованими на включення в діяльність щодо запобігання та протидії домашньому насильству не лише у сфері кримінальної юстиції, а й поза цією сферою, які треба передбачити у Законі України "Про запобігання та протидію домашньому насильству".

Ключові слова: запобігання домашньому насильству; протидія домашньому насильству; прокуратура як суб'єкт здійснення заходів із протидії та запобігання домашньому насильству; роль прокуратури в запобіганні та протидії домашньому насильству.

У зв'язку із криміналізацією домашнього насильства та прийняттям Закону щодо запобігання йому і протидії виникла потреба в науковому дослідженні деяких аспектів цієї проблеми.

Домашнє насильство стало темою наукових досліджень таких учених, як А. Байда, А. Галай, В. Галай, Л. Головко, М. Євсюкова, В. Муранова, М. Рошка, О. Старчук, Я. Торчило, Г. Христова, О. Шаповалова, Д. Яіцька, Е. Яхязаде.

Незважаючи на чисельні публікації, присвячені тематиці домашнього насильства та боротьбі з ним, невирішеними залишаються питання, пов'язані, наприклад, з обсягом обов'язків та повноважень окремих суб'єктів, що здійснюють заходи із запобігання та протидії домашньому насильству. Це безпосередньо стосується прокуратури, оскільки її роль на вказаному напрямі діяльності не досліджена, так само як не проаналізовані її повноваження та обов'язки.

Насильство в сім'ї є глобальною проблемою, що, як вказують О. Старчук та Я. Торчило, 'щоденно завдає шкоди найціннішим благам людини – честі й гідності, здоров'ю та життю'[1]. На думку Е. Яхязаде, 'без подолання цього небезпечного явища неможливо створити умови для самореалізації людини, розвитку паритетної демократії, реалізації принципів рівних прав і можливостей кожного громадянина'[2] .

[1] О Старчук та О Торчило, 'До питання правового регулювання протидії домашньому насильству' (2017) 1(1) Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Юридичні науки" 96–99.

[2] Е Яхязаде, 'Насильство в сім'ї: міжнародний досвід та сучасні проблеми в Україні' (2013) 2 Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія "Юридичні науки" 120–125

Необхідно зазначити, що Європейський суд з прав людини дотримується принципу, що політичну волю, виражену в державній правовій системі, мають підтримувати державні органи, які виконують відповідні зобов'язання держави. Інакше кажучи, держава має сформувати механізм дієвого та ефективного захисту прав людини та забезпечити його безперебійне функціонування.

У справі № 5/2005 „Шахіда Гйокче проти Австрії"[3] скаржниця стала жертвою домашнього насильства. Її чоловік Мустафа Гйокче часто душив та бив її, погрожував убити, хапав за волосся і притискав обличчям до підлоги. Кілька разів поліція виносила рішення про виселення його з квартири. Поліція поінформувала прокурора, що Мустафа Гйокче вчинив насильство з обтяжуючими обставинами, і попросила дозвіл на його затримання. Прохання було відхилено. Пізніше Мустафа Гйокче вистрілив у Шахіду Гйокче з пістолета в їхній квартирі на очах у двох доньок.

Автори звернення скаржилися до Комітету CEDAW, що Шахіда стала жертвою насильства внаслідок порушення державою ст. ст. 1, 2, 3 та 5 CEDAW, оскільки держава не вжила всіх необхідних заходів для захисту її права на особисту безпеку та життя. Що стосується ст. 1, то було зазначено, що жінки потерпають набагато більше, ніж чоловіки, від того, що прокуратура не сприймає домашнє насильство як реальну загрозу життю і не завжди забезпечує затримання підозрюваних у такому насильстві, що є принциповими питаннями у подібних справах. Стосовно ст. 1, п. п. a, c, d та f ст. 2 і ст. 3 автори стверджували, що практика незатримання підозрюваних у справах про домашнє насильство, недоведення справ до суду, відсутність координації між правоохоронними і судовими органами, а також відсутність практики збирання даних та ведення статистики стосовно домашнього насильства призвели до нерівності та позбавлення Шахіди Гйокче можливості користуватися правами людини.

Комітет дійшов висновку, що представлені йому факти свідчать про порушення прав покійної Шахіди Гйокче на життя, фізичну та душевну цілісність відповідно до п. п. a та c–f ст. 2 і ст. 3 Конвенції у сукупності зі ст. 1 Конвенції та Загальною рекомендацією Комітету № 19. Комітет зазначив, що держави можуть нести відповідальність за вчинки окремих осіб, якщо вони у належний спосіб не запобігають порушенням прав людини, не розслідують актів насильства та не карають за їх вчинення, а також не надають компенсації. Для того, щоб жінки, які страждають від домашнього насильства, могли дотримуватися на практиці принципу рівності

[3] О Шаповалова та С Павлиш (ред), *Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: наук.-практ. посіб.* (Baire 2011) 13–14.

чоловіків та жінок, а також користуватися правами і фундаментальними свободами людини, політичну волю, виражену в австрійській правовій системі, мають підтримувати державні органи, що виконують відповідні зобов'язання держави. Таким чином, Комітет визнав поліцію Австрії винною у неналежному виконанні обов'язків із захисту пані Гйокче.

Окрім того, було наголошено, що, якби зв'язок між поліцією і прокурором був налагоджений краще і оперативніше, то прокурор знав би про те, що мали місце акти насильства і погрози смертю й міг би прийняти рішення про наявність достатніх підстав для судового переслідування Мустафи Гйокче. Тож існування взаємодії між суб'єктами, що згідно з чинним законодавством здійснюють запобігання та протидію домашньому насильству, є запорукою підвищення ефективності захисту прав осіб, які піддаються домашньому насильству. А взаємодія між суб'єктами можлива лише за умови чіткого розподілу обов'язків та існування відповідного обсягу повноважень, реалізація яких спрямована на досягнення власне протидії та запобігання.

Також, як стверджують О. Гумін та Г. Римарчук, у багатьох штатах провідну роль у боротьбі з домашнім насильством відіграють органи прокуратури. Наприклад, у Лос-Анджелесі (штат Каліфорнія) діяльність поліції у боротьбі з домашнім насильством суворо контролюється спеціальним підрозділом, який очолює помічник прокурора. Цей підрозділ спеціалізується на проблемах насильства у сім'ї. Його співробітники мають право порушувати кримінальні справи за фактами домашнього насильства навіть тоді, коли жінка відмовляється підтримувати звинувачення, але є неспростовні докази неодноразового застосування насильства. Одночасно з'ясовуються причини такої поведінки жінки, надається необхідна психологічна допомога, до "ведення випадку" залучаються адвокати, вирішується питання про надання охоронного ордера. У таких справах, як правило, відбуваються доволі гучні судові процеси з участю присяжних засідателів (жертва залучається як свідок), що має велике значення для привернення уваги громадськості до проблем домашнього насильства[4].

Відповідно до п. 5 ст. 1 Закону України „Про запобігання та протидію домашньому насильству" від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII (Закон):

> <…> 5) запобігання домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних

[4] Див.: О Гумін та Г Римарчук, 'Зарубіжний досвід запобігання сімейно-побутовим насильницьким злочинам щодо жінок правоохоронними органами' (2016) 855 Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки 502–9.

підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються[5].

Протидія домашньому насильству визначена у п. 12 цієї статті як:

<…> 12) система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки[6].

Поверховий аналіз змісту ст. 6 Закону дає підстави визначити місце прокуратури в системі суб'єктів, що здійснюють заходи із запобігання та протидії домашньому насильству. Так, у ч. 1 зазначеної статті виділено наступні категорії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
2) інші органи та установи, на які покладаються функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах[7].

Відповідно до п. 7 ч. 3 ст. 6 Закону прокуратура поряд із службою у справах дітей, уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України, органами управління освітою, навчальними закладами, установами та організаціями системи освіти, органами охорони здоров'я, установами та закладами охорони здоров'я, центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, судами, уповноваженими органами з питань пробації належить до інших органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Беручи до уваги наведену обставину, все ж таки необхідно зазначити, що у Законі не передбачено особливих прав та повноважень орга-

[5] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 14.12.2018).

[6] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України (н 5).

[7] Там само.

нів прокуратури під час здійснення службової діяльності, пов'язаної із запобіганням та протидією домашньому насильству. Це дає змогу зробити висновок, що вказана діяльність має проводитися в режимі виконання загальних функцій прокуратури, закріплених у чинному законодавстві.

Функції прокуратури загалом визначено в ст. 131[1] Конституції України, де вказано, що прокуратура, яка діє в Україні, здійснює:

> 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
> 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
> 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом[8].

Таким чином, зважаючи на вимоги ст. 131[1] Конституції України та положення Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", роль прокуратури у запобіганні та протидії домашньому насильству має бути визначена з урахуванням цих норм, а також заходів запобігання домашньому насильству, передбачених у ч. 1 ст. 19 Закону, та спеціальних заходів із протидії домашньому насильству, вказаних у ст. 24 Закону.

Проаналізувавши п. 5 ст. 1 Закону, нескладно встановити заходи, які утворюють такий вид діяльності, як запобігання домашньому насильству, а саме:

> <…> підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства; формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей; викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-які звичаї і традицій, що на них ґрунтуються[9].

Так, згідно зі ст. 19 Закону:

> 1. На виконання завдань із запобігання домашньому насильству суб'єкти, що здійснюють відповідні заходи, забезпечують:
> 1) вивчення ситуації та збір згрупованих за статтею статистичних даних про факти домашнього насильства;
> 2) організацію і проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин і передумов поширення домашнього насильства, ефективності законодавства з питань запобігання та протидії домашньому насильству та практики його застосування;

[8] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 14.12.2018).

[9] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України (н 5).

3) організацію і проведення серед населення, у тому числі серед дітей та молоді, інформаційних кампаній щодо запобігання та протидії домашньому насильству, роз'яснення його форм, проявів і наслідків;
4) розроблення та впровадження у навчальних закладах навчальних та виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей;
5) залучення засобів масової інформації до проведення просвітницьких кампаній, спрямованих на виконання завдань із запобігання домашньому насильству, зокрема формування небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного повідомлення про випадки домашнього насильства, зокрема до колцентру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;
6) організацію та проведення спільних і спеціалізованих тренінгів та семінарів для фахівців, які працюють у напрямі запобігання та протидії домашньому насильству, а також для працівників правоохоронних органів і суддів[10].

З огляду на визначення терміна "протидія домашньому насильству", наданого у п. 12 ст. 1 Закону, виділимо відповідні заходи, що утворюють вказаний вид діяльності, до яких законодавець відніс:

– припинення домашнього насильства;
– надання допомоги та захисту постраждалій особі;
– відшкодування постраждалій особі завданої шкоди;
– належне розслідування випадків домашнього насильства;
– притягнення до відповідальності кривдників;
– зміну поведінки кривдників.

До спеціальних заходів з протидії домашньому насильству відповідно до ст. 24 Закону належать:

1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника. Відповідно до ч. 1 ст. 25 Закону 'терміновий заборонний припис виноситься кривднику <…> у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення'[11]. Зазначену дію виконують уповноважені підрозділи органів Національної поліції України;

2) обмежувальний припис стосовно кривдника. Згідно зі ст. 26 Закону 'обмежувальний припис видається судом на строк від одного до шести місяців'[12] за заявою про призначення обмежувального припису стосовно кривдника. Як вказано у п. 6 ст. 26 Закону:

6. Про видачу обмежувального припису кривднику суддя у встановлений законом строк інформує уповноважені підрозділи органів Національної поліції

[10] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України (н 5).
[11] Там само.
[12] Там само.

України за місцем проживання (перебування) постраждалої особи для взяття кривдника на профілактичний облік, а також районні, районні у містах Києві і Севастополі державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад за місцем проживання (перебування) постраждалої особи[13].

3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи. У ч. ч. 1–2 ст. 27 Закону передбачено, що 'уповноважений підрозділ органу Національної поліції України бере на профілактичний облік кривдника з моменту виявлення факту вчинення ним домашнього насильства на встановлений законодавством строк і проводить з ним профілактичну роботу'[14]. Згодом цей підрозділ знімає кривдника з обліку автоматично після завершення встановленого строку, якщо інше не передбачено законодавством;

4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників. Відповідно до ч. 6 ст. 28 Закону 'кривдника може бути направлено судом на проходження програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року у випадках, передбачених законодавством'[15]. Відповідальними за виконання програм для кривдників є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, які згідно із положенням ст. 28 Закону організовують та забезпечують проходження кривдниками таких програм. Водночас у цій статті зазначено:

8. У разі неявки кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без поважних причин суб'єкти, відповідальні за виконання програм для кривдників, надають протягом трьох робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття заходів[16].

Враховуючи наведені положення Закону, доходимо висновку, що прокуратура є суб'єктом протидії домашньому насильству поза сферою кримінальної юстиції лише формально, оскільки фактично, хоча її й передбачено у ст. 6 Закону серед інших органів та установ, на які покладено здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, прокуратура не наділена повноваженнями щодо застосування спеціальних заходів протидії цьому явищу. До того ж у прикінцевих положеннях цього нормативно-правового акта не вказано про можливі плани законодавця про внесення змін до відповідних норм чинного законодавства, що регулюють окремі аспекти діяльності прокуратури у напрямі, що аналізується.

[13] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України (н 5).
[14] Там само.
[15] Там само.
[16] Там само.

Крім іншого слід акцентувати увагу на повноваженнях прокурора, який здійснює процесуальне керівництво у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) за ознаками злочину, пов'язаного, наприклад, із застосуванням домашнього насильства до потерпілої особи. Відповідно до ч. 1 ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України):

> 1. Прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора[17].

Разом із тим вимоги та процесуальні рішення прокурора обмежені його повноваженнями.

Повноваження прокурора під час організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням визначено у ч. 2 ст. 36 КПК України[18]. Якщо розглядати ці повноваження саме в контексті процесуального керівництва у кримінальних провадженнях, внесених до ЄРДР за ознаками вчинення злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, то необхідно наголосити, що прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, окрім іншого уповноважений:

– починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України. Таким чином, отримавши відомості про факт вчинення будь-якого зі злочинів, пов'язаного із домашнім насильством, прокурор уповноважений розпочати досудове розслідування. При цьому відповідно до ч. 10 ст. 26 Закону:

> 10. У разі порушення кримінального провадження у зв'язку з вчиненням домашнього насильства перелік заходів щодо тимчасового обмеження прав або покладення обов'язків на особу, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, або визнана винною у його вчиненні, а також порядок застосування таких заходів визначаються Кримінальним кодексом України та Кримінальним процесуальним кодексом України[19].

– мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування. Маючи такий доступ, прокурор отримує можливість більш повно та об'єктивно оцінити ті або інші обставини, які свідчать про наявність чи відсутність факту вчинення до-

[17] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print (дата звернення: 14.12.2018).

[18] Там само.

[19] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України (н 5).

машнього насильства, а відповідно, обрати необхідний напрям керівництва діями слідчого;

– доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;

– скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих. Якщо у ході процесуального керівництва прокурором буде встановлено, що процесуальні рішення слідчого не враховують певним чином інтереси осіб, які є потерпілими від домашнього насильства, або суперечать таким інтересам та є незаконними чи необґрунтованими, постанови слідчого скасовуються;

– пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому КПК України та законом;

– підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК України;

– оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому КПК України.

Як бачимо, якщо порівнювати повноваження прокурора в кримінальному провадженні та поза його сферою, то цілком очевидно, що більш повно та ефективно свою роль у запобіганні та протидії домашньому насильству прокурор має змогу виконувати саме у сфері кримінального провадження. І зазначена обставина викликає певні заперечення з таких міркувань: кримінальне провадження може бути розпочате лише за фактом вчинення дій, які містять ознаки закінченого чи незакінченого злочину, а отже, на певному етапі відповідним суб'єктам не вдалося запобігти та протидіяти акту домашнього насильства, яке виявилося у діях, що спричинили чи могли спричинити суспільно небезпечні наслідки.

У сучасних умовах роль прокурора в запобіганні та протидії домашньому насильству поза сферою кримінальної юстиції не є значною, що абсолютно не відповідає міжнародній практиці та потребам суспільства. Наявність більшого обсягу повноважень поза сферою кримінальної юстиції, дієвого механізму взаємодії з іншими суб'єктами запобігання та протидії домашньому насильству надала б прокурору можливість більш ефективно реагувати на суспільно небезпечні діяння, запобігати та протидіяти їм.

З огляду на цю обставину вбачається за необхідне розробити та наділити на законодавчому рівні органи прокуратури повноваженнями, не

формально, а реально спрямованими на включення в діяльність щодо запобігання та протидії домашньому насильству не лише у сфері кримінальної юстиції, а й поза цією сферою, передбачивши їх у Законі України "Про запобігання та протидію домашньому насильству".

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 roku № 254к/96-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
3. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu [On Preventing and Combating Domestic Violence]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 7 hrudnia 2017 roku № 2229-VIII. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/page (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*

Bibliography

Edited books

4. Shapovalova O ta Pavlysh S (ed), *Sudovyi rozhliad sprav, poviazanykh z vchynenniam nasylstva v simi v Ukraini: problemy vidpovidnosti mizhnarodnym standartam ta shliakhy vdoskonalennia [Judicial consideration of cases related to domestic violence in Ukraine: problems of compliance with international standards and ways to improve]: nauk.-prakt. posib. [scien.-pract. manual]* (Vaite 2011) 196 *(in Ukrainian).*

Journal articles

5. Humin O ta Rymarchuk H, 'Zarubizhnyi dosvid zapobihannia simeino-pobutovym nasylnytskym zlochynam shchodo zhinok pravookhoronnymy orhanamy' ['Foreign experience in preventing domestic family-based violent crimes against women by law enforcement agencies'] (2016) 855 Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Yurydychni nauky 502–9 *(in Ukrainian).*
6. Starchuk O ta Torchylo O, 'Do pytannia pravovoho rehuliuvannia protydii domashnomu nasylstvu' ['On the issue of legal regulation of combating domestic violence'] (2017) 1(1) Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia "Yurydychni nauky" 96–99 *(in Ukrainian).*
7. Yakhiazade E, 'Nasylstvo v simi: mizhnarodnyi dosvid ta suchasni problemy v Ukraini' ['Violence in the Family: International Experience and Contemporary Problems in Ukraine'] (2013) 2 Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia "Yurydychni nauky" 120–125 *(in Ukrainian).*

Iryna Brus
chief research officer, department
of scientific and methodological support
of prosecutor's activity outside the criminal justice sphere,
Scientific and Research Institute,
National Prosecution Academy of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
brus.iryna@gmail.com

ROLE OF PROSECUTOR'S OFFICE IN PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE

Abstract. At the beginning of the last year the Law of Ukraine "On Preventing and Combating Domestic Violence" of December 7, 2017, No. 2229-VIII (Law), adopted in the framework of the implementation of the National Strategy for Human Rights, approved by the Decree of the President of Ukraine of August 25, 2015, No. 501/2015, came into force. The purpose of the adoption of the Law is to create an effective mechanism for counteracting all forms of gender-based or family-based violence, and ensuring gender equality.

According to the Law, the prosecutor's office is one of the actors involved in the preventing and combating domestic violence. This circumstance necessitated the clarification of the role of the prosecutor's office in preventing and combating domestic violence, as well as determination of its responsibilities and powers in this area.

The article is an overview.

The purpose of the article is to determine the role of the prosecutor's office in preventing and combating domestic violence, which involves an analysis of the scope of its duties and powers in this area. The issues of measures to prevent and counteract domestic violence and its main actors are also considered.

If the problem of combating domestic violence has been studied at a scientific level for a relatively long time, the directions of prevention and counteraction to this destructive phenomenon have been outlined at the legislative level recently, so this topic remains open to scientific discussions. As regards the role of the prosecutor's office in preventing and combating domestic violence, this topic has not been subjected to a thorough analysis yet, that has made its choice for scientific consideration.

As it was found out, the scope of prosecutor's office powers to prevent and counteract domestic violence outside the sphere of criminal justice is insufficient and does not allow to effectively perform official duties in this area.

Based on the study of legislative acts and jurisprudence, conclusions have been made that the role of the prosecutor's office in preventing and combating domestic violence outside the sphere of criminal justice is smoothed out. That undoubtedly causes the need to expand the powers of the prosecutor's office and to provide the prosecutor's office with powers aiming at preventing and counteracting domestic violence and which

are to be foreseen in the Law of Ukraine "On Preventing and Combating Domestic Violence".

Keywords: preventing domestic violence; combating domestic violence; the prosecutor's office as the subject of measures to counter and prevent domestic violence; the role of the prosecutor's office in preventing and combating domestic violence.

Вісник Національної академії прокуратури України, 2018, 4/2(58), с. 45–57

Олександр Свірін
головний науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності поза сферою кримінальної юстиції
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
заслужений юрист України,
м. Київ, Україна
alexsvirin55@gmail.com

УДК 34.096

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Анотація. Тривалий час сімейні стосунки залишалися поза сферою правового регулювання держави, оскільки будь-яке втручання у ці відносини розцінювалось як порушення таємниці приватного життя.

Сьогодні насильство в сім'ї є однією з найгостріших і найпоширеніших проблем у світі. Воно наявне в усіх соціальних групах, не залежить від статусу особи, її рівня доходів й інших чинників. Випадки вчинення насильства дедалі частіше стаються як у неблагополучних, так і цілком пристойних родинах. Найчастіше від цього протиправного діяння страждають жінки й діти, які є найменш захищеною категорією з усіх верств населення.

Метою статті є аналіз чинного законодавства, що стосується запобігання домашньому насильству, а також надання переліку нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у цій сфері, для орієнтування працівників органів прокуратури у зазначеному питанні.

З огляду на поставлені цілі розглянуто низку нормативно-правових актів, які становлять основу національного законодавства стосовно протидії та запобігання злочинності. Проаналізовано деякі рішення ЄСПЛ, які суди застосовують як джерело права при розгляді справ.

Зроблено висновок, що прокуратурі має належати головна роль у протидії домашньому насильству. Певною мірою вона може здійснювати таку протидію самостійно, але передусім її зусилля мають бути спрямовані на узгодження та координацію діяльності інших правоохоронних органів у цій сфері, нагляд за діяльністю інших органів для підвищення ефективності протидії.

Крім того, підлягає вирішенню проблема забезпечення повноти даних про потерпілих осіб, а також про відносини між правопорушником та потерпілим, удосконалення порядку збирання інформації про потерпілих осіб, зокрема в частині внесення анкетних даних. Таким чином, з огляду на законодавчі зміни та з урахуванням можливостей функціонування ЄРДР, назріла необхідність

© *О. Свірін, 2018*

систематизувати статистичні дані щодо протидії і запобігання домашньому насильству та оформити їх у виді таблиці.

Ключові слова: сім'я; дитина; домашнє насильство; Конвенція ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок; Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством.

Тривалий час сімейні стосунки залишалися поза сферою правового регулювання держави, оскільки будь-яке втручання у ці відносини розцінювалось як порушення таємниці приватного життя. У ч. 1 ст. 32 Конституції України зазначено, що 'ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України'[1].

Нині в умовах економічної, соціальної кризи, руйнування моральних цінностей інститут сім'ї зазнає згубних впливів. Так, Г. Горбова зазначає:

> <...> сьогодні насильство в сім'ї є однією з найбільш гострих проблем суспільства, яка досить розповсюджена в усьому світі і з кожним роком набуває все більших масштабів. Насильство в сім'ї існує у всіх без винятку соціальних групах, не залежить від статусу особи, рівня її доходів й інших чинників. Випадки вчинення насильства все частіше трапляються в різних родинах – як неблагополучних, так і навпаки, і найчастіше від цього протиправного діяння страждають жінки й діти, які є найменш захищеною категорією з усіх верств населення[2].

Домашнє насильство стало однією з найпоширеніших форм порушення прав людини. Акти агресії, приниження та жорстокої поведінки зазвичай супроводжують протиправні дії стосовно когось із членів родини. Це призводить до розладів здоров'я, травм психосоматичного характеру, соціальної дезорієнтації та відповідних деструкцій у поведінці постраждалої особи, а також впливає на інших членів родини, в тому числі на особу, яка вчиняє насильство. Науковці стверджують:

> Вперше на світовому рівні проблема сімейного насильства була висвітлена та актуалізована завдяки активним спільним діям міжнародного руху на захист прав жінок, оскільки саме жінки становили найбільш уразливу та незахищену групу, що страждала від насильницьких дій членів своєї родини (батьків, чоловіків, братів тощо). Отже, на початковому етапі запобігання домашньому насильству увійшло в поле зору світової спільноти як складова подолання насильства щодо жінок загалом. Історія боротьби з насильством щодо жінок як міжнародна проблема – це історія злиття двох напрямів правозахисту: прав людини і прав жінок[3].

[1] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254k/96-VR. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 14.12.2018).

[2] Ганна Горбова, 'Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї' (дис канд юрид наук, Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" 2015) 12.

[3] 'Історичні аспекти становлення проблеми насильства в сім'ї' <http://justrogishche.at.ua/news/istorichni_aspekti_stanovlennja_problemi_nasilstva_v_sim_ji/2014-09-29-197> дата звернення 14 Грудень 2018.

Питання проблеми насильства в сім'ї вивчало багато вітчизняних і зарубіжних фахівців різних галузей права, зокрема: О. Андреєва, А. Аносенкова, О. Бандурка, Є. Безсмертний, Ю. Битяк, О. Бойко, А. Васильєв, Т. Возна, В. Голіна, І. Голосніченко, І. Даньшин, О. Джужа, В. Женунтій, А. Зелінський, А. Ковальов, В. Кудрявцев, А. Огурцов, Н. Осіпов, Д. Рівман, Г. Попов, В. Туляков.

Значну увагу аналізу таких різновидів насильства у родині, як фізичне та сексуальне, приділяли дослідники К. Леві-Строс, К. Лоренс, Н. Максимова, К. Мілютіна, С. Палмер, Е. Фромм. Природу та наслідки сімейного насильства висвітлюють у своїх роботах Т. Сафронова та Е. Цимбал. Пошук причин і факторів виникнення, виявлення та подолання сімейного насильства стосовно дітей досліджують Т. Гончарова, О. Коломієць, О. Кочемировська та інші.

Як слушно наголошує Я. Юрків:

> У даний час не існує єдиної думки про першопричину домашнього насильства. Було висунуто безліч <…> теорій – від наявності психічних порушень у суб'єкта насильства до впливу соціально-культурних цінностей і соціальної організації. Основні суперечки розгорнулися між послідовниками психологічних теорій і тими, хто вірить у соціальну причинність. Психологи виявили, що на збільшення кількості випадків насильства впливають розчарування, агресивність, невміння керувати інстинктами, алкоголізм і психопатія. Прихильники теорії соціальної причинності сконцентрували свою увагу на культурних нормах, що провокують жорстоке поводження, на патріархальній соціальній структурі, де домінує роль чоловіків[4].

До захисту жертв насильства закликають передусім жіночі правозахисні громадські організації, які виступили з ініціативою створення необхідної законодавчої бази із метою розширення державної системи захисту від насильства та інформування населення, оскільки саме жінки становлять найбільш уразливу та незахищену групу, що потерпає від насильницьких дій членів своєї родини.

Внаслідок співпраці народних депутатів України із активістами таких громадських організацій 15 листопада 2001 року 'було прийнято перший в країнах СНД та Східної Європи комплексний нормативний акт, спрямований на запобігання цьому соціально негативному явищу – Закон України "Про попередження насильства в сім'ї"'[5]. Серед органів і установ, на які покладалось здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї, прокуратура не згадувалась.

[4] Я Юрків, 'Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема' (2013) 28 Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Педагогіка. Соціальна робота" 185–8.

[5] Історичні аспекти становлення проблеми насильства в сім'ї (н 3).

Проте, як було зазначено у Пояснювальній записці до проекту Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", у ньому містились:

> <…> певні неузгодженості, зокрема в ньому відсутнє визначення гендерно зумовленого насильства, у якого є багато проявів (домашнє насильство, зґвалтування, фізичні напади, переслідування, сексуальні домагання тощо), не передбачає ефективного цивільно-правового захисту потерпілих, гендерної складової у проведенні превентивних заходів. <…> Існує обмеженість сфери застосування чинних (на той час. – *О.С.*) законодавчих актів, неузгодженість їх між собою, зокрема Закон "Про попередження насильства в сім'ї" не містить норм щодо будь-яких форм насильства стосовно жінок і не пов'язаний із Законом "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків"[6].

Задля впровадження удосконаленого комплексного підходу до боротьби з цим явищем, суттєвого доповнення наявних інструментів такої боротьби, введення нових визначень понять та інших норм, спрямованих на покращення захисту потерпілих від домашнього насильства, Верховна Рада України 7 грудня 2017 року прийняла Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", який набрав чинності 7 січня 2018 року (Закон). Згідно з прикінцевими положеннями цього документа внесено суттєві зміни до низки законодавчих актів.

У Законі прокуратуру вперше віднесено до органів та установ, на які покладаються функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (ч. 3 ст. 6 Закону).

Метою статті є аналіз чинного законодавства, що стосується запобігання домашньому насильству, а також надання переліку нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у цій сфері, для орієнтування працівників органів прокуратури у зазначеному питанні.

Отже, діяльність щодо запобігання та протидії домашньому насильству на національному рівні регламентується Конституцією України, законами України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", "Про Національну поліцію", "Про охорону дитинства", "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю", "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей", "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків", Сімейним кодексом України, Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658 "Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насиль-

[6] Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству". URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60306 (дата звернення: 17.12.2018).

ству за ознакою статі", спільним наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України від 19 серпня 2014 року № 564/836/945/577 "Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення", спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ від 7 вересня 2009 року № 3131/386 "Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї", наказом Міністерства соціальної політики України від 13 серпня 2018 року № 1005 "Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах".

З огляду на світові інтеграційні процеси та визнання Україною гуманітарних цінностей, сприйнятих у цивілізованих країнах, набуло актуальності питання впровадження на національному рівні міжнародних стандартів прав людини, серед яких важливе місце відведено міжнародним стандартам щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Такі стандарти формуються в межах міжнародних організацій (Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського Союзу та ін.) і зумовлюють встановлення вимог до державної політики та правозастосовної практики у відповідній сфері держав-учасниць, що входять до їх складу.

Загальні положення щодо рівності прав жінок та чоловіків, права кожного на життя, свободу та особисту недоторканність, заборони тортур або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження і покарання, безпідставного втручання в особисте та сімейне життя, посягання на недоторканність житла, дискримінації за будь-якою ознакою отримали міжнародне визнання та закріплення в базових документах ООН з прав людини: Загальній декларації прав людини (1948 рік), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 рік), Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1966 рік), Конвенції ООН про права дитини (1989 рік) та факультативних протоколах до неї, Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (2006 рік). Усі зазначені міжнародно-правові договори визнані нашою державою, мають обов'язкову юридичну силу та підлягають застосуванню в Україні.

Базовим договором ООН, який став першим документом про визнання та захист прав жінок на світовому рівні та започаткував нормативну базу протидії домашньому насильству, є Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Конвенція), прийнята 18 грудня 1979 року згідно з резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/180. Конвенція була ратифікована указом Президії Верховної Ради УРСР від 24 грудня 1980 року. Законом України від 12 вересня 1991 року № 1543-XII "Про правонаступництво України" наша держава підтвердила свої зобов'язання за міжнародними договорами, ухваленими Українською РСР до проголошення незалежності України. Таким чином, згідно із Конституцією України ця Конвенція є частиною національного законодавства України, тому підлягає застосуванню всіма органами держави, в тому числі правоохоронними органами та судами.

Конкретизація положень Конвенції, подальше уточнення сфери її застосування належить до компетенції Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок (Комітет) – експертного органу ООН, заснованого з метою контролю за процесом виконання положень ст. 17 Конвенції. Саме завдяки Загальним рекомендаціям Комітету насильство стосовно жінок визнано формою дискримінації. Необхідності викорінення будь-яких видів насильства стосовно жінок, включаючи сексуальне насильство, знущання в сім'ї, сексуальні домагання при виконанні службових обов'язків, присвячена Загальна рекомендація № 12 Комітету. В Загальній рекомендації № 14 Комітет також звертався до проблеми насильства стосовно жінок, акцентуючи увагу на тому, що виконання зобов'язань згідно з Конвенцією передбачає припинення традиційної практики, що завдає шкоди жіночому здоров'ю. Особливе значення у боротьбі з насильством стосовно жінок та домашнім насильством має Загальна рекомендація № 19 Комітету, прийнята на 11-й сесії Комітету в 1992 році. Її важливість полягає передусім у тому, що це перший міжнародний документ, у якому надано визначення поняття "насильство щодо жінок", однозначно визнано його формою дискримінації за ознакою статі, що 'серйозно обмежує можливості жінок в користуванні правами і свободами на основі рівності з чоловіками'[7]. Згідно із Загальною рекомендацією № 19 визначення дискримінації включає насильство за ознакою статі (гендерне насильство), а саме – насильство, спрямоване на жінку тільки тому, що вона є жінкою, або насильство, жертвами якого є переважно жінки. Воно охоплює дії, що заподіюють фізичну, психічну, сексуальну шкоду або страждання,

[7] Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прийнята 18 грудня 1979 року резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/180. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_207 (дата звернення: 14.12.2018).

а також загрозу застосування таких дій, примушення або позбавлення волі[8].

Комітет розглянув низку справ про домашнє насильство стосовно жінок, результати яких мають братися до уваги при розслідуванні правоохоронними органами кримінальних проваджень та розгляді судами справ, пов'язаних із насильством у сім'ї. Серед них справи: "А.Т. проти Угорщини", "Шахіде Гьокче проти Австрії", "Ірфан Йілдирим проти Австрії", "Н. С. Ф. проти Великої Британії". Спільним для цих справ згідно з висновком Комітету є невжиття правоохоронними органами вказаних держав всіх невідкладних і ефективних заходів щодо захисту від домашнього насильства, несприйняття органами прокуратури, куди звертались потерпілі, домашнього насильства як реальної загрози життю[9].

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) – це перший європейський документ, що встановлює стандарти щодо попередження насильства стосовно жінок та домашнього насильства, захисту жертв та покарання кривдників. Зі змісту Стамбульської конвенції вбачається, що гендерна рівність пов'язана з протидією насильству стосовно жінок, яка, своєю чергою, не може бути ефективною без досягнення рівності між жінками та чоловіками. Україна підписала Стамбульську конвенцію, проте її ще не ратифіковано.

У практиці Європейського суду з прав людини є низка рішень, що стосуються порушення прав людини в ситуаціях насильства в сім'ї, про які йдеться у зазначеній Конвенції. Це, зокрема, "А. проти Сполученого Королівства" (1998 рік), "Контрова проти Словаччини (2007)", "Беваква та С. проти Болгарії" (2008 рік), "Опуз проти Туреччини" (2009 рік), "Е. С. та інші проти Словаччини" (2009 рік), "А. проти Хорватії" (2010 рік) та "Хайдуова проти Словаччини" (2010 рік), оскільки саме ці рішення стали прецедентними у системі рішень Європейського суду у справах щодо домашнього насильства.

У ст. 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" визначено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Суду як джерело права. Це означає, що у національних судах можуть застосовуватися при розгляді справ про насильство в сім'ї рішення інших країн з цього питання.

[8] Див.: М Євсюкова, *Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: наук.-практ. посіб.* (Baiте 2011) 196.

[9] Див.: О Уварова та М Ясиновська (упоряд), *Судове вирішення справ у спорах, пов'язаних із гендерною дискримінацією. Збірка кращих практик* (ФОП Бровін О.В. 2016) 192.

Врешті не можна не зазначити про зміни, внесені до законодавства згідно із Законом України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами", які набули чинності 11 січня 2019 року.

Поряд із доповненнями до низки статей у ст. 126[1] Кримінального кодексу України (КК України), яка стала новелою у цьому Законі, надано визначення домашнього насильства:

> <…> умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи[10].

Утім, на наш погляд, це невдале формулювання, що до того ж містить чимало оцінних понять, зокрема "погіршення якості життя". Законодавець не пояснює, що він має на увазі під визначеннями "психологічні страждання" або "емоційна залежність".

Крім того, вважаємо, що за вчинення домашнього насильства, як воно описано у ст. 126[1] КК України, передбачено відповідальність в інших статтях Особливої частини цього Кодексу. Сьогодні в законодавстві України ці діяння кваліфікуються також за ст. ст. 115 "Умисне вбивство", 121 "Умисне тяжке тілесне ушкодження", 122 "Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження", 125 "Умисне легке тілесне ушкодження", 126 "Побої і мордування", 129 "Погроза вбивством" КК України. З ними ст. 126[1] КК України може вступити в конкуренцію і порушити принцип правової визначеності. Тільки час і практика дадуть змогу оцінити зміни, внесені відповідно до Закону України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" (Закон України № 2227-VIII).

Наведений орієнтовний перелік нормативно-правових актів щодо протидії та запобігання домашньому насильству має бути опрацьований кожним працівником органів прокуратури з метою вдосконалення їхньої діяльності, спрямованої на неухильне виконання чинного законодавства на цьому напрямі.

[10] Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print (дата звернення: 14.12.2018).

Крім того, роль прокурора у протидії та запобіганні домашньому насильству визначається конституційними функціями, які покладені на прокуратуру України. Так, прокурори, з-поміж іншого, здійснюють організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. При цьому це передбачено активної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні, взаємодії з органами правопорядку, нагляду за їхньою діяльністю щодо протидії злочинності у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Якщо спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству діють здебільшого превентивними методами, то завдання правоохоронців, до числа яких належить і прокуратура, перешкоджати поширенню цього негативного явища шляхом притягнення кривдників до встановленої законом відповідальності.

Крім того, органи прокуратури України з урахуванням норм Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами вживають заходів щодо забезпечення збирання, узагальнення та оприлюднення відомостей про кримінальні правопорушення цієї категорії, осіб, що їх вчинили, а також потерпілих.

Головним повноваженням, виконуючи яке органи прокуратури протидіють домашньому насильству, є процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях, які здійснюють прокурори.

Крім того, з набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (з 20 листопада 2012 року) облік даних про кримінальні правопорушення, осіб, які їх вчинили, та формування офіційної звітності про злочинність у нашій державі здійснюються органами прокуратури. Від цього часу Генеральна прокуратура України забезпечує ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (Реєстр, або ЄРДР) усіма органами досудового розслідування. Водночас до Реєстру вноситься інформація про результати кримінального провадження, осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, і потерпілих від злочину.

З огляду на актуальність питання щодо запобігання насильству в сім'ї, зважаючи на встановлений в державі порядок кваліфікації таких правопорушень, у Реєстрі передбачено окремі реквізити, за допомогою яких можна виокремити інформацію про злочини, пов'язані з насильством у сім'ї, осіб, які їх вчинили, та потерпілих (жертв насильства в сім'ї).

При цьому варто зазначити, що інформація в Реєстрі, на підставі якої готують звітність, формується на основі даних, унесених працівниками

органів прокуратури та слідчих підрозділів у процесі реєстрації та розслідування злочинів. У зв'язку із цим, враховуючи людський фактор, іноді мають місце окремі помилки при відображенні інформації у системі.

З метою забезпечення достовірності даних запроваджено систему додаткового контролю за правильністю внесених відомостей. Для цього прокурори, наділені повноваженнями контролю та нагляду за обліковою дисципліною, систематично проводять перевірки повноти, правильності та своєчасності внесення відомостей до Реєстру, в тому числі перед внесенням до нього даних про результати досудового розслідування.

Крім того, в органах прокуратури створено спеціальні структурні підрозділи, на які покладено контроль за додержанням реєстраційної дисципліни органами прокуратури та правоохоронними органами. Ці підрозділи здійснюють постійний моніторинг даних інформаційної системи, проводять планові й тематичні перевірки з використанням матеріалів кримінальних проваджень.

Разом із тим наявна інформація про злочинність не забезпечує повноти даних про потерпілих осіб, а також про відносини між правопорушником і потерпілим. Нині вивчається питання про удосконалення порядку збирання інформації про потерпілих осіб, зокрема в частині внесення анкетних даних.

Іншим важливим напрямом протидії кримінальним правопорушенням цієї категорії є здійснення прокурорами координаційної діяльності відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України "Про прокуратуру". Керівники органів прокуратури та їх заступники координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинам цієї категорії шляхом проведення спільних нарад, створення міжвідомчих робочих груп, а також вжиття узгоджених заходів, здійснення аналітичної діяльності. Отже, вони можуть спрямовувати та узгоджувати роботу правоохоронних органів із протидії таким фоновим явищам, як профілактика на відповідній території дитячої бездоглядності, насильства у сім'ї, наркоманії та алкоголізму, адміністративних правопорушень та інших суспільно небезпечних явищ.

Насамкінець можна стверджувати, що прокуратурі має належати ключова роль у протидії домашньому насильству. Певною мірою вона може здійснювати таку протидію самостійно, але передусім її зусилля мають бути спрямовані на узгодження та координацію діяльності інших правоохоронних органів у цій сфері, нагляд за діяльністю інших органів для підвищення ефективності протидії.

Крім того, підлягає вирішенню проблема забезпечення повноти даних про потерпілих осіб, а також про відносини між правопорушником та потерпілим, удосконалення порядку збирання інформації про потерпілих осіб, зокрема в частині внесення анкетних даних. Таким чином, з огляду на законодавчі зміни та з урахуванням можливостей функціонування ЄРДР, назріла необхідність систематизувати статистичні дані щодо протидії і запобігання домашньому насильству та оформити їх у виді таблиці.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
2. Konventsiia OON pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok, pryiniata 18 hrudnia 1979 roku rezoliutsiieiu Heneralnoi Asamblei OON № 34/180 [The United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, adopted on December 18, 1979, by the UN General Assembly Resolution № 34/180]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_207 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 5 kvitnia 2001 roku № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print (accessed: 14.2.2018) *(in Ukrainian).*
4. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy "Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu" [Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On Preventing and Combating Domestic Violence"]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60306 (accessed:17.12.2018) *in Ukrainian).*

Authored books

5. Yevsiukova M, *Sudovyi rozhliad sprav, poviazanykh z vchynenniam nasylstva v simi v Ukraini: problemy vidpovidnosti mizhnarodnym standartam ta shliakhy vdoskonalennia: nauk.-prakt. posib. [Judicial consideration of cases related to domestic violence in Ukraine: problems of compliance with international standards and ways to improve: scien.-pract. manual]* (Vaite 2011) 196 *(in Ukrainian).*

Edited books

6. Uvarova O ta Yasynovska M (uporiad), *Sudove vyrishennia sprav u sporakh, poviazanykh iz hendernoiu dyskryminatsiieiu. Zbirka krashchykh praktyk [Judicial resolution of disputes related to gender discrimination. Collection of best practices]* (FOP Brovin O.V. 2016) 192 *(in Ukrainian).*

Dissertations

7. Horbova Hanna, 'Administratyvno-pravove rehuliuvannia protydii nasylstvu v simi' ['Administrative and legal regulation of counteraction to domestic violence'] (dys kand yuryd nauk, Vidkrytyi mizhnarodnyi universytet rozvytku liudyny "Ukraina" 2015) 12 *(in Ukrainian).*

Journals articles

8. Yurkiv Ya, 'Nasylstvo ditei u simi yak sotsialno-pedahohichna problema' ['Violence of children in the family as a socio-pedagogical problem'] (2013) 28 Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia "Pedahohika. Sotsialna robota" 185–8 *(in Ukrainian).*

Websites

9. 'Istorychni aspekty stanovlennia problemy nasylstva v simi' ['Historical aspects of the emergence of the problem of domestic violence'] <http://justrogishche.at.ua/news/istorichni_aspekti_stanovlennja_problemi_nasilstva_v_sim_ji/2014-09-29-197> accessed 14 December 2018 *(in Ukrainian).*

Oleksandr Svirin
chief research officer, department
of scientific and methodological support
of prosecutor's activity outside the criminal justice sphere,
Scientific and Research Institute,
National Prosecution Academy of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
alexsvirin55@gmail.com

LEGAL FRAMEWORK OF PROSECUTOR'S OFFICE ACTIVITY ON PREVENTING DOMESTIC VIOLENCE

Abstract. For a long time, family relations remained outside the sphere of legal regulation of the state, since any interference in these relations was regarded as a violation of the privacy of the private life.

Today, domestic violence is one of the most acute and most widespread problems in the world. It is present in all social groups, does not depend on the status of the person, his/her level of income and other factors. Cases of violence are becoming more and more common in both dysfunctional and quite decent families. Most often, women and children who are the least protected category from all suffer from this unlawful act.

The purpose of the article is to analyze the current legislation concerning the prevention of domestic violence, as well as to provide a list of normative legal acts regulating activities in this area, aimed at targeting the employees of the prosecutor's offices on this issue.

Taking into consideration the set goals, a number of normative legal acts, which form the basis of the national legislation concerning combating and preventing crime, are considered. Some ECHR judgments, which courts apply as a source of law in case trials, are analyzed.

It is concluded that the prosecutor's office should play a major role in the fight against domestic violence. To a certain extent, it can do so independently, but above all its efforts should be aimed at coordinating the activities of other law enforcement agencies in this area, overseeing their activity to increase the effectiveness of a response.

In addition, the problem of ensuring the completeness of the data on the victims, as well as the relationship between the offender and the victim, and improving the procedure for collecting information about the victims, in particular regarding the submission of personal data, is to be solved. Thus, due to legislative changes and taking into account the possibilities of the functioning of the Unified Register of the Pre-Trial Investigation, there is an urgent need to systematize statistics on preventing and combating domestic violence and to arrange them in the form of a table.

Keywords: family; child; domestic violence; the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women; Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence.

Вісник Національної академії прокуратури України, 2018, 4/2(58), с. 58–69

Кристина Арушанян
кандидат юридичних наук,
заступник начальника відділу
науково-методичного забезпечення
участі прокурорів у кримінальному провадженні
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
м. Київ, Україна
kristicity@ukr.net

УДК 343.13

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОКУРОРОМ ПОВНОВАЖЕНЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ФАКТАМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Анотація. Протидія домашньому насильству є важливим засобом для побудови безпечного та демократичного суспільства. Згідно із Законом України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" (Закон України № 2227-VIII) Кримінальний кодекс України доповнено новими статтями, в яких передбачено, зокрема, такі склади кримінальних правопорушень, як домашнє насильство, а також внесені відповідні зміни до процесуального закону.

Тому актуальним є дослідження проблемних питань застосування прокурорами нового законодавства з огляду на їх повноваження у сфері протидії домашньому насильству, реагування прокурором на домашнє насильство, розмежування кваліфікації домашнього насильства як кримінального і адміністративного правопорушень, а також алгоритму дій прокурора у випадку виявлення домашнього насильства.

Метою статті є дослідження особливостей реалізації прокурором повноважень у кримінальних провадженнях за фактами домашнього насильства.

Проаналізовано кримінальне процесуальне законодавство України з точки зору його відповідності Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Визначено особливості реалізації прокурором повноважень у кримінальних провадженнях за фактами домашнього насильства. Акцентовано увагу на тому, що пріоритетом для прокурора після виявлення факту домашнього насильства має бути захист постраждалої особи. Вказано на необхідність внесення змін до кримінального процесуального законодавства та встановлення

© *К. Арушанян, 2018*

вимоги обов'язкового здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження, крім випадків, коли проведення відкритого судового засідання вимагає потерпілий або існують інші обставини, що свідчать про необхідність відкритого судового розгляду.

Ключові слова: домашнє насильство; кримінальне провадження; повноваження прокурора.

Протидія домашньому насильству є важливим засобом для побудови безпечного та демократичного суспільства. Згідно із Законом України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" Кримінальний кодекс України (КК України) доповнено новими статтями, в яких передбачено, зокрема, такі склади кримінальних правопорушень, як домашнє насильство, а також внесено відповідні зміни до процесуального закону.

Тому актуальним є дослідження проблемних питань застосування прокурорами нового законодавства з огляду на їх повноваження у сфері протидії домашньому насильству, реагування прокурором на домашнє насильство, розмежування кваліфікації домашнього насильства як кримінального і адміністративного правопорушень, а також алгоритму дій прокурора у випадку виявлення домашнього насильства.

Проблемі домашнього насильства присвятили свої праці такі вчені, як А. Байда, І. Бандурка, І. Басиста, О. Бойко, В. Брижик, А. Васильєв, Т. Возна, В. Голіна, О. Джужа, І. Дроздова, М. Євсюкова, Д. Заброда, А. Запорожцев, М. Заславська, А. Ілліна, А. Йосипів, О. Ковальова, А. Лабунь, О. Мусієнко, В. Пивоваров, М. Рошка, О. Стрельченко, Г. Христова, О. Шаповалова, Л. Шевченко та інші.

Проте особливості досудового розслідування кримінальних проваджень за фактами домашнього насильства у вітчизняній юридичній науці не були проаналізовані.

Метою статті є дослідження особливостей реалізації прокурором повноважень у кримінальних провадженнях за фактами домашнього насильства.

У розпорядженні Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 року № 728-р зазначено, що: 'Щороку від насильства в Україні страждає близько 100 тис. осіб (90 відсотків з яких – жінки). Зокрема, за даними Мінсоцполітики, у 2017 році зареєстровано 96 245 звернень з питань, пов'язаних

з домашнім насильством, з них 85 340 – від жінок, 10 005 – від чоловіків, 900 – від дітей'[1].

Відповідно до ч. 3 ст. 6 Закону України від 7 грудня 2017 року "Про запобігання та протидію домашньому насильству" одним із органів, на який покладаються функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є прокуратура[2]. Також прокуратура є одним із суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, про що вказано в ст. 7 Закону України від 8 вересня 2005 року "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків"[3].

Європейський суд з прав людини у рішенні "Опуз проти Туреччини", зокрема, зазначив, що:

> <…> насильство в сім'ї не є приватною чи сімейною справою, але є проблемою, яка зачіпає суспільні інтереси, що в свою чергу вимагає ефективних дій з боку держави. <…> Недостатньо мати закони щодо протидії домашньому насильству, більш важливим є наявність ефективних механізмів їхньої реалізації. <…> Держава має виявляти належну турботу з метою захисту осіб, які перебувають під її юрисдикцією, від катувань, нелюдського та такого, що принижує честь та гідність, поводження[4].

Згідно з ч. 2 ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) 'прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням'[5].

У ст. 49 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) встановлено вимогу 'ефективного розслідування та кримінального переслідування домашнього насильства, а також здійснення відповідного розслідування та судових проваджень без неналежних затримок і з урахуванням прав жертви на всіх стадіях кримінального провадження'[6].

[1] Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 року № 728-р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80 (дата звернення: 14.12.2018).

[2] Див.: Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 14.12.2018).

[3] Див.: Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15 (дата звернення: 14.12.2018).

[4] Опуз проти Туреччини: рішення Європейського суду з прав людини від 9 червня 2009 року (заява № 33401/02). URL: http://hudoc.echr.coe.int/ (дата звернення: 14.12.2018).

[5] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 14.12.2018).

[6] Див.: Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь <https://rm.coe.int/1680093d9e> дата звернення: 14 Грудень 2018.

Прокурор здійснює свої повноваження у кримінальному провадженні з моменту надходження заяви чи повідомлення або інформації про домашнє насильство до правоохоронного органу, що фактично є передумовою для початку досудового розслідування. Прокурор може самостійно виявити такий факт або отримати відповідну заяву потерпілої особи. Дослідження кримінальної процесуальної діяльності прокурора у сфері домашнього насильства свідчить, що визначальним моментом є встановлення, чи підлягає конкретний випадок розгляду представниками системи кримінального правосуддя.

Потерпілій особі слід роз'яснити її права та можливості щодо захисту від подальшого насильства, з'ясувати необхідність забезпечення її безпеки та на підставі цього визначитися зі спеціальними заходами щодо кривдника, оформити матеріали для подальшого проведення процесуальних дій і притягнення кривдника до кримінальної чи адміністративної відповідальності.

Пріоритетом для прокурора після виявлення факту домашнього насильства має бути захист постраждалої особи. Якщо в такій події наявні ознаки кримінального правопорушення, слід невідкладно внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). У ст. 214 КПК України встановлено обов'язок прокурора або слідчого внести такі відомості не пізніше 24 годин після того, як їм про це стало відомо. Якщо у вчиненому домашньому насильстві наявні ознаки кримінального правопорушення, до ЄРДР вноситься інформація, яка має містити відомості про обставини події та першочергову кваліфікацію дій, що може бути уточнена залежно від обставин.

Проте заходи, спрямовані на захист потерпілої особи від кривдника, тобто особи, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі (п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству"), потрібно вжити негайно. Ці заходи мають особливе значення, коли кривдником було застосоване до потерпілої особи фізичне або сексуальне насильство. Тому внесення до ЄРДР відомостей про таку подію дає змогу забезпечити вжиття спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, оскільки саме прокурор має орієнтувати слідчого на вжиття цих заходів у межах кримінального провадження. Таким чином, у кожному випадку домашнього насильства прокурор повинен бути спрямований на першочерговість захисту та надання допомоги постраждалим особам.

Прокурор має орієнтувати слідчого на самостійне, за необхідності, вжиття заходів щодо протидії домашньому насильству. Уповноважені органи поліції можуть самостійно застосовувати спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, до яких належить терміновий обмежу-

вальний припис, передбачений у ст. 24 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", який:

> <…> виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення[7].

У ст. 51 Стамбульської конвенції встановлено обов'язок '<…> оцінки ризику повторення насильства з урахуванням того, що особи, що вчинили акти насильства, мають вогнепальну зброю або мають доступ до неї'[8].

На виконання вказаної вимоги до обставин, що враховуються при обранні запобіжного заходу, передбачених у ст. 178 КПК України, включено ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює підозрюваний, обвинувачений, у тому числі у зв'язку з його доступом до зброї. А право на володіння та носіння зброї може бути звужене при застосуванні такого запобіжного заходу, як тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.

Крім того, у ч. 6 ст. 194 КПК України встановлено перелік обмежувальних заходів, що їх суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, пов'язаного з домашнім насильством, під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, якими є:

> <…> 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронні комунікації особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження лікування алкогольної, наркотичної або іншої залежності, хвороб, що становлять небезпеку для оточення, направлення для проходження програми для кривдників[9].

Прокурор відповідно до ст. 36 КПК України у кримінальному провадженні забезпечує не тільки додержання законів слідчим, а й визначає обсяг обвинувачення, тому він повинен і зобов'язаний коригувати дії

[7] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України (н 2).

[8] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь (н 6).

[9] Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19 (дата звернення: 14.12.2018).

слідчого відповідно до свого бачення предмета та способів доказування у кожному кримінальному провадженні щодо домашнього насильства. Отже, важливим є також забезпечення прокурором збирання всіх можливих доказів. Ретельне розслідування та збирання доказів на даному етапі зменшує залежність під час судового розгляду від показань жертви або свідків домашнього насильства як єдиного виду доказів і підвищує ймовірність ефективного виконання завдань кримінального провадження.

Науковці зазначають:

> Здійснюючи процесуальне керівництво, прокурор безпосередньо несе відповідальність за своєчасність та законність прийняття органами досудового розслідування процесуальних рішень, а також проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення та перевірку доказів у кримінальному провадженні, отримання таких доказів з підстав та у порядку, передбаченому КПК України, дотримання правил їх належності та допустимості. Порушення встановленого законом порядку проведення слідчих (розшукових) дій та отримання за їх результатами доказів, наявність недопустимих доказів негативно впливає на можливість їх використання прокурором під час судового розгляду, звужує доказову базу прокурора як сторони кримінального провадження у процесі[10].

Прокурору слід враховувати, що потерпілі, особливо молоді постраждалі й жертви сексуальних злочинів, можуть важко сприймати необхідність обговорювати подію, пов'язану з насильством, із співробітниками правоохоронних органів чоловічої статі, в тому числі з прокурорами. Тому доцільним є з'ясування побажань потерпілої особи щодо статі прокурора, слідчого, які будуть вести кримінальне провадження. За наявної можливості слід задовольнити побажання потерпілого щодо проведення слідчих дій жінкою або в присутності службовця жіночої статі, члена родини, близької особи чи представника соціальної служби. Прокурорам слід приділяти особливу увагу тому, щоб установки, міфи і гендерні стереотипи співробітників поліції не вплинули на розслідування та збирання доказів.

Відповідно до ст. 36 КПК України:

> <…> прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений <…> доручати слідчому, органу досудового розслідування, <…> відповідним оперативним підрозділам <…> проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) дії в порядку, визначеному зазначеним Кодексом[11].

[10] О Геселев та інші, *Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням: організаційно-правові та криміналістичні основи: наук.-практ. посіб.* (Національна академія прокуратури України 2016) 796.

[11] Кримінальний процесуальний кодекс України (н 5).

Прокурору важливо пам'ятати про необхідність співвідносити проведення слідчих (розшукових) дій із реальною можливістю досягнення їх мети, що є важливою процесуальною гарантією забезпечення засад законності, а також прав і свобод учасників кримінального провадження під час досудового розслідування. При цьому варто враховувати вимогу ст. 54 Стамбульської конвенції щодо забезпечення того, щоб докази, які стосуються історії сексуальних стосунків та поведінки жертви, дозволялося отримувати тільки тоді, коли це є суттєвим і необхідним.

У кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства, як правило, мають бути проведені наступні слідчі (розшукові) дії: огляд (ст. 237 КПК України); допит (ст. 224 КПК України); освідування особи (ст. 241 КПК України); призначення експертизи (ст.ст. 242–245 КПК України).

Варто звернути увагу на обов'язковість забезпечення невідкладного проведення судово-медичної експертизи, якщо мало місце фізичне або сексуальне насильство. Для цього потрібно надати відповідну вказівку слідчому або самостійно звернутися з клопотанням до слідчого судді на підставі ст. 242 КПК України.

При здійсненні кримінального провадження за фактом домашнього насильства відповідно до ст. 56 Стамбульської конвенції необхідним є:

> <…> забезпечення уникнення контакту між жертвами та правопорушниками в приміщеннях суду та правоохоронних органів, де це можливо (п. g); <…> надання можливості жертвам давати свідчення відповідно до норм, передбачених національним законодавством, у залі суду без особистої присутності або принаймні без присутності ймовірного правопорушника, особливо шляхом використання відповідних комунікаційних технологій, де це можливо (п. i)[12].

З метою реалізації вказаних вимог слід використовувати можливості, передбачені у ст. 232 КПК України, – проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування; ст. 336 КПК України – проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження.

Крім того, жертва або свідок домашнього насильства за наявності відповідних підстав можуть бути допитані під час досудового розслідування в судовому засіданні у порядку, передбаченому в ч. 1 ст. 225 КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 55 Стамбульської конвенції:

> Сторони забезпечують, щоб розслідування або кримінальне переслідування правопорушень щодо домашнього насильства, не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, якщо правопорушення було вчинено

[12] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь (н 6).

цілком або частково на її території, і щоб провадження могло продовжуватися навіть, якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу[13].

На виконання вказаної вимоги внесено відповідні зміни до п. 7 ч. 1 ст. 284 та ст. 477 КПК України – з переліку кримінальних проваджень, які здійснюються у формі приватного обвинувачення, виключені провадження щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

Варто зазначити, що відповідно до п. f ч. 1 ст. 56 Стамбульської конвенції необхідною умовою захисту прав та інтересів жертв домашнього насильства є забезпечення вжиття заходів для захисту приватного життя та репутації жертви.

Водночас у ст. 27 КПК України вказано:

<…> суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини, лише у випадках <…> необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи[14].

Таким чином, суд має дискреційні повноваження щодо відкритості судового провадження стосовно домашнього насильства. При цьому в законі не вказано, чим саме має керуватися суд, приймаючи рішення про відкритий або закритий судовий розгляд кримінального провадження.

Тому доцільним є внесення змін до КПК України та встановлення вимоги обов'язкового здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження крім випадків, коли проведення відкритого судового засідання вимагає потерпілий або існують інші обставини, що свідчать про необхідність відкритого судового розгляду.

У кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства можуть бути укладені угоди про примирення. На виконання вимог Закону України № 2227-VIII ч. 1 ст. 469 КПК України доповнено положеннями, відповідно до яких:

Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника. Якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим із числа осіб, визначених статтею 44 цього Кодексу[15].

[13] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь (н 6).

[14] Кримінальний процесуальний кодекс України (н 5).

[15] Там само.

Вказані положення узгоджуються зі ст. 48 Стамбульської конвенції, відповідно до якої сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для заборони на обов'язкові альтернативні процеси з вирішення спорів, у тому числі посередництво та примирення, стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

Крім того, у п. 252 пояснювальної доповіді до Стамбульської конвенції вказано, що:

> Автори не ставлять під сумнів переваги таких альтернативних методів, наявних у багатьох кримінальних і цивільних справах, вони хочуть наголосити на негативних наслідках, які вони можуть мати у випадках насильства, охоплених цією Конвенцією, зокрема у разі обов'язкової вимоги щодо застосування таких альтернативних методів врегулювання спорів замість змагального провадження в суді. Жертви такого насильства ніколи не зможуть виступати в таких альтернативних процесах вирішення спорів нарівні з правопорушником. Характер цих злочинів полягає в тому, що жертви неодмінно залишаються з почуттям сорому, безпорадності та вразливості, тоді як кривдник випромінює силу та домінування. Для уникнення реприватизації домашнього насильства й насильства стосовно жінок і забезпечення можливості правосуддя для жертв на державу покладається обов'язок надавати доступ до змагального провадження в суді під головуванням нейтрального судді в порядку чинного національного законодавства. Відповідно, п. 1 вимагає від Сторін передбачити у внутрішньому кримінальному й цивільному праві заборону на обов'язкову участь в альтернативних процесах вирішення спорів[16].

Слід звернути увагу на обов'язок прокурора, слідчого, передбачений у ч. 7 ст. 469 КПК України, поінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення.

Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 394, п. 3 ч. 3 ст. 424 КПК України[17] вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим може бути оскаржений прокурором виключно з підстав, якщо угода взагалі не могла бути відповідно до закону укладена у конкретному провадженні.

Водночас прокурор у суді зобов'язаний висловлювати свою думку щодо можливості винесення вироку на підставі конкретної угоди про примирення. Як слушно вважають науковці:

> У кримінальних справах, пов'язаних із домашнім насильством, прокурору слід заперечувати проти затвердження в суді угоди про примирення, якщо є достатні підстави вважати, що на добровільність рішення потерпілої жінки щодо укладення угоди могли негативно вплинути, зокрема, спільне проживання потерпілої з винним, матеріальна від нього залежність, характер нанесених тілесних

[16] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь (н 6).

[17] Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України (н 5).

ушкоджень, наявна інформація про попередні випадки домашнього насильства (ймовірність систематичних насильницьких дій в сім'ї) та інші фактори, що можуть тримати потерпілу в стані страху, суттєво придушувати її волю[18].

Отож за наявності фактів, які можуть свідчити про те, що укладення угоди потерпілою не було добровільним, прокурор має заперечувати стосовно затвердження такої угоди.

Прокурору, висловлюючи свою думку в суді про можливість затвердження угоди про примирення, варто зважати на положення ч. 2 ст. 48 Стамбульської конвенції щодо необхідності забезпечення того, щоб у разі винесення рішення про сплату штрафу належним чином ураховувалася здатність правопорушника виконати свої фінансові зобов'язання перед жертвою. Вказане положення передбачає недопущення погіршення фінансового становища потерпілої через сплату штрафу зі спільного з кривдником бюджету.

Отже, кримінальне процесуальне законодавство України з урахуванням змін, внесених згідно із Законом України № 2227-VIII, загалом відповідає вимогам Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами.

Реалізація прокурором повноважень у кримінальних провадженнях за фактами домашнього насильства характеризується передусім необхідністю забезпечення прав потерпілих осіб на всіх стадіях кримінального провадження, а також ефективного їх розслідування з урахуванням норм національного та міжнародного законодавства щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, організації слідчих (розшукових) дій з потерпілими та свідками домашнього насильства, укладення угод у вказаних кримінальних провадженнях.

Удосконалення кримінального процесуального законодавства надалі необхідне, зокрема, в частині встановлення вимоги обов'язкового здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Procedure Code of Ukraine] vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*

[18] О Уварова, В Мозгова та Я Соколова, *Забезпечення доступу жінок до правосуддя в Україні: навч. посіб. для суддів і прокурорів.* Національна частина (У межах проекту Ради Європи "Покращення доступу жінок до правосуддя в п'яти країнах Східного партнерства (Азербайджані, Арменії, Грузії, Республіці Молдова і Україні)" 2016) 43.

2. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi sotsialnoi prohramy zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu ta nasylstvu za oznakoiu stati na period do 2023 roku [On Approval of the Concept of the State Social Program for the Preventing and Combating Domestic Violence and Sexual Violence for up to 2023]: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [order of Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 10 zhovtnia 2018 roku № 728-r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
3. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu shchodo zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy [On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on the Prevention and Combating of Violence Against Women and Domestic Violence]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 6 hrudnia 2017 roku № 2227-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
4. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv [On ensuring equal rights and opportunities for women and men]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 8 veresnia 2005 roku № 2866-IV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
5. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu [On Preventing and Combating Domestic Violence]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 7 hrudnia 2017 roku № 2229-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*

Cases

6. *Opus v. Turkey* App no 33401/02 (ECtHR, 9 June 2009). URL: http://hudoc.echr.coe.int/ (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*

Bibliography

Edited books

7. Heselev O ta inshi, *Protsesualne kerivnytstvo prokurorom dosudovym rozsliduvanniam: orhanizatsiino-pravovi ta kryminalistychni osnovy: nauk.-prakt. posib. [Procedural guidance by the prosecutor on pre-trial investigation: organizational and legal and forensic foundations: scien.-pract. manual]* (Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy 2016) 796.
8. Konventsiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy ta poiasniuvalna dopovid [the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence and an explanatory report] <https://rm.coe.int/1680093d9e> accessed 14 December 2018 *(in Ukrainian).*
9. Uvarova O, Mozghova V ta Sokolova Ya, *Zabezpechennia dostupu zhinok do pravosuddia v Ukraini: navch. posib. dlia suddiv i prokuroriv. Natsionalna chastyna [Ensuring women's access to justice in Ukraine: teach. manual for judges and prosecutors. National part]* (U mezhakh proektu Rady Yevropy "Pokrashchennia dostupu zhinok do pravosuddia v piaty krainakh Skhidnoho partnerstva (Azerbaidzhani, Armenii, Hruzii, Respublitsi Moldova i Ukraini)" 2016) 82.

Krystyna Arushanian
PhD in Law,
deputy head, department of scientific and methodological support
of prosecutor's participation in criminal proceedings,
Scientific and Research Institute,
National Prosecution Academy of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
kristicity@ukr.net

EXECUTION OF PROSECUTOR'S POWERS IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON DOMESTIC VIOLENCE

Abstract. Combating domestic violence is an important means to build a safe and democratic society. According to the Law of Ukraine of December 6, 2017, No. 2227-VIII "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence and fight against these phenomena" (Law of Ukraine No. 2227 -VIII) the Criminal Code of Ukraine is supplemented with new articles, introducing such criminal offense as domestic violence, and the procedure law is amended.

Therefore, it is relevant to study the problematic issues of prosecutors' use of new legislation in view of their powers in the field of combating domestic violence, responding to the domestic violence, demarcation of the qualification of domestic violence as criminal and administrative offenses, as well as the algorithm of the actions of the prosecutor in case of detection of domestic violence.

The purpose of the article is to study the peculiarities of the prosecutor's powers to conduct criminal proceedings on domestic violence.

The criminal procedure legislation of Ukraine is analyzed in terms of its compliance with the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence and the fight against these phenomena. The peculiarities of the prosecutor's execution of powers in criminal proceedings on domestic violence are determined. The emphasis is placed on the fact that the victim's protection of the victim should be a priority for the prosecutor following the detection of domestic violence. The necessity of amendments to the criminal procedural legislation and the establishment of the requirement for the mandatory conduct of criminal proceedings on domestic violence in a closed court session during the whole trial are indicated, except when an open court session requires the victim or there are other circumstances indicating the need for an open trial.

Keywords: domestic violence; criminal proceedings; powers of the prosecutor.

Вісник Національної академії прокуратури України, 2018, 4/2(58), с. 70–81

Психологічні аспекти запобігання та протидії домашньому насильству

Інна Бевзюк
кандидат психологічних наук,
старший викладач відділу підготовки прокурорів
з організації роботи в органах прокуратури
Інституту спеціальної підготовки
Національної академії прокуратури України,
м. Київ, Україна
bevzyk@i.ua

Ігор Козьяков
доктор юридичних наук, професор,
начальник відділу науково-методичного забезпечення
прокурорської діяльності поза сферою кримінальної юстиції
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
заслужений юрист України,
м. Київ, Україна
koziakov@ap.gp.gov.ua

УДК 34.096

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА

Анотація. Євроінтеграційні прагнення України пов'язані з позитивною динамікою імплементації у національне законодавство стандартів Ради Європи щодо запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбі із цими явищами. Активізація процесу законотворчості у цьому напрямі зумовлює модернізацію нормативно-правових актів, унаслідок чого у правовий обіг вводяться нові поняття. У результаті, наприклад, у законодавстві про кримінальну відповідальність поряд із терміном "психічне насильство" застосовується поняття "психологічне насильство", паралельно із словосполученням "моральні страждання" – "психологічні страждання" тощо. При цьому Кримінальний кодекс України не містить дефініцій цих новел, а їхнє визначення у нормах спеціального законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству не розкриває юридико-психологічної природи цих явищ, крім того, застосована термінологія містить суперечливі сутнісні характеристики, що демонструють різні підходи до визначення обсягів родових і видових понять законодавства у зазначеній сфері.

© *І. Бевзюк, І. Козьяков, 2018*

Мета статті полягає в теоретичному визначенні та інтерпретації поняття і змісту психологічного насильства на міждисциплінарному рівні шляхом синтезу його дефініцій, розроблених у науковому дискурсі, виявлення та диференціації видів і форм прояву психологічного насильства в міжособистісних відносинах з метою удосконалення правозастосування.

У процесі дослідження підходів, застосованих у Стамбульській конвенції (2011, CETS № 210), встановлено, що під психологічним насильством розуміють умисну поведінку, яка полягає у примушуванні або погрозвх і призводить до тяжкого порушення психічної цілісності. Натомість у доктрині кримінального права вказано, що психічне насильство означає застосування або використання психічного впливу на іншу людину проти її волі з метою досягнення шкідливого результату. Іншою за змістом є законодавча дефініція, згідно з якою психологічне насильство – це форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

У результаті аналізу різних підходів і дефініцій на міждисциплінарному рівні можна визначити, що психологічне насильство є особистим впливом на психіку конкретної людини, що примушує її до вчинків і поведінки, які не входили до її намірів і порушують індивідуальні межі особистості, здійснюваним без інформованої згоди та без забезпечення соціальної й психологічної безпеки індивіда, дотримання його законних прав, що призводить до негативних правових наслідків у формі моральної, фізичної або матеріальної шкоди.

Ключові слова: насильство; домашнє насильство; психічне насильство; психологічне насильство; психічні страждання; моральна шкода.

З огляду на розбудову правової держави в Україні людину, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку визнано найвищою соціальною цінністю, а пріоритетним напрямом діяльності – дотримання та захист прав і свобод людини й громадянина. Одним із порушень законних прав, інтересів і свобод людини й громадянина, що нині викликає занепокоєння суспільства і держави, є домашнє насильство, яке справляє деструктивний вплив на особистість, родину та підриває їхнє стабільне функціонування як соціального феномена. З-поміж форм домашнього насильства найпоширенішим вважають вчинення психологічного насильства.

Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були закладені в дослідженнях Х. Арангурена, Г. Блумера, М. Вебера, Д. Галтунга, Л. Гумпловича, Р. Дарендорфа, Е. Дюркгейма, Г. Зіммеля, Л. Козера, К. Маркса,

Р. Мертона, Г. Москі, У. Самнера, Н. Смелзера, А. Смолла, П. Сорокіна, О. Шпенглера, Г. Тарда, З. Фройда, Е. Фромма. Проблеми профілактики та протидії насильству в сім'ї досліджували такі вчені, як О. Бандурка, А. Блага, О. Джужа, Л. Крижна, О. Костирь, Ю. Крупка, К. Левченко, О. Литвинов, Г. Мошак, М. Панов, Я. Сотак, О. Старков та інші. Науковці сформували низку принципово важливих положень та рекомендацій щодо профілактики та протидії домашньому насильству, але сьогодні, враховуючи необхідність реалізації євроінтеграційної політики України та імплементації у національне законодавство стандартів Ради Європи щодо запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, окреслена проблема не втрачає своєї актуальності й потребує подальшого дослідження її правових характеристик.

Наразі кожна правнича розвідка у сфері домашнього насильства зазнає впливу соціологічних і психологічних досліджень цього явища, тому складно співвіднести проблему насильства з якоюсь однією дисципліною. Зокрема, О. Джужа справедливо акцентує увагу на тому, що 'насильство в сім'ї є міждисциплінарною проблемою права, охорони здоров'я, психології, педагогіки, соціології, а його наслідки важким тягарем лягають на суспільство'[1]. Схожої точки зору дотримуються й інші вчені, які визначають, що насильство є не лише правовою проблемою[2], а й значною мірою філософською[3] та соціокультурною[4].

Отже, науковий напрям з вивчення цієї проблеми дотичний до багатьох галузей науки та відображає багатовимірний рівень соціального життя, тому зазначена проблематика є предметом дослідження різних сфер знань: філософії (М. Бахтін, М. Бубер, В. Зеньківський, О. Казновецька, М. Лоський, В. Малахов, С. Франк), психології (Ф. Василюк, Т. Гаврилова, М. Лєвітов, О. Реан, Т. Рум'янцева), соціальної психології (Ф. Александрова, Ю. Антоняк), педагогіки (М. Асанова, Б. Ворник, І. Грабська, Ф. Думко, Н. Зинов'єва, О. Невмержицький, В. Оржеховська, Р. Ролинський, Т. Федорченко).

У сучасній гуманітарній науці сформувався:

> <…> цілий комплекс трактувань категорії "насильство", розроблених представниками соціальної філософії, психологічної теорії агресії, соціології девіацій, конфліктології, етики, кримінології. Якщо узагальнити більшість з цих

[1] О Джужа, І Опришко та О Кулик (ред), *Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї: навч. посіб.* (Нац. акад. внутр. справ України 2005) 7.

[2] Див.: А Запорожцев та ін. (уклад), *Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навч.-метод. посіб.* (Координатор проектів ОБСЄ в Україні 2012) 5.

[3] Див.: М Луняк, 'Насильство як правова та філософська проблема' (2002) 7 Право України 99–101.

[4] Див.: Т Шипунова, 'Агрессия и насилие как элементы социокультурной реальности' (2002) 5 Социологические исследования 67–76.

інтерпретацій, то можна виявити такий сутнісний аспект, як домінування у визначеннях психофізичних, структурно-поведінкових, контркультурних та асоціальних характеристик насильства[5].

Тому ми будемо вважати якісні характеристики насильства комплексом родових ознак, що становлять зміст цього поняття.

Варто докладно розглянути вживане в загальній психології трактування насильства як безпідставної, імпульсивної, ірраціональної та негативної агресії. У цій сфері наукових знань поняття "агресія" розуміється в широкому сенсі: самовпевнена та егоїстична поведінка (Р. Броун, С. Кравчук, Л. Орбан-Лембрік, Р. Сміт, Дж. Тедеші та ін.); поведінка, фізична або вербальна, єдина мета якої – завдати болю або нашкодити (А. Адлер, Р. Берон, А. Реан, Д. Ричардсон, Т. Румянцева, К. Хорні, С. Шпильрейн та ін.); вияв активності, прагнення до досягнень, інструмент для самореалізації (Н. Алкіна, Д. Аткінсон, Дж. Доллард, О. Дроздов, М. Левітов, Х. Хекхаузен та ін.). Дехто з дослідників доводить, що в основі будь-якого вияву агресії лежить така властивість особистості, як агресивність (Г. Андрєєва, А. Басс, Є. Донченко, М. Кляйн, Л. Колчина, Т. Ломова[6]).

На нашу думку, психолого-правова інтерпретація дефініції "агресія" (атакуючі, напористі, нав'язливі дії, поведінка особи, які заподіюють певну шкоду або збитки) найкраще характеризує діяльнісний аспект насильства.

Саме такий підхід застосовується в юридичній конфліктології, представники якої насильство (насильницькі дії) трактують у широкому сенсі як 'жорсткі форми конфліктних (агресивного характеру) дій, що пов'язані з ущемленням інтересів осіб, з погрозою їхній свободі, правам, гідному існуванню та небезпекою для життя і здоров'я'[7].

У Словнику термінів з правової конфліктології слушно зазначається:

Змістовно і функціонально конфліктологія оперує поняттям насильства в дослідженнях двох проблем: оцінка деструктивної, агресивної насильницької поведінки як одного з видів поведінки конфліктуючих суб'єктів; "ціна конфлікту", що формується з чисельності фізичних жертв та матеріальних і моральних втрат, понесених в результаті насильницьких дій у конфлікті[8].

Тому нині домашнє насильство може розглядатися з позицій психології конфліктів як своєрідна форма невротичного протесту особистості проти різних стресових факторів і умов соціального життя, що тиснуть

[5] Л Герасіна, 'Насильство як соціальна деструкція' (2015) 1148 Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна 35.

[6] Т Ломова, 'Психологічні особливості агресивної поведінки старшокласників та її корекція в процесі навчальної діяльності' (автореф дис канд психолог наук, Південноукр. держ. педагог. ун-т ім. К. Ушинського 2009) 12.

[7] Л Герасіна, 'Насильство як соціальна деструкція' (н 5) 37.

[8] М Панов, Ю Битяк та Л Герасіна (ред), *Словник термінів з правової конфліктології* (Одіссей 2006) 101.

на неї і до яких їй важко адаптуватися. При цьому найгострішою формою сімейного конфлікту стає домашнє насильство, а серед найбільш конфліктогенних обставин життя родини виділяють хронічну невирішеність житлового питання, вимушений характер спільного проживання людей, відсутність спільних інтересів, погіршення міжособистісних відносин тощо.

Домашнє насильство породжується внаслідок сімейних конфліктів. Це постійні акти насильства і образ, створення ситуації, в якій жертва перебуває у вразливому становищі, ділячи з кривдником житло, будучи залежною від нього і при цьому, що дуже поширено, кохаючи його.

Отже, головною ознакою домашнього насильства слід вважати процес, що складається з протиправного, винного, систематичного фізичного або психічного впливу на членів сім'ї, що здійснюється проти їх волі з метою змусити іншу особу зробити небажані для неї дії шляхом заподіяння болю, образ, фізичного обмеження, погроз чи покарання. При цьому застосування фізичного і психічного насильства в сім'ї до неповнолітніх особами, які зобов'язані за законом піклуватися про їхнє виховання, повноцінний фізичний, психічний, моральний і інтелектуальний розвиток, вкрай негативно позначається на формуванні особистості.

У пункті 3 ч. 1 ст.1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" сформульовано дефініцію цього поняття:

> <…> домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь[9].

Поряд із цим у Законі України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" надано меншу за обсягом норму-дефініцію при формулюванні ст. 126-1 Кримінального кодексу України, а саме:

> Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних

[9] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 14.12.2018).

страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи[10].

Принагідно зробимо два концептуальні зауваження. По-перше, завдяки цьому Закону до кримінально-правової лексики вперше введено поняття "психологічне насильство", "психологічні страждання". Поряд з ними у доктрині кримінального права та законодавстві про кримінальну відповідальність широко вживається термін "психічне насильство", сутність якого 'полягає у застосуванні або використанні психічного впливу на іншу людину проти її волі з метою досягнення шкідливого результату'[11]. Наприклад, І. Гуня наголошує, що 'головним у психічному насильстві є не характер погроз і навіть їх наявність, а спонукальні можливості будь-якого негативного впливу'[12] на психіку особистості. Інакше кажучи, 'це – вплив на волю і свідомість потерпілої особи з метою підкорити собі її поведінку, або спрямувати у відповідне русло'[13]. Утім, ми вважаємо вкрай недостатнім визначення залякування як єдиної форми насильства. Науковці, характеризуючи види насильства в кримінальному праві, вважають психічним насильством 'вплив на психічну сферу людини, який проявляється у її залякуванні будь-яким способом'[14]. Ми переконані, що насправді цей феномен набагато складніший, хоча б із огляду на легальне визначення психологічного впливу, закріплене у наказі Міністерства охорони здоров'я України "Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу":

> Психологічний вплив є вживання спрямованих дій на психіку людини, усвідомленого або неусвідомленого характеру за допомогою переконання, психологічного преформування або сугестії для формування певної системи уявлень, дій та відношень, які суб'єктивно сприймаються особою як особисто приналежні[15].

По-друге, якщо йдеться про спрямований вплив на психіку людини, тобто об'єктом такого впливу є психіка, то коректнішим вбачається застосування терміна "психологічне насильство". Ми виходимо з того, що психологія як одна з наук про людину об'єктом вивчення має найскладнішу сферу людської життєдіяльності – психіку. Відтак категорії "психо-

[10] Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19 (дата звернення: 14.12.2018).

[11] І Гуня, 'Види насильства в кримінальному праві' (2014) 2 Форум права 99–103.

[12] Там само.

[13] Там само.

[14] Там само.

[15] Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15 квітня 2008 року № 199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0577-08 (дата звернення: 14.12.2018).

логія" та "психіка" корелюються як ціле та частина, де перша є загальною категорією, а друга - безпосередньою. Тому складно погодитися з думкою А. Запорожець, що саме "психічне насильство" є юридично визначеним терміном, тоді як "психологічне насильство" містить медичну складову[16].

Порівняльно-правовий аналіз наведених норм дає нам підстави вважати невдалою спробу законотворців виробити дефініцію домашнього насильства як родового поняття. У результаті для потреб різних галузей правозастосування запропоновано різні за змістом і сутністю визначення одного й того самого соціально-психологічного явища. Крім того, відсутня узгодженість при визначенні форм домашнього насильства (виокремлене у самостійну форму сексуальне насильство), суб'єктів такої поведінки та взаємодії, мотивації та наслідків здійснення такої поведінки. Зазначимо, зокрема, й те, що у першому випадку йдеться лише про діяння (дії або бездіяльність), а в другому – про наслідки навмисних дій, які виразились у психологічних стражданнях, розладах здоров'я* (у тому числі психічного), емоційній залежності або погіршенні якості життя потерпілої особи.

Натомість у п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" законодавець, розкриваючи видові ознаки психологічного насильства, формує перелік дій і наслідків такої форми домашнього насильства:

> <…> психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи[17].

Загальновідомо, що застосування в правотворчості такого прийому юридичної техніки, як відкритий перелік (а в наведеному прикладі на це вказує наявність словосполучення "інші діяння"), зазвичай ускладнює правозастосування конкретної норми та розширює його дискреційні межі. Цікаво, що в попередньому законодавчому акті, який було присвя-

[16] Див.: А Запорожець, 'Криміналізація домашнього насильства – новела кримінального законодавства України' (2018) 1 Вісник кримінального судочинства 148–154.

* Здоров'я – це стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність власне захворювання або фізичних вад (див. Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я). ВООЗ характеризує психічне здоров'я як стан благополуччя, за якого людина здатна реалізувати власний потенціал, долати звичайні життєві стреси, продуктивно й плідно працювати, а також робити внесок в життя спільноти.

[16] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України (н 9).

чено нормативному регулюванню попередження насильства в сім'ї, було застосовано вичерпний перелік. Психологічне насильство в сім'ї законодавцем дефініювалося як:

> <…> насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю[18].

Варто також розглянути недоліки у нормативному визначенні наслідків психологічного насильства. Передусім спостерігається відсутність єдиного підходу законотворців до формування норм-дефініцій, внаслідок чого створюється недосконалий правовий матеріал. По-перше, він дисонує із загальновизнаними у юриспруденції негативними правовими наслідками у формі моральної, фізичної або матеріальної шкоди. По-друге, втілене в правовій нормі розмаїття юридичних, соціальних, моральних, психологічних негативних факторів, на нашу думку, ускладнює однозначність правової оцінки конкретних наслідків цієї форми домашнього насильства. Адже вони можуть бути широко і неоднозначно інтерпретовані в процесі правозастосування. Це також стосується понять-термінів, якими позначені наслідки психологічного насильства, а саме: психологічні страждання, розлади здоров'я, шкода психічному здоров'ю особи, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи, емоційна невпевненість, нездатність захистити себе, побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб.

Загалом у чинному законодавстві термінами фізичного, душевного або морального страждання визначається правова категорія "моральна шкода", де страждання як емоційно-вольові почуття людини є ключовим словом. Воно означає, що дії, пов'язані із заподіюванням шкоди, обов'язково повинні відобразитися у свідомості потерпілої особи й викликати в неї певну психічну реакцію.

Тобто можна стверджувати, що в емоційному аспекті моральна (немайнова) шкода знаходить вираження у негативних емоційних реакціях (процесах) і станах людини[19].

До них належать душевні страждання, які:

> <…> проявляються у відчуттях страху, сорому, приниження, образи, провини, а також в інших, несприятливих для людини в психологічному сенсі, наслідках (горе, відчуття втрати, переживання, пов'язані з втратою робо-

[18] Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 року № 2789-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14 (дата звернення: 14.12.2018).

[19] Див.: І Ніжинська та С Ніжинський, 'Поняття і зміст права людини на компенсацію моральної шкоди' (2012) 4 Часопис Київського університету права 24.

ти, тимчасовою непрацездатністю, неможливістю продовжувати активне суспільне життя, каліцтвом, тощо)'[20].

У правозастосовній практиці душевні (моральні, психологічні) 'страждання не можуть бути оцінені за допомогою будь-якої методики, вони не піддаються оцінці'[21]. Страждання завжди пов'язані із певними змінами в соціальному та особистому житті людини. Вони сприймаються нею як неможливість реалізації своїх звичок і бажань, збентеженість, страх, переживання, хвилювання, емоційна нестабільність, прояви депресії зі зміною артеріального тиску й виникненням інших психосоматичних захворювань, погіршенням міжособистісних стосунків, втратою довіри близьких людей тощо. За справедливим твердженням В. Васильєва, стражданнями викликається 'зменшення, знищення певного особистого немайнового блага'[22].

Поряд із тим душевний стан особи, що викликаний психічними (моральними) чи фізіологічними (фізичними) відчуттями та враженнями, у психологічній науці називають переживаннями. Коли людині заподіяно моральну шкоду, починають домінувати негативні емоційні процеси, серед яких виділяють такі емоції (страх, гнів, печаль, злість, відчай, горе, роздратування, жах, образа, відраза та ін.), емоційні стани (настрій, фрустрація, афект) та почуття (ненависть, зневіра, розчарування).

Резюмуючи викладене, зазначимо, що в результаті аналізу різних підходів і дефініцій на міждисциплінарному рівні можна визначити, що психологічне насильство є особистим впливом на психіку конкретної людини, що примушує її до вчинків і поведінки, які не входили до її намірів і порушують індивідуальні межі особистості, здійснюваним без інформованої згоди та без забезпечення соціальної та психологічної безпеки індивіда, його законних прав, що призводить до негативних правових наслідків у формі моральної, фізичної або матеріальної шкоди.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro poperedzhennia nasylstva v simi [On Preventing Domestic Violence]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 15 lystopada 2001 roku № 2789-III.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*

[20] В Васильєв, 'Окремі питання визначення поняття моральної (немайнової) шкоди' (2015) 32(2) Науковий вісник Ужгородського національного університету 12.

[21] Там само.

[22] Там само.

2. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu shchodo zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy [On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on the Prevention and Combating of Violence Against Women and Domestic Violence]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 6 hrudnia 2017 roku № 2227-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainan).*
3. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu [On Preventing and Combating Domestic Violence]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 7 hrudnia 2017 roku № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
4. Pro zatverdzhennia Poriadku zastosuvannia metodiv psykholohichnoho i psykhoterapevtychnoho vplyvu [On Approval of the Procedure for the Application of Methods of Psychological and Psychotherapeutic Impact]: nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy [order of the Ministry of Health of Ukraine] vid 15 kvitnia 2008 roku № 199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0577-08 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*

Bibliography

Edited books

5. Dzhuzha O, Opryshko I ta Kulyk O (ed), *Pravovi ta kryminolohichni zasady zapobihannia nasylstvu v simi: navch. posib. [Legal and Criminological Principles for Preventing Domestic Violence: teach. manual]* (Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy 2005) 124 *(in Ukrainian).*
6. Zaporozhtsev A (comp) ta in, *Nasylstvo v simi ta diialnist orhaniv vnutrishnikh sprav shchodo ioho podolannia: navch.-metod. posib. [Domestic Violence and Law Enforcement Activities to Combat It: teach.-method. manual]* (Koordynator proektiv OBSYe v Ukraini, 2012) 246 *(in Ukrainian).*

Dictionaries

7. Panov M, Bytiak Yu ta Herasina L (red), *Slovnyk terminiv z pravovoi konfliktolohii [Glossary of Terms of Legal Conflict]* (Odissei 2006) 208 *(in Ukrainian).*

Thesis abstracts

8. Lomova T, 'Psykholohichni osoblyvosti ahresyvnoi povedinky starshoklasnykiv ta ii korektsiia v protsesi navchalnoi diialnosti' ['Psychological Features of Aggressive Behavior of Senior Pupils and Its Correction in the Process of Educational Activity'] (avtoref dys kand psykholoh nauk, Pivdennoukr. derzh. pedahoh. un-t im. K. Ushynskoho 2009) 23 *(in Ukrainian).*

Journals articles

9. Herasina L, 'Nasylstvo yak sotsialna destruktsiia' ['Violence as a Social Destruction'] (2015) 1148 Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina 35–40 *(in Ukrainian).*
10. Hunia I, 'Vydy nasylstva v kryminalnomu pravi' ['Types of violence in criminal law'] (2014) 2 Forum prava 99–103 *(in Ukrainian).*

11. Luniak M, 'Nasylstvo yak pravova ta filosofska problema' ['Violence as a legal and philosophical problem'] (2002) 7 Pravo Ukrainy 99–101 *(in Ukrainian).*
12. Nizhynska I ta Nizhynskyi S, 'Poniattia i zmist prava liudyny na kompensatsiiu moralnoi shkody' ['The Concept and Content of the Right to Compensation for Moral Damage'] (2012) 4 Chasopys Kyivskoho universytetu prava 22–25 *(in Ukrainian).*
13. Shipunova T, 'Agressiia i nasilie kak elementy sociokulturnoi realnosti ['Aggression and Violence as Elements of Sociocultural Reality'] (2002) 5 Sociologicheskie issledovaniia 67–76 *(in Russian).*
14. Vasyliev V, 'Okremi pytannia vyznachennia poniattia moralnoi (nemainovoi) shkody' ['Separate Issues of Defining the Notion of Moral (Non-Property) Damage'] (2015) 32(2) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu 10–15 *(in Ukrainian).*
15. Zaporozhets A, 'Kryminalizatsiia domashnoho nasylstva – novela kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy' ['Criminalization of Domestic Violence – an Innovation of Criminal Legislation of Ukraine'] (2018) 1 Visnyk kryminalnoho sudochynstva 148–154 *(in Ukrainian).*

Inna Bevziuk
PhD in Psychology,
senior lecturer, department of prosecutors
training in work organization
Special Training Institute,
National Prosecution Academy of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
bevzyk@i.ua

Ihor Koziakov
Doctor of Law, Professor,
head, department of scientific and methodological support
of prosecutor's activity outside the criminal justice sphere,
Scientific and Research Institute,
National Prosecution Academy of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
koziakov@ap.gp.gov.ua

CONCEPT AND CONTENT OF PSYCHOLOGICAL VIOLENCE

Abstract. The European integration aspirations of Ukraine are related to the positive dynamics of the implementation into the national legislation of the Council of Europe standards of preventing and combating violence against women and domestic violence. Activation of the process of lawmaking in this direction determines the modernization of legal acts, as a result of which new concepts are introduced into the legal circle. As a result, for example, in the legislation on criminal liability, along with the term "mental violence", the term "psychological violence" is used, along with the phrase

"moral suffering" – "psychological suffering", etc. At the same time, the Criminal Code of Ukraine does not contain definitions of these concepts, and their definition in the norms of the special legislation on preventing and combating domestic violence does not reveal the legal and psychological nature of these phenomena, in addition, the terminology used contains conflicting essential characteristics that demonstrate different approaches to the definition of concepts used in the legislation in the specified field.

The purpose of the article is the theoretical definition and interpretation of the concept and content of psychological violence at the interdisciplinary level by synthesizing its definitions developed in the scientific discourse, identifying and differentiating the types and forms of manifestation of psychological violence in interpersonal relations with the aim of improving law enforcement.

In the study of the approaches adopted in the Istanbul Convention (2011, CETS No. 210), it has been established that psychological violence is understood to mean intentional behavior that leads to severe violations of mental integrity through coercion or threats. Instead, in the criminal law doctrine, mental violence involves the use of psychic influence on another person against his/her will in order to achieve a harmful result. Another legislative definition is that psychological violence is a form of domestic violence that includes verbal abuse, threats, including against third parties, humiliation, persecution, intimidation, and other acts aimed at limiting the expression of the will, control of the reproductive if such actions or inactivity caused the victim's fear of his/her safety or security of third parties, caused emotional insecurity, inability to protect themselves or harm the person's mental health.

As a result of the analysis of different approaches and definitions at the interdisciplinary level, it can be determined that psychological violence is a personal influence on the psyche of a particular person, which forces him/her into actions and behaviors that are not part of his/her intentions and violate the individual limits of the individual, exercised without informed consent and without ensuring the social and psychological safety of the individual, his/her legal rights, leading to negative legal consequences in the form of moral, physical or material damage.

Keywords: violence; domestic violence; mental violence; psychological violence; mental suffering; moral damage.

Вісник Національної академії прокуратури України, 2018, 4/2(58), с. 82–95

Марія Бригадир
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Тернопільського національного економічного університету,
м. Тернопіль, Україна
brygadyr_m@i.ua

Оксана Коваль
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
заступник декана юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету,
м. Тернопіль, Україна
oksanakov@gmail.com

УДК 159.99

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ СТОСОВНО ЖІНОК

Анотація. Явище насильства панує в суспільстві на рівні стереотипів, руйнування яких є тривалим процесом і потребує об'єднання зусиль багатьох соціальних інституцій (громадських об'єднань, правозахисних організацій, релігійних установ, освітніх закладів та ін.).

Утвердження рівності у взаємовідносинах між чоловіками та жінками, викорінення насильства необхідно здійснювати одночасно на всіх рівнях функціонування сучасної цивілізації. Прагнення зрозуміти витоки насильства в сім'ї, його природу поєднує сучасних психологів, соціологів, соціальних працівників, представників правоохоронних органів у пошуку форм, методів попередження насильницької поведінки, надання допомоги його жертвам. З огляду на це актуальним є дослідження детермінант змін психічного стану жінок, які зазнали насильства в сім'ї, визначення чинників агресивної поведінки домашніх насильників, тому проблему насильства в сім'ї визнано світовою громадськістю однією з найбільш поширених форм порушення прав людини.

Мета статті – дослідити та проаналізувати соціально-психологічні аспекти запобігання та протидії домашньому насильству стосовно жінок.

Таким чином, вивчено різні питання щодо запобігання та протидії домашньому насильству стосовно жінок, розглянуто можливі види насильства стосовно жінок у сім'ї, виокремлено основні маркери насильства стосовно жінок, а також визначено шляхи організації системних змін у суспільстві в контексті

© *М. Богатир, О. Коваль, 2018*

подолання толерантного ставлення до явищ гендерної нерівності та запобігання прояву насильства в сім'ї.

Зроблено висновок, що подолання цієї проблеми є інертним, але можливим, якщо задіяти одночасно потенціал правової, соціальної та психологічної сфер. Реформ потребує передусім правова система, завданням якої є встановлення паритетних гендерних взаємовідносин у всіх сферах буття на законодавчому рівні. У соціальному контексті потребують змін підходи до встановлення соціальної відповідальності, соціальної рівності та соціальної справедливості. Психологічний рівень проблеми є найскладнішим, позаяк він потребує переструктурування свідомості кожного учасника суспільства. З огляду на це необхідно залучити увесь потенціал психологічної практики, яка за допомогою методів інтерактивної взаємодії гармонійно та послідовно спонукала б до удосконалення моральних норм на особистісному рівні.

Ключові слова: насильство; види сімейного насильства; гендерна рівність.

Проблема насильства в сім'ї стосовно жінок постала давно і відображає недосконалість взаємин у суспільстві й непросту соціально-етичну ситуацію в світі. Сьогодні люди сприймають велику кількість інформації, яка повсякчас здійснює негативний вплив на їхню свідомість. Нерідко однією з основних тем у засобах масової інформації, кінофільмах тощо обирається насильство в різних його формах і проявах. Таким чином, це явище сприймається як буденне, а отже, поступово формується толерантне ставлення до такої поведінки.

Наприклад, К. Кальницька зазначає:

> <...> за даними Української Гельсінської спілки з прав людини, сьогодні на обліку органів внутрішніх справ за вчинення насильства в сім'ї перебуває більше 93 тисяч осіб. Щогодини мінімум 15 жінок стають жертвами насильства у сім'ях. У цілому, згідно із статистичними даними, 68% жінок в Україні зазнають знущань у сім'ї. Вони потерпають від домашнього насильства частіше, ніж від пограбувань, зґвалтувань чи автомобільних катастроф разом узятих. 35–50% жінок, які потрапляють у лікарні з тілесними травмами – це жертви домашньої тиранії. Утім, варто враховувати, що офіційна статистика не відображає реальної картини поширення домашнього насильства, адже й досі відсутня державна система збору і обробки інформації про факти насильства в сім'ї[1].

Тож насильницька поведінка в сім'ї стосовно жінок є стереотипною, що зумовлено традиційними уявленнями про роль жінки в сім'ї, патріархатом та гендерною нерівністю. Утвердження рівноправності у взаємовідносинах між чоловіками та жінками, викорінення насильства має здійс-

[1] К Кальницька, 'Соціально-психологічні технології роботи з жінками – жертвами насильства в сім'ї та чоловіками-кривдниками' (2014) 121 Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія "Психологічні науки" 143–7.

нюватися одночасно на всіх рівнях функціонування сучасної цивілізації. Особливу увагу слід звернути на соціальні інститути, зокрема сім'ю, а також завдання, які вони виконують у культурній, економічній, освітній, політичній і правовій сферах. Зміна у ставленні та взаємодії призведе до позитивних зрушень на рівні індивідуальної, групової та масової свідомості, посилить моральність, утвердить гуманістичні традиції. Як вказує К. Кальницька:

> Прагнення зрозуміти витоки насильства в сім'ї, його природу об'єднує зусилля сучасних психологів, соціологів, соціальних працівників, представників правоохоронних органів у пошуку форм і методів попередження насильницької поведінки, надання допомоги її жертвам. Усвідомлення того, що насильницька поведінка призводить до руйнівних наслідків, висуває альтернативу – політику ненасильства як шляху до діалогу, компромісу, досягнення консенсусу, злагоди як на рівні суспільства, так і окремої сім'ї[2].

З огляду на це актуальними є дослідження детермінант змін психічного стану жінок, які зазнали насильства в сім'ї, визначення чинників агресивної поведінки домашніх насильників, позаяк проблему насильства в сім'ї визнано світовою громадськістю однією з найбільш поширених форм порушення прав людини.

Проблематиці насильства стосовно жінок у сім'ї як формі деструктивної міжособистісної взаємодії присвячена значна кількість досліджень. Така поведінка вивчається у контексті розгляду особливостей "Я-концепції" жертв насильства (І. Грабська, Р. Затон, В. Малолітня, Н. Обухова, О. Шинкаренко), у зв'язку із соціокультурним контекстом, у тому числі із застосуванням гендерного аналізу (Ш. Берн, О. Гапова, О. Данилова, І. Жеребкіна, Л. Лук'янова), з дослідженням особливостей сімейних форм міжособистісної взаємодії (Г. Андрєєва, Б. Паригін, А. Петровський), теоретичних засад та підходів до обґрунтування природи насильства (Р. Берон, Б. Крейхі, Л. Орбан-Лембрик, Н. Пов'якель, Д. Річардсон), його динамічних процесів (Т. Аммерман, Л. Берковіц) та форм (Л. Валкер).

Проблема домашнього насильства стосовно жінок потребує виваженого вирішення, яке можливо реалізувати шляхом застосування системного підходу. Саме така методологічна позиція дасть змогу організувати ефективну роботу щодо запобігання та подолання випадків насильства на соціальному та психологічному рівнях.

Мета статті – дослідити та проаналізувати соціально-психологічні аспекти запобігання та протидії домашньому насильству стосовно жінок.

[2] К Кальницька, 'Соціально-психологічні технології роботи з жінками – жертвами насильства в сім'ї та чоловіками-кривдниками' (н 1).

З розвитком світових цивілізаційних та культурних процесів змінюються традиції, норми та правила взаємодії між людьми. Так, сьогодні прослідковується яскраво виражена тенденція до встановлення та відстоювання рівних прав між всіма членами суспільства незалежно від статі, раси, кольору шкіри, національної приналежності. Розвиток демократії, свободи, незалежності спричинює утвердження гуманності та толерантності.

Попри наявність законодавчо задекларованих гарантій рівних прав, реалії залишаються невтішними – особливо, коли йдеться про сімейні стосунки між чоловіком і жінкою. Відповідно до даних Фонду народонаселення ООН, в Україні від фізичного, сексуального насильства та психологічного тиску в сім'ї страждає 1,1 млн жінок. Насправді реальна кількість постраждалих жінок значно більша, тому що потерпілі часто не звертаються до органів правопорядку зі скаргами про те, що з ними трапилося[3]. Вчені стверджують, що така ситуація притаманна не лише для українського суспільства. Дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчать, що 'у світі кожна шоста жінка страждає або страждала від насильства в сім'ї'[4].

Принизливе ставлення до жінки сформувалося давно і ще з часів Середньовіччя вважалося нормою. З огляду на це нині надзвичайно важко подолати усталену думку про допустимість сімейного насильства. У суспільстві панує стереотип такої поведінки, і часто жінки сприймають подібне ставлення як належне, не вважаючи випадки насильства порушенням їхніх прав.

Передусім прояви сімейного насильства стосовно жінок – це порушення прав людини, причинами якого є традиційний нерівномірний розподіл ресурсів та повноважень між жінками і чоловіками. Насильство завдає величезної шкоди фізичному, моральному та психічному здоров'ю жінки. Його наслідки негативно впливають не лише на постраждалих, а й на їхні сім'ї, дітей та суспільство загалом. Аналізуючи дані психологічних досліджень, науковці вказують, що жінки, які зазнали насильства, мають низьку самооцінку, бояться успіху, не впевнені у собі та, як наслідок, мають невисоку спроможність заробляти гроші. Вони також виявляють більшу схильність до самоізоляції від суспільства, у них частіше розвиваються депресивні стани[5].

Проблема сімейного насильства щодо жінок має системний характер. Для повноцінного вирішення її слід розглядати у трьох аспектах:

[3] Див.: 'Насильство вдома, і що з цим робити' *(United Nations Population Fund in Ukraine)* <https://ukraine.unfpa.org/uk/GBV> дата звернення 14 Грудень 2018.

[4] М Тучак, 'До питання про вдосконалення правового регулювання попередження насильства в сім'ї' (2003) 4 Вісник Одеського інституту внутрішніх справ 66–9.

[5] Див.: В Захожа, 'Фізичне насильство щодо жінок у сім'ї' (2000) 18 Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки 49–55.

1) юридичному (визначення самого поняття насильства, його різновиди та класифікація, затвердження норм регулювання випадків насильства стосовно жінок у законодавчих документах); 2) соціальному (вплив досліджуваного явища на різні сфери соціального життя (сім'ю, культуру, релігію, економіку, освіту, політику)); 3) психологічному (попередження випадків сімейного насильства, подолання його наслідків, соціально-психологічна реабілітація).

У сучасній українській законодавчій базі, яка регулює питання гендерної рівності, формуються превентивні заходи щодо випадків сімейного насильства стосовно жінок відповідно до вимог Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, прийнятої Радою Європи 11 травня 2011 року[6]. Документ підписаний 47 країнами світу, серед яких і Україна, проте він ще не ратифікований у нашій державі. Конвенція є засадничим документом, обумовлює значення та необхідність подолання явища насильства.

Вчені стверджують, що насильство традиційно розуміють як нанесення фізичної, моральної чи психологічної шкоди іншій людині. Воно завжди умисне та порушує права людини (яка зазнає насильницьких дій)[7].

Проаналізувавши законодавчі документи, доцільно виокремити три види насильства в сім'ї, які застосовуються до жінок[8]:

– фізичне – умисне завдавання фізичних ушкоджень, унаслідок яких може виникнути порушення фізичного здоров'я (ідентифікується як побиття, катування), спричинює вкрай негативні наслідки на психічний стан жінки, яка зазнала такого виду насильства, страждає її особистісна сфера (з'являється тривога, страх, прихована агресія, знижується самооцінка), може стати каталізатором появи залежної поведінки (вживання алкоголю, наркотиків);

– психологічне – проявляється в навмисних словесних образах, лайці, погрозах, шантажі, критиці, знеціненні, залякуванні, переслідуванні, постійному тиску на психіку, безперервному контролі, обмежені можливостей, маніпуляції (погрози суїциду, розлучення та ін.), поширенні особистої, конфіденційної інформації, ревнощах, нанесенні матеріальних збитків, шкоди (знищення особистих речей, майна) – спричинює травматичний вплив, який проявляється в емоційному

[6] Див.: Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь <http://rm.col.inf1680093d9e> дата звернення 14 Грудень 2018.

[7] А Галай (ред), *Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: моногр.* (КНТ 2014) 160.

[8] Див.: Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь (н 6).

виснаженні, невпевненості, симптомі набутої безпорадності, порушеннях психічного здоров'я;

– економічне – цілеспрямовані дії, завданням яких є позбавлення жертви насильства побутових, матеріальних благ (житла, одягу, законних коштів). Наслідком цього можуть бути порушення фізичного та психічного здоров'я, а інколи доведення до стану на межі самогубства. Мета таких дій полягає у стримуванні та маніпуляціях.

Для розуміння причин існування домашнього насильства стосовно жінок варто проаналізувати це питання із соціокультурних позицій. У системі соціальних відносин, зокрема в Україні, довго панував патріархат, за якого насильство було нормою поведінки.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, кожна шоста жінка зазнала насильства в сім'ї[9]. Ця проблема є більш гострою для економічно слаборозвинених країн, де жінки визнають таке насильство як виправдане. Так, відсоток жінок, які повідомили про те, що вони хоч раз у житті зазнавали насильства від членів сім'ї, варіюється від 15% – у Японії до 71% – в Ефіопії. За іншими даними, рівень насильства стосовно жінок у сім'ї становить: близько 23% – у Швеції, 4% – у Японії та Сербії, 30–54% – у Бангладеші, Ефіопії, Перу і Танзанії[10]. О. Коломоєць вказує, що:

> <…> у США жінка потерпає від фізичного насильства кожні 18 хвилин. За статистикою, <…> 62% убивств жінок було вчинено їхніми чоловіками. У Перу 70% усіх зареєстрованих злочинів становить фізичне насильство в сім'ї. Значного поширення набуло сексуальне насильство – у Канаді, Новій Зеландії, США та Великобританії кожна шоста жінка була зґвалтована[11].

Зарубіжні вчені[12] асоціюють причину насильства у сім'ї з насильством, вчиненим стосовно самих батьків у дитинстві (50% сімей, в яких і батько, і мати зазнавали насильства в сім'ї, самі чинять насильство стосовно своїх дітей)[13].

Домашнє насильство має глибокі корені, воно полягає в домінуванні одного члена сім'ї над іншим внаслідок неоднакового співвідношення сил між чоловіком і жінкою. Таке насильство вчиняється з протиправним наміром прямого чи непрямого впливу на поведінку залежного члена сім'ї та пов'язане із завданням матеріальної чи моральної шкоди. У міжнарод-

[9] Див.: А Галай (ред) (н 7).

[10] Див.: М Тучак, 'До питання про вдосконалення правового регулювання попередження насильства в сім'ї' (н 4).

[11] О Коломоєць, 'Світовий досвід протидії насильству в сім'ї' (2011) 1 (24 (63)) Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия "Юридические науки" 202–8.

[12] L Zaidi, J Knutson and J Mehm, 'Transgenerational patterns of abusive parenting: analog and clinical tests' (1989) Aggressive behavior; L Walker, 'The battered woman syndrome' *G Hotaling and D Finkelhor (eds), Family abuse and its conséquences: New directions in research* (Sage Publications 1988).

[13] Див.: А Галай (ред) (н 7).

них правових актах можна знайти основні терміни щодо домашнього насильства. У ст. 1 Декларації ООН про викорінення насильства стосовно жінок зазначено, що:

> <…> термін "насильство щодо жінок" означає будь-який акт насильства, вчинений на підставі статевої ознаки, який спричиняє або може спричинити фізичну, статеву чи психологічну шкоду або страждання жінкам, а також загрозу скоєння таких актів, примусове чи довільне позбавлення свободи чи-то суспільного чи особистого життя[14].

У Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами вказано про поняття домашнього насильства та його види. Зокрема, в преамбулі Конвенції зазначено:

> <…> визнаючи із серйозним занепокоєнням те, що жінки й дівчата часто піддаються тяжким формам насильства, як-от: домашньому насильству, сексуальним домаганням, зґвалтуванню, примусовому шлюбові, злочинам, учиненим в ім'я так званої "честі", та каліцтву геніталій, що становить тяжке порушення прав людини стосовно жінок і дівчат і є головною перешкодою для досягнення рівності між жінками та чоловіками[15].

Відповідно до норм Конвенції:

> b) "домашнє насильство" означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні, або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні[16].

До сьогодні однією з найбільш дискусійних і далеких від вирішення проблем у цій сфері залишається проблема маркерів/індикаторів травматизації, або діагностика наявності фактів насильства в анамнезі. Основними формами насильства стосовно жінок є завдання фізичної шкоди, побоїв та образ, психологічних травм, сексуальних знущань та принижень економічного характеру (таблиця 1).

[14] Декларація про викорінення насильства стосовно жінок, проголошена резолюцією 48/104 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року. URL: http://wu.cn.ua/law/vykor_nasylla.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

[15] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь (н 6).

[16] Там само.

Таблиця 1. Індикатори насильства щодо жінок[17]

№ з/п	Назва індикатора	Характеристика
1.	Фізичні	Ушкодження кісток або м'яких тканин
		Рани на голові чи обличчі
		Зламані зуби
		Зламана або зміщена щелепа
		Синці під очима
		Перфоровані барабанні перетинки
		Ушкодження на животі, грудях, в ділянці статевих органів, особливо в період вагітності
		Сліди від укусів
		Нетипові опіки (сигаретою, гарячим жиром, кислотами, від плити)
		Відвідування лікарні частішають, а отримані каліцтва стають дедалі більш серйозними
		Недосипання та недоїдання
2.	Психологічні	Депресія
		Низька самооцінка, замкнутість
		Недоглянута зовнішність
		Обговорює самогубство або намагається скоїти його
		Анорексія або булемія
		Вживання алкоголю або наркотиків
		Безсоння
		Психосоматичні хвороби
		Напади тривоги
		Часто плаче
		Нерішуча поведінка
		Уникає прямого погляду в очі
		Втрата контакту в сім'ї
		Злиденне існування
		Страхи, які повторюються
		Виявлення відчуженості або ворожості у ставленні до дітей
3.	Сексуальні	Хвороби, що передаються статевим шляхом
		Вагінальні або ректальні місця мають сліди від ударів або розриви
		Викидні, мертвонароджені діти, передчасні пологи
		Нестача у вазі новонароджених

[17] Р Безпальча та ін (уклад), *Запобігання домашньому насильству і торгівлі жінками: підручник з проведення тренінга* (Winrock International 2001) 256; О Кочемировська, *Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо жінок та їх застосування в практиці дільничних інспекторів міліції: метод. посіб.* (Східно-регіональний центр гуманітарних ініціатив 2006) 28.

4.	Економічні	Неможливість розпоряджатися сімейним бюджетом та власними коштами
		Робота на посаді / робочому місці, обраному під тиском чоловіка
		Робота, зумовлена необхідністю утримувати чоловіка, який водночас контролює (відбирає) всі фінанси в родині
		Одяг, взуття, що не відповідають сезону та погоді; дуже старе вбрання; наочні ознаки існування в злиднях (незважаючи на реальний дохід родини)
		Недоїдання
		Наявність житлових труднощів

Спільними ознаками психологічних моделей поведінки жінок, які зазнали насильства в сім'ї, є тенденція до самозвинувачення, відчуття приниження й сорому, намагання приховати факти жорстокого поводження від оточуючих, близьких, родичів, а також почуття "потрапила в пастку". Багато жінок соромляться звергатися по допомогу чи навіть відчувають страх, тому що їхнє попереднє прохання про допомогу не було взято до уваги ні працівниками поліції, ні родичами. Дослідження свідчать, що жертви сімейного насильства часто були жертвами або свідками насильства батьків, і такі жінки ще дівчатками звикли бути залежними та пасивними, підкорюватися чоловіку. З дитинства у них склалося враження, що така поведінка є невіддільною частиною життя жінки в сім'ї, тож віктимна поведінка сформувалася ще в дитинстві.

Сім'я, будучи визначальним інститутом суспільства, залишається найбільш закритим середовищем, яке живе за власними правилами та нормами. Традиційно не прийнято втручатись в її устрій та домогосподарство. Поширення інформації про особливості спілкування, взаємодії не схвалюється, особливо якщо вона стосується негативних моментів, у яких саме і відстежуються випадки насильства. Через це ситуація ще більше ускладнюється.

Дослідниця Л. Шевченко виокремлює:

> <…> деякі риси, що характерні для чоловіків, які постійно ображають своїх жінок, а саме: завищена самооцінка, неадекватний Я-образ, потреба в самоствердженні, нездатність до співчуття, низькі комунікативні здібності, низький контроль за поведінкою, апатія, депресивні стани, розлади уваги, волі, деякі органічні синдроми, зловживання наркотиками та алкоголем[18].

Доходимо висновку, що психопатологічні відхилення є передумовою насильницької поведінки. Погоджуємося із думкою Л. Шевченко про те, що:

[18] Л Шевченко, 'Гендерні детермінанти насильницької поведінки в сім'ї' (2005) 4 Право і безпека 194–7.

Чоловіки, які скоїли насильницькі злочини стосовно своїх жінок, мають усталені настанови щодо статевої ролі, згідно з якими маскулінність включає незалежність, компетентність, агресивність, домінантність і контроль. За результатами анкетування можливо припустити, що всі ці особливості склалися на основі отриманого в минулому досвіду стосунків із батьками. Психологічний тиск та фізичне насильство призвели до недиференційованості статево-рольової ідентичності, тобто вони мають невизначену психологічну стать. Таким чином, спостерігається висока кореляція між образливою поведінкою у власній сім'ї та образами з боку батьків у дитинстві[19].

Проблема чоловіків, які кривдять жінок, полягає у тому, що вони надто бояться виявити свій страх і через те втратити контроль. Кривдники не вирізняють своїх емоцій і всі негативні почуття (сум, образу, страх) виражають як гнів. Вони не знаходять у жінки захисту, який давала мати, і реагують таким чином, як це робив батько. Причина такого вияву емоцій у тому, що відчуття страху, суму в свідомості згаданих чоловіків суперечить образу справжнього чоловіка і тому витісняється в підсвідоме. Невизнані емоції ховаються за лаштунками гніву й набувають надмірної маскулінності. Як свідчать дослідження Даттона та Мак'Лелланда, що стали класичними, матері чоловіків, які били своїх жінок, в дитинстві вимагали від хлопчиків дисципліни, намагаючись запобігти покарань домінантного та грубого батька. Мати контролювала емоції хлопчика, а батько був взірцем агресивної поведінки. З дитинства такі хлопчики звикли, що мати забезпечує спокій, регламентуючи дії та почуття. І навіть у зрілому віці вони підсвідомо розраховують на захист особи-матері, якою може стати жінка. Коли їх охоплюють якісь неприємні почуття, особливо страх, вони розраховують на те, що жінка створить їм внутрішній комфорт. Такі чоловіки потребують особливої уваги, їх очікування у близьких стосунках є надто високими та нереальними. Якщо ж вони не знаходять захисту та підтримки, на які розраховують, то починають гніватись, адже у дитинстві вони більше звикли до проявів гніву, ніж страху. У таких подружніх взаєминах деструктивна поведінка, створення напруження набагато переважує конструктивне спілкування та прояви теплоти і любові[20].

Оскільки, за даними аналізу статистики гарячої лінії, постраждалі від домашнього насильства найбільше потребують психологічної підтримки та допомоги, в Україні функціонують спеціальні служби, спрямовані на забезпечення дотримання прав людини та прав жінок, визнання гендерної рівності, недопущення дискримінації за ознакою статі, посилення спроможності жінок, які постраждали від насильства, тощо.

[19] Л Шевченко, 'Тендерні детермінанти насильницької поведінки в сім'ї' (н 18); L Walker, 'The battered woman syndrome' (н 12);

[20] Там само.

Зокрема, такими службами є:

– міжнародний жіночий правозахисний центр "Ла Страда – Україна", який з 1997 року працює у сфері запобігання торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, ліквідації всіх форм дискримінації та насильства в суспільстві, сприяння дотриманню прав людини, гендерної рівності й захисту прав людини;

– громадська організація "Жіночі перспективи", яка заснована у 1998 році у Львові. Організація опікується проблемами безробітних жінок, жінок, які потерпають від насильства в сім'ї, торгівлі людьми, дискримінації, несприятливих життєвих обставин. Уже впродовж двох десятиліть організація допомагає жінкам дати собі раду на ринку праці, боротися з насильством і гендерною дискримінацією;

– міжнародний гуманітарний центр "Розрада", створений спільними зусиллями українського психолога Валентини Бондаровської та американського психолога Дженей Уайнхолд (директор Центру сім'ї в Колорадо Спрингс). Центр надає психологічну та соціальну допомогу жінкам, які потерпають від домашнього насильства;

– інформаційна браслетна кампанія "Залишайся людиною", яка має на меті змінити стереотипи і подолати стіну мовчання стосовно проблеми домашнього насильства;

– проект Національної поліції "Поліна" для протидії домашньому насильству. У 2018 році курс навчання з цієї тематики на базі Дніпропетровського університету внутрішніх справ також пройшли оператори телефонної лінії "102".

Системно дослідивши соціально-психологічні аспекти запобігання та протидії домашньому насильству стосовно жінок, констатуємо, що це явище панує в суспільстві на рівні стереотипів, руйнування яких є тривалим процесом, що потребує об'єднання зусиль багатьох соціальних інституцій (громадських об'єднань, правозахисних організацій, релігійних установ, освітніх закладів тощо). Хоча подолання цієї проблеми є інертним, це можливо, якщо задіяти одночасно потенціал правової, соціальної та психологічної сфер. Докорінних реформ потребує правова система, завданням якої є закріплення на законодавчому рівні паритетних гендерних взаємовідносин у всіх сферах буття. У соціальному контексті потребують змін підходи до встановлення соціальної відповідальності, соціальної рівності та соціальної справедливості. Задіяння цього важливого потенціалу можливе за умови розвитку громадянського суспільства, яке б стежило за повноцінною реалізацією законодавчих ініціатив. Психологічний рівень проблеми є найскладнішим, позаяк він потребує зміни

свідомості кожного учасника суспільства. З огляду на це необхідно залучити увесь потенціал психологічної практики, яка б за допомогою методів інтерактивної взаємодії гармонійно та послідовно спонукала до удосконалення моральних норм на особистісному рівні.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Deklaratsiia pro vykorinennia nasylstva stosovno zhinok [Declaration on the Elimination of Violence against Women], proholoshena rezoliutsiieiu 48/104 Heneralnoi Asamblei OON [proclaimed by the resolution 48/104 of the UN General Assembly] vid 20 hrudnia 1993 roku. URL: http://wu.cn.ua/law/vykor_nasylla.pdf (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*

Bibliography

Authored books

2. Halai A (red), *Mizhnarodnyi dosvid poperedzhennia ta protydii domashnomu nasylstvu: monohr. [International experience of prevention and counteraction to domestic violence: monogr.]* (KNT 2014) 160 *(in Ukrainian).*
3. Kochemyrovska O, *Indykatory prykhovanykh form simeinoho nasylstva shchodo zhinok ta ikh zastosuvannia v praktytsi dilnychnykh inspektoriv militsii: metod. posib. [Indicators of hidden forms of domestic violence against women and their application in the practice of district police inspectors: method. manual]* (Skhidnorehionalnyi tsentr humanitarnykh initsiatyv 2006) 28 *(in Ukrainian).*

Edited books

4. Bezpalcha R ta in (compl), *Zapobihannia domashnomu nasylstvu i torhivli zhinkamy: pidruchnyk z provedennia treninha [Prevention of Domestic Violence and Trafficking in Women: a training manual]* (Winrock International 2001) 256 *(in Ukrainian).*
5. Konventsiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy ta poiasniuvalna dopovid [Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence and an explanatory report] <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU11251.html> accessed 14 December 2018 *(in Ukrainian).*
6. Walker L, 'The battered woman syndrome' *Hotaling G and Finkelhor D (eds), Family abuse and its consequences: New directions in research* (Sage Publications 1988) *(in English).*

Journals articles

7. Kalnytska K, 'Sotsialno-psykholohichni tekhnolohii roboty z zhinkamy – zhertvamy nasylstva v simi ta cholovikamy-kryvdnykamy' ['Socio-psychological technologies for working with women – victims of domestic violence and abusive husbands'] (2014) 121 Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia "Psykholohichni nauky" 143–7 *(in Ukrainian).*

8. Kolomoiets O, 'Svitovyi dosvid protydii nasylstvu v simi' ['World Experience in Combating Domestic Violence'] (2011) 1 (24 (63)) Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Seriia "Yuridicheskie nauki" 202–8 (in Ukrainian).
9. Shevchenko L, 'Henderni determinanty nasylnytskoi povedinky v simi' ['Gender determinants of violent behavior in the family'] (2005) 4 Pravo i bezpeka 194–7 *(in Ukrainian).*
10. Tuchak M, 'Do pytannia pro vdoskonalennia pravovoho rehuliuvannia poperedzhennia nasylstva v simi' ['On the issue of improving the legal regulation of the prevention of domestic violence'] (2003) 4 Visnyk Odeskoho instytutu vnutrishnikh sprav 66–9 *(in Ukrainian).*
11. Zaidi L, Knutson J and Mehm J, 'Transgenerational patterns of abusive parenting: analog and clinical tests' (1989) Aggressive behavior *(in English).*
12. Zakhozha V, 'Fizychne nasylstvo shchodo zhinok u simi' ['Physical violence against women in the family'] (2000) 18 Naukovi zapysky NaUKMA. Sotsiolohichni nauky 49–55 *(in Ukrainian).*

Websites

13. 'Nasylstvo vdoma i shcho z tsym robyty' ['Violence at home and what to do with it'] *(United Nations Population Fund in Ukraine)* <https://ukraine.unfpa.org/uk/GBV> accessed 14 February 2018 *(in Ukrainian).*

Maria Bryhadyr
PhD in Psychology, docent,
associate professor, department of psychology and social work,
Ternopil National Economic University,
Ternopil, Ukraine

Oksana Koval
PhD in Psychology, docent,
associate professor, department of psychology and social work,
deputy dean, law department,
Ternopil National Economic University,
Ternopil, Ukraine

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN

Abstract. The phenomenon of violence dominates the society at the level of stereotypes, the destruction of which is a long process and requires the unification of efforts of many social institutions (public associations, human rights organizations, religious institutions, educational institutions, etc.).

The affirmation of equality in the relations between men and women, the elimination of violence must be carried out simultaneously at all levels of the functioning of

modern civilization. The desire to understand the origins of domestic violence, its nature, unites the efforts of modern psychologists, sociologists, social workers, law enforcement agencies in finding forms, methods for preventing violent behavior, and assisting its victims. In view of this, research on determinants of mental changes in women who have been subjected to domestic violence, the determination of the factors of aggressive behavior by domestic violence, is relevant, so the problem of domestic violence is recognized by the world community as one of the most common forms of human rights violations.

The purpose of the article is to explore and analyze the social and psychological aspects of preventing and combating domestic violence against women.

Thus, a study of various aspects of preventing and combating domestic violence against women, the possible types of violence against women in the family is conducted, the features of violence against women are singled out, and the ways of organizing systematic changes in society in the context of overcoming tolerance to the effects of gender inequality and prevention of domestic violence are determined.

It is concluded that overcoming this problem is inert, but possible, if simultaneously apply the potential of the legal, social and psychological spheres. First of all, the reform requires a legal system which task is to establish equal gender relations in all spheres of life at the legislative level. In a social context, approaches to social responsibility, social equality and social justice need to be changed. The psychological level of the problem is the most complicated, because it requires the restructuring of the consciousness of each actor in society. In view of this it is necessary to involve the entire potential of psychological practice, which, through the methods of interaction, harmoniously and consistently prompted to improving moral norms at the personal level.

Keywords: violence; types of family violence; gender equality.

Вісник Національної академії прокуратури України, 2018, 4/2(57), с. 96–109

Міжнародний досвід

Вероніка Плотнікова
кандидат юридичних наук,
начальник відділу
упровадження практики Європейського суду з прав людини
в прокурорську діяльність
Інституту спеціальної підготовки
Національної академії прокуратури України,
м. Київ, Україна
plotnikova.nika@gmail.com

УДК 34.096

СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Анотація. Імплементація європейських стандартів у сфері захисту прав людини є одним зі стратегічних напрямів правової політики в Україні. Національні механізми запобігання та протидії домашньому насильству перебувають на етапі реорганізації, що зумовлює необхідність ретельного дослідження стандартів Ради Європи та усталеної практики Європейського суду з прав людини для подальшого впровадження в діяльність правозастосовників.

Підготовлена автором стаття є оглядовою.

Метою статті є визначення основних джерел стандартів Ради Європи з питань запобігання та протидії домашньому насильству та розгляд правових позицій Європейського суду з прав людини у цій сфері.

Автор наголошує, що сьогодні Рада Європи розробила значну кількість рекомендацій щодо захисту прав осіб, постраждалих від домашнього насильства. Головним нормативним документом у цій сфері є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) (2011). Україна підписала цю Конвенцію, але не ратифікувала. Виконання її головних вимог здійснюється шляхом удосконалення національного законодавства у вказаній сфері.

Для реалізації положень Стамбульської конвенції у 2017 році прийнято Закон України "Про запобігання і протидію домашньому насильству" та внесено суттєві зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, що наберуть чинності у січні 2019 року. У сучасному законодавстві України встановлено адміністративну та кримінальну відповідальність за вчинення фізичного, психологічного, сексуального чи економічного насильства. Прокурора визначено як одного із суб'єктів запобігання і протидії домашньому насильству.

© *В. Плотнікова, 2018*

У результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що головною сферою реалізації повноважень прокурора щодо протидії домашньому насильству є здійснення процесуального керівництва розслідуванням кримінальних проваджень за фактами домашнього насильства.

Прокурору слід враховувати, що такі розслідування мають відповідати критеріям ефективності, викладеним у рішеннях Європейського суду з прав людини щодо позитивних зобов'язань держави за ст. ст. 2 і 3 Конвенції з прав людини та основоположних свобод (Конвенція). Вчинення фактів домашнього насильства може підпадати під дію ст. 14 Конвенції та вважатись дискримінацією.

Також доцільно керуватися висновками Консультативної ради європейських прокурорів як джерелами правил і норм, що стосуються діяльності органів прокуратури. У висновках, зокрема, висунуто вимогу про необхідність диференціювання випадків, що підпадають під поняття домашнього насильства, про здійснення належної правової кваліфікації діяння, що лежить в основі домашнього насильства. Прокурори мають уважно вислуховувати потерпілих, враховувати особливості їх психологічного стану та залежність від кривдника.

Ключові слова: домашнє насильство; стандарти Ради Європи; практика Європейського суду з прав людини; висновки Консультативної ради європейських прокурорів; Стамбульська конвенція; прокурор.

Імплементація європейських стандартів у сфері захисту прав людини є одним зі стратегічних напрямів правової політики в Україні. Національні механізми запобігання та протидії домашньому насильству перебувають на етапі реорганізації, що зумовлює необхідність ретельного дослідження стандартів Ради Європи та усталеної практики Європейського суду з прав людини для подальшого впровадження в діяльність правозастосовників.

В умовах формування правозастосовної практики прокурор фактично виступатиме в новій для себе ролі, що зумовлює необхідність опанувати загальновизнані європейські стандарти запобігання і протидії домашньому насильству загалом та практики Європейського суду з прав людини зокрема. Сьогодні відбувається гальмування процедур ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, а тому можливість застосування її норм як частини національного законодавства відсутня. З огляду на це необхідно визначити джерела, що можуть бути використані прокурором у професійній діяльності, а також врахувати правові позиції Європейського суду з прав людини у справах про домашнє насильство.

Тему протидії насильства вивчали вітчизняні науковці й практики, зокрема: О. Бандурка, В. Бондаровська, Т. Бугаєць, М. Євсюкова, О. Калашник, О. Ковальова, Л. Козуб, О. Кочемировська, Г. Лактіонова, К. Левчен-

ко, М. Легенька, О. Суслова, Г. Христова. Втім, у наукових розвідках лише побіжно розглядались питання імплементації стандартів Ради Європи та правових позицій Європейського суду з прав людини при застосуванні оновленого у 2017–2018 роках національного законодавства в сфері запобігання домашньому насильству.

Метою статті є визначення основних джерел стандартів Ради Європи з питань запобігання та протидії домашньому насильству та розгляд правових позицій Європейського суду з прав людини у цій сфері.

Стандарти Ради Європи щодо відповідального ставлення держави до забезпечення та захисту прав людини закріплено в сучасних конвенціях, які містять не лише заяви про наміри, а і перелік зобов'язань держави у сфері реформування законодавства, правової політики та правозастосовної практики, а також формування систем фінансових і людських ресурсів. Разом з тим у конвенціях надано широкі можливості розсуду (англ. – *margin of appreciation*) стосовно вибору конкретних засобів та механізмів, які застосовує держава. Фактично Рада Європи не встановлює вимог щодо того, які закони приймати або як здійснювати імплементацію, тобто щодо шляхів реалізації міжнародних зобов'язань, а вказує на результат, який має бути досягнутий.

Тривалий час заборона втручання держави в особисте та приватне життя осіб лишала проблему насильства в сім'ї поза сферою дії конвенційних механізмів. Сьогодні спадщина європейських конвенцій, знайшла втілення у практиці Європейського суду з прав людини, зокрема, визначено, що:

> <…> основоположними правами кожної людини є невід'ємне право на життя, свободу та особисту недоторканність, повагу до її честі та гідності, а заборона тортур, примусової праці та дискримінації становить основу правового статусу людини в цивілізованому суспільстві. Це означає, що будь-яка особа незалежно від статі, віку, стану здоров'я чи будь-яких інших чинників має право на ефективний захист від всіх форм та проявів насильства, причому захист від сімейного насильства має бути не меншим, ніж від вчинення насильницьких дій з боку сторонніх[1].

До ключових джерел стандартів Ради Європи у сфері протидії домашньому насильству належать Рекомендації (2002) 5 Комітету міністрів Ради Європи для держав-учасниць щодо захисту жінок від насильства та Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція)

[1] Сімейне насильство як небезпечне явище <http://olex.kr-admin.gov.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=5363:сімейне-насильство-як-небезпечне-явище&Itemid=298> дата звернення 14 Грудень 2018.

(2011). Позиції Ради Європи додатково розкрито в наступних рекомендаціях та резолюціях Парламентської Асамблеї Ради Європи: Резолюція 1861 (2012) про пропагування Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами; Резолюція 1852 (2011) про психічне насильство; Резолюція 1853 (2011) про захисні судові накази для жертв домашнього насильства; Резолюція 1765 та Рекомендація 1940 (2010) про клопотання щодо надання притулку на підставі дискримінації; Резолюція 1714 та Рекомендація 1905 (2010) про дітей – свідків домашнього насильства; Резолюція 1697 та Рекомендація 1891 (2009) про жінок-емігранток: під особливим ризиком переживання домашнього насильства; Резолюція 1691 та Рекомендація 1887 (2009) про зґвалтування жінок, зокрема в шлюбі; Резолюція 1681 та Рекомендація 1881 (2009) про нагальну потребу протидіяти злочинам, вчиненим в ім'я так званої честі; Резолюція 1670 та Рекомендація 1873 (2009) про сексуальне насильство над жінками під час воєнних конфліктів; Резолюція 1662 та Рекомендація 1868 (2009) про заходи щодо протидії порушенню прав людини на підставі дискримінації за гендерною ознакою, зокрема викраденню жінок та дівчат; Резолюція 1654 та Рекомендація 1861 (2009) про вбивства жінок.

Наразі основним регіональним джерелом міжнародних стандартів у сфері протидії домашньому насильству є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція, відкрита для підписів 11 травня 2011 року). Станом на грудень 2018 року її підписали 46 країн та Європейський Союз. Конвенція стала першою європейською угодою, що спрямована саме на боротьбу із насильством щодо жінок та домашнім насильством. У ній сформульовано мінімальні стандарти превентивної діяльності, забезпечення захисту жертв та кримінального переслідування кривдників, а також вказано правила розробки комплексної державної політики в даній сфері.

У статті 3 Стамбульської конвенції визначено:

> <…> "домашнє насильство" означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні[2].

Сьогодні Україна Конвенцію підписала, але її не ратифіковано. Реалізація основних вимог цього документа здійснюється шляхом перегляду національного законодавства у вказаній сфері.

[2] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. URL: https://rm.coe.int/1680093d9e (дата звернення: 14.12.2018).

15 листопада 2001 року Верховна Рада України ухвалила перший в СНД Закон "Про попередження насильства в сім'ї", чим визнала як існування цього явища в суспільстві, так і готовність протистояти йому. Далі, 4 січня 2018 року, Президент України підписав Закон України "Про запобігання і протидію домашньому насильству" (набрав чинності 8 січня 2018 року).

Застосування оновленого законодавства – один із викликів, що постав перед правозастосовниками. Так, 6 грудня 2017 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами". Зміни, що вступають в силу з 11 січня 2019 року, полягають у криміналізації домашнього насильства та визначенні його як окремого складу злочину (ст. 126^1 КПК України), введенні у Кримінальний кодекс України (КК України) додаткового розділу XIII^1, де передбачено можливість застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили домашнє насильство, внесенні поправок до диспозицій інших статей Кодексу. У Кримінальному кодексі України також запроваджується кримінальна відповідальність за примушування до шлюбу або продовження примусово укладеного шлюбу, за примусове співжиття, примусовий шлюб з метою переміщення людини в іншу країну. Окрім того, уточнено положення статей щодо сексуального насильства: обтяжливою обставиною буде вважатися вчинення злочину у присутності малолітнього, злочину щодо психічно хворої людини або малолітнього, злочину щодо як чинного, так і колишнього чоловіка (дружини) (вказане положення набрало чинності 12 січня 2018 року).

У новій редакції КК України передбачено ст. 126^1 "Домашнє насильство", яке визначено злочином:

> Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо теперішнього чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи[3].

У Законі України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" (запропоновані редакції

[3] Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19 (дата звернення:14.12.2018).

ст. ст. 126[1], 152, 153 Особливої частини Кримінального кодексу України) встановлено кримінальну відповідальність й за інші прояви насильства, що досі не визнавалися злочинами, з-поміж яких економічне, психологічне і сексуальне насильство.

У коментарі до ст. 126[1] КК України надано визначення економічного і психологічного насильства:

> *Психологічне насильство* – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.
> *Економічне насильство* – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру[4].

Сексуальне насильство, одним із проявів якого є примушування до акту сексуального характеру з третьою особою або вчинення діянь сексуального характеру в присутності дитини, згідно із вказаним Законом також кваліфікується як злочин.

Таким чином, домашнє насильство не є приватною або сімейною справою, а потребує застосування відповідних процедур, у тому числі – проведення ефективного розслідування з урахуванням правових позицій Європейського суду з прав людини.

Для належної оцінки інформації про випадки насильства в сім'ї прокурору слід усвідомити зміст вказаних видів правопорушень. Прокурору як процесуальному керівнику необхідно розуміти значення змін, що відбуваються в кримінально-правовому реагуванні на прояви домашнього насильства, особливості кваліфікації таких діянь, критерії визначення видів домашнього насильства, особливості спілкування з особами, які вчинили домашнє насильство (кривдниками), та потерпілими.

У ст. 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" визначено, що 'суди застосовують при розгляді справ Європейську конвенцію з прав людини та практику Європейського суду з прав людини як джерело права'[5].

[4] Коментар до статті 126-1 ККУ – Домашнє насильство Юридичний факт: інформаційний портал <https://www.yurfact.com.ua/komentar/komentar-do-statti-126-1-kku-domashnie-nasylstvo> дата звернення 14 Грудень 2018.

[5] Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 (дата звернення: 14.12.2018).

Навіть за відсутності рішень проти України про розслідування випадків домашнього насильства прокурори мають враховувати практику щодо інших країн.

Основні правові позиції Європейського суду з прав людини щодо розслідування фактів домашнього насильства викладено у рішеннях в наступних справах: "Контрова проти Словаччини" (31.05.2007), "Беваква та С. проти Болгарії" (12.06.2008), "Бранко Томашік та інші проти Хорватії" (15.01.2009), "Опуз проти Туреччини" (09.06.2009), "А. проти Хорватії" (14.10.2010).

Показовим є рішення у справі "Опуз проти Туреччини"[6], у якому визнано порушення Туреччиною ст. ст. 2, 3 та 14 Європейської конвенції з прав людини. Ця справа стосується багаторічного насильства в сім'ї стосовно жінки та її матері. Заявниця разом зі своєю матір'ю протягом багатьох років страждали від насильства, вчинюваного її колишнім чоловіком Х.О. Стосунки між заявницею та колишнім чоловіком почались у 1990 році, офіційно вони одружилися через п'ять років. Перші скарги до поліції були подані заявницею та її матір'ю ще у 1995 році. Кривднику не були пред'явлені звинувачення, бо жінки відмовились від своїх скарг. Відмову пояснювали тим, що Х.О. їх змусив до цього, інакше погрожував убити. Пізніше Х.О. сім разів вдарив ножем свою дружину та був покараний у виді штрафу розміром 385 євро. Обидві жінки неодноразово подавали заяви, стверджуючи, що їхнє життя у небезпеці, але Х.О. допитували та відпускали. Незважаючи на постійні скарги до правоохоронних органів, держава не змогла надати ефективний захист жінкам, що призвело до вбивства матері заявниці у 2003 році, вчиненого Х.О. За цей злочин його було засуджено до покарання у виді довічного позбавлення волі, проте надалі звільнено до розгляду апеляції, після чого, за свідченнями заявниці, він продовжував їй погрожувати.

Правова позиція Європейського суду з прав людини щодо цієї справи така. 9 червня 2009 року було винесено рішення, в якому Туреччину визнано 'винною у порушенні своїх зобов'язань захищати жінок від насильства в сім'ї, і це був перший висновок, де визнано, що гендерне насильство є формою дискримінації згідно з Європейською конвенцією з прав людини'[7].

Суд дав характеристику зобов'язань держави у цьому випадку, визнав серйозність проблеми домашнього насильства в Європі, зазначив, що виникнення проблеми пов'язане з латентністю та відсутністю реагування правоохоронних органів на це правопорушення, і закликав держави до

[6] Див.: Opuz v. Turkey App no. 33401/02 (ECtHR, June 9, 2009). URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118510 (дата звернення: 14.12.2018).

[7] Там само.

відповідального ставлення до вжиття належних заходів з метою протидії цьому порушенню прав людини. Також у рішенні Суд вказав, що насильство в сім'ї не є приватною чи сімейною справою, а є проблемою, яка стосується суспільних інтересів, що потребує ефективних дій держави. Суд також зазначив, що недостатньо мати закони щодо протидії домашньому насильству, більш важливим вбачається наявність ефективних механізмів їхньої реалізації.

Таким чином:

> <…> домашнє насильство було визнано жорстоким поводженням, що є проявом нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Суд звернув увагу, що ст. 3 у поєднанні зі ст. 1 Європейської конвенції з прав людини вимагає від держави вживати заходів з метою забезпечення того, щоб приватні особи не піддавались катуванням, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, включаючи таке жорстоке поводження приватних осіб. Діти та інші вразливі особи мають перебувати під особливим державним захистом від такого серйозного посягання на персональну недоторканність[8].

Причинами того, що заявниця опинилася у вразливому становищі, стали, зокрема, насильство, від якого вона страждала в минулому, погрози Х.О. після його виходу із в'язниці та страх майбутніх проявів насильства, а ще стать і безпорадність жінок у Туреччині.

З огляду на це Суд вважає, що 'насильство, від якого страждала заявниця, у формі фізичних нападів і побоїв та психологічного тиску, було достатньо серйозним, щоб бути визнаним жорстоким поводженням у значенні статті 3 Європейської конвенції (§160–161)'[9].

Крім того, дуже важливо, що Суд вперше визнав 'нездатність держави адекватно реагувати на насильство за ознакою статі як порушення статті 14 Європейської конвенції з прав людини, тобто положення про недискримінацію'[10]. Також Суд проголосив, що неспроможність держави 'захистити жінок від домашнього насильства порушує їх право на рівний захист перед законом, навіть за відсутності наміру такої дискримінації (§184–191)'[11].

У Туреччині не було створено та впроваджено систему для покарання насильства в сім'ї та захисту жертв такого насильства, а влада не використала навіть наявні заходи для захисту жертв і зупинила провадження як таке, що пов'язане з "сімейними питаннями". З огляду на це Суд постановив, що 'в державі має існувати правовий механізм, що здатний забезпе-

[8] Opuz v. Turkey (н 6).
[9] Там само.
[10] Там само.
[11] Там само.

чити кримінальне переслідування кривдника незалежно від того, чи було відкликано скарги чи ні'[12].

У контексті процесуального керівництва в провадженнях щодо смерті жертв домашнього насильства та притягнення до відповідальності за службову недбалість представників правоохоронних органів показовим є рішення у справі "Контрова проти Словаччини" (31.05.2007), де визнано порушення ст. ст. 2 та 13 Європейської конвенції з прав людини[13].

Ця справа стосується фізичного та психологічного насильства в сім'ї, спрямованого проти жінки та її дітей. Заявниця була заміжня та мала двох малолітніх дітей. 2 листопада 2002 року вона звернулася до поліції із заявою про напад на неї та побиття електричним кабелем, вчинене її чоловіком. До заяви додала медичний звіт лікаря, де констатувалося, що завдані травми призвели до втрати працездатності впродовж 7 днів. Заявниця також стверджувала, що насильство вчиняється вже тривалий час. Через два тижні після заявленого нападу заявниця разом із чоловіком прийшли до поліцейського відділку з метою відкликання заяви. Поліцейський порадив, що для уникнення проблем зі слідством заявниця має надати довідку, що завдані травми не перешкоджали їй пристати до роботи через 6 днів. Згодом у поліції вирішили закрити справу. 26 грудня 2002 року чоловік заявниці здійснив ще один напад, що супроводжувався погрозами вбити її та дітей, втілення яких було цілком реальним через наявність вогнепальної зброї у нападника. Про цей факт та загрозу життю і здоров'ю заявниці та її дітей поліцію повідомили вночі спочатку родичі заявниці, а потім вона безпосередньо. На місце події виїхав поліцейський патруль, але до його приїзду чоловік втік. Представники поліції відвезли заявницю та дітей до її батьків та запросили відвідати відділок вранці для написання заяви. Інших заходів для убезпечення заявниці та дітей вжито не було. 31 грудня 2002 року чоловік застрілив обох дітей, а потім себе.

Упродовж 2003–2006 років заявниця намагалася притягнути до кримінальної відповідальності поліцейських за службову недбалість та перевищення повноважень, що призвело до загибелі її дітей. Проте у судових рішеннях або не визнавали вини поліцейських, причетних до справи, або покарання призначалося суто умовне.

Правова позиція Європейського суду з прав людини щодо цієї справи така. У 2007 році Судом було прийнято рішення та встановлено порушення ст. 2 Конвенції у зв'язку з нездатністю влади захистити життя дітей, а також ст. 13 з огляду на відсутність ефективного засобу правового захи-

[12] Opuz v. Turkey (н 6).

[13] Kontrová v. Slovakia App no. 7510/04 (ECtHR, May 31, 2007). URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80696 (дата звернення: 14.12.2018).

сту в національному законодавстві для компенсації за моральні збитки, отримані через втрату її дітей.

У своєму рішенні Суд зазначив, що:

> <…> у першому реченні статті 2 Конвенція зобов'язує державу не лише утримуватись від умисного і незаконного позбавлення життя, а і вживати всіх необхідних заходів для захисту осіб, які перебувають під її юрисдикцією. Це включає в себе зобов'язання держави забезпечити право на життя шляхом вжиття ефективних заходів кримінально-правового характеру для запобігання вчиненню злочинів проти особи, що мають бути підкріплені діяльністю правоохоронних органів із запобігання, припинення і покарання за порушення таких положень. За відповідних обставин це також поширюється на позитивне зобов'язання влади вживати оперативні превентивні заходи для захисту особи, життю якої загрожують злочинні дії іншої особи (§ 49)[14].

Також встановлено, що при вирішенні питання щодо порушення державою ст. 13 у зв'язку із ст. 2 щодо неможливості отримання компенсації через нанесені моральні збитки:

> <…> Суд сам у відповідних випадках приймає рішення щодо справедливої компенсації, зважаючи на біль, стрес, неспокій і розчарування, пережиті потерпілою стороною. Раніше Суд прийшов до висновку, що у разі порушення статей 2 і 3 Конвенції, які є найбільш фундаментальними положеннями Конвенції, компенсація за моральний збиток, спричинений внаслідок порушення цих статей, повинна бути доступна як частина можливих засобів правового захисту (§ 64 рішення)[15].

Окрім зазначених правових позицій Європейського суду з прав людини прокурору слід взяти до уваги висновки Консультативної ради європейських прокурорів як ключовий інструмент Ради Європи із вироблення правил і норм, що стосуються діяльності органів прокуратури.

У п. п. 41–43 висновку Консультативної ради європейських прокурорів № 12(2017) "Про роль прокурорів щодо прав потерпілих та свідків в кримінальному процесі" зазначено:

> Насильство в сім'ї часто характеризується значним періодом повторних нападів, що ускладнюються агресивністю правопорушника, емоційною взаємозалежністю між злочинцем і потерпілим і латентним характером (в основному відбувається без свідків).
> Дуже часто потерпілі не бажають співпрацювати з правоохоронними органами через матеріальну і психологічну залежності від правопорушника, сором'язливість і надію на те, що поведінка правопорушника покращиться. Іноді потерпілі можуть применшувати серйозність дій правопорушника, відмовитися від дачі показань, змінити свої показання або взяти на себе якусь частину провини. Якщо потерпілий бажає дати показання, він/вона зазвичай надає максимальну інформацію відразу після інциденту (дуже часто це ос-

[14] Kontrová v. Slovakia (н 13).

[15] Там само.

танній і найсерйозніший напад, іноді це може бути після першого на паду, коли мова йде про дитину). Прокурори, якщо це входить в їх компетенцію, повинні прагнути до раннього виявлення цих випадків і приділяти увагу, зокрема:
– диференціації випадків, які підпадають під поняття домашнього насильства;
– необхідності належної правової кваліфікації діяння, що лежить в основі домашнього насильства; в зв'язку з цим вони не повинні зосереджуватися лише на самому останньому нападі, що змусив жертву заявити про злочин, але з'ясувати також, чи траплялися раніше такі епізоди злочинної поведінки (існує ризик того, що попередні напади були кваліфіковані як менш тяжкий злочин).
З огляду на те, що домашнє насильство – це протиправне явище, яке часто практично невидиме, необхідно, щоб слідчі та прокурори уважно вислуховували потерпілих з тим, щоб якомога швидше виявити порушення і покласти край насильницькій поведінці.
Допити повинні проводитися з дотриманням усіх необхідних правових гарантій. Важливо також співпрацювати з відомствами, а також державними і приватними установами, які можуть надати допомогу потерпілим від насильства в сім'ї. Щоб уникнути шкідливих наслідків для потерпілого в його/її повсякденному житті слід, зокрема, забезпечити, в разі необхідності, щоб агресивний чоловік/жінка, а не жертва, покинув(ла) будинок або до них була застосована судова заборона на наближення до потерпілого, і щоб потерпілий міг скористатися сучасними технологіями, наприклад, мати телефон для отримання попереджень від компетентних органів у разі виникнення безпосередньої небезпеки[16].

З огляду на зазначене можна зробити наступні стислі висновки.

Сьогодні імплементація стандартів Ради Європи щодо запобігання та протидії домашньому насильству здійснюється шляхом перегляду Україною національного законодавства у вказаній сфері.

Вимоги Стамбульської конвенції, що не ратифікована Україною як державою – учасницею Ради Європи, враховуються при внесенні змін до нормативно-правових актів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Прокурор є одним із суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству. Прокурору як процесуальному керівнику необхідно розуміти значення змін, що відбуваються в кримінально-правовому реагуванні на прояви домашнього насильства, спуцифіку кваліфікації таких діянь, критерії визначення видів домашнього насильства, особливості спілкування з особами, які вчинили домашнє насильство (кривдниками), та потерпілими.

Розслідування фактів домашнього насильства (залежно від наслідків) є позитивним зобов'язанням України відповідно до статей 2 та 3 Європей-

[16] Про роль прокурорів щодо прав потерпілих та свідків в кримінальному процесі: висновок Консультативної ради європейських прокурорів № 12(2017). URL: http://napu.com.ua/uk/vidannya/rishennya-espl/visnovki-konsultativnoyi-radi-yevropeyskih-prokuroriv/ (дата звернення: 14.12.2018).

ської конвенції з прав людини та має відповідати критеріям Європейського суду з прав людини щодо його ефективності.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Konventsiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy [Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence]. URL: https://rm.coe.int/1680093d9e (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
2. Pro rol prokuroriv shchodo prav poterpilykh ta svidkiv v kryminalnomu protsesi [The role of prosecutors in relation to the rights of victims and witnesses in criminal proceedings]: vysnovok Konsultatyvnoi rady yevropeiskykh prokuroriv [Opinion of the Consultative Council of European Prosecutors] № 12(2017). URL: http://napu.com.ua/uk/vidannya/rishennya-espl/visnovki-konsultativnoyi-radi-yevropeyskih-prokuroriv (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*
3. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy [On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence and fight with these phenomena]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 6 hrudnia 2017 roku №2227-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19 (accessed:14.12.2018) *(in Ukrainian).*
4. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [On the execution of judgements and implementation of the European Court of Human Rights case-law]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 23 liutoho 2006 roku №3477-IV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 (accessed: 14.12.2018) *(in Ukrainian).*

Cases

5. Opuz v. Turkey App no. 33401/02 (ECtHR, June 9, 2009). URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118510 (accessed: 14.12.2018) *(in English).*
6. Kontrová v. Slovakia App no. 7510/04 (ECtHR, May 31, 2007). URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80696 (accessed: 14.12.2018) *(in English).*

Bibliography

Websites

7. Komentar do statti 126-1 KKU – Domashnie nasylstvo [Commentary on Article 126-1 of the CCU – Domestic Violence] Yurydychnyi fakt: informatsiinyi portal <https://www.yurfact.com.ua/komentar/komentar-do-statti-126-1-kku-domashnie-nasylstvo> accessed 14 December 2018 *(in Ukrainian).*
8. Simeine nasylstvo yak nebezpechne yavyshche [Family violence as a dangerous phenomenon] <http://olex.kr-admin.gov.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=

5363:сімейне-насильство-як-небезпечне-явище&Itemid=298> accessed 14 December 2018 *(in Ukrainian).*

Veronika Plotnikova
PhD in Law,
head, department of implementation
of the European Court of Human Rights
case-law into the prosecutorial activities,
Special Training Institute,
National Prosecution Academy of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
plotnikova.nika@gmail.com

COUNCIL OF EUROPE STANDARDS OF PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE

Abstract. The implementation of European standards of human rights protection is one of the strategic directions of legal policy in Ukraine. National mechanisms for preventing and combating domestic violence are at the stage of reorganization, which necessitates a thorough examination of the Council of Europe standards and the established practice of the European Court of Human Rights for further implementation in the work of legal professionals.

The article is an overview.

The purpose of the article is to identify the main sources of the Council of Europe standards of preventing and combating domestic violence and to consider the legal positions of the European Court of Human Rights in this area.

The author stresses that today the Council of Europe has developed a large number of recommendations for the protection of the rights of domestic violence victims. The main regulatory document in this area is the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) (2011). Ukraine has signed this Convention but has not ratified it yet. Implementation of its main requirements is carried out by improving the national legislation in this area.

In order to implement the provisions of the Istanbul Convention in 2017, the Law of Ukraine "On Preventing and Combating Domestic Violence" was adopted and significant amendments were made to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine, which will come into force in January 2019. The current legislation of Ukraine establishes administrative and criminal liability for the commission of physical, psychological, sexual or economic violence. The prosecutor has been identified as one of the subjects of prevention and counteraction to domestic violence.

As a result of the study, it was concluded that the main activity of the prosecutor in combating domestic violence is procedural management of criminal investigation of domestic violence offences.

The prosecutor should take into account that such investigations must comply with the efficiency criteria set forth in the decisions of the European Court of Human Rights regarding the positive obligations of the State under Articles 2 and 3 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (the Convention). The commission of domestic violence may fall within the scope of Article 14 of the Convention and is considered as discrimination.

It is also advisable to follow the opinions of the Consultative Council of European Prosecutors as sources of rules and norms relating to the activities of the prosecutor's office. The conclusions, in particular, put forward the requirement for the differentiation of cases falling within the concept of domestic violence, the implementation of the proper legal qualification of the act underlying domestic violence. Prosecutors must carefully listen to the victims, take into account the peculiarities of their psychological state and dependence on the offender.

Keywords: domestic violence; Council of Europe standards; the case-law of the European Court of Human Rights; opinions of the Consultative Council of European Prosecutors; Istanbul Convention; prosecutor.

Вісник Національної академії прокуратури України, 2018, 4/2(58), с. 110–121

Тетяна Фулей
кандидат юридичних наук,
начальник відділу науково-методичних досліджень проблем судочинства
Національної школи суддів України,
заслужений юрист України,
м. Київ, Україна
science.nsj@gmail.com

УДК 343.139:364.63-027.553(71)

НАВЧАЛЬНИЙ КУРС ІЗ РОЗГЛЯДУ СУДАМИ СПРАВ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ДОСВІД КАНАДИ

Анотація. Наступним кроком після прийняття Стамбульської конвенції має стати імплементація її норм у національне законодавство держав-членів, а також врахування кращих міжнародних практик розробки навчально-методичних матеріалів для суддів, прокурорів та інших фахівців. З огляду на такі вимоги актуальним є звернення до досвіду держав, які мають здобутки у цій сфері, зокрема Канади.

Метою статті є вивчення канадського досвіду розробки курсу навчання з розгляду судами справ про домашнє насильство, зокрема його структури, змістовного наповнення, інноваційних підходів до викладання тощо, для можливого використання в Україні.

Характерні особливості навчального курсу з розгляду справ про домашнє насильство у Канаді полягають в орієнтованості на оволодіння професійними навичками, що потребує введення теоретичних аспектів у матеріали практичних завдань – сценарії епізодів, коментарі експертів тощо; залучення до розробки фахівців з різних сфер, які займаються вирішенням проблем домашнього насильства на різних етапах і могли б відповісти на запитання суддів чи пояснити, "що за цим стоїть" (т.зв. грецький хор); розробленні "наскрізних" навчальних справ з одними і тими самими героями, які дадуть змогу осягнути проблему домашнього насильства в динаміці; використанні інтерактивних методів навчання дорослих (обговорення в малих групах, пленарні дискусії, експрес-опитування, написання проектів документів тощо); розумінні ролі суду на кожному з етапів провадження у справах щодо домашнього насильства (сімейних/кримінальних) та впливу суду на сім'ю. Однією з цілей курсу було надати учасникам можливість обговорити роль судді у процесах щодо домашнього насильства, зокрема, чи відрізняється ця роль у кримінальних і сімейних справах й від чого вона залежить. Таким чином, логіка розробленого курсу сприяла досягненню цієї навчальної мети.

За результатами дослідження сформульовано низку рекомендацій щодо розроблення курсу навчання з розгляду справ про домашнє насильство, які можуть

© *Ю. Турлова, 2018*

бути актуальними для України, зокрема стосовно змістовного та методичного наповнення курсу та роздаткових матеріалів.

Ключові слова: домашнє насильство; навчальний курс; судовий розгляд; кривдник; жертва; роль суду.

Запобігання та боротьба із насильством щодо жінок і домашнім насильством є однією із головних цілей, визначених у Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 рр.[1] Також у пункті 29 (с) Заключних зауважень до восьмої періодичної доповіді України, наданих Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок у березні 2017 року, передбачено:

> <…> впровадження обов'язкових навчальних програм для суддів, прокурорів, співробітників поліції та інших посадових осіб правоохоронних органів з питань суворого дотримання та застосування законодавства про криміналізацію насильства стосовно жінок, а також щодо застосування гендерно чутливих методик стосовно жінок, які є жертвами насильства, зокрема жінок з обмеженими можливостями[2].

Відтак для України актуальним є вивчення міжнародного досвіду стосовно розробки та впровадження навчальних програм із зазначеної тематики для суддів, прокурорів та інших фахівців.

Започаткуванню розробки таких навчальних матеріалів сприяла реалізація "Програми рівних можливостей і прав жінок в Україні", в результаті чого створено освітній курс[3] та посібник для суддів щодо розгляду судами справ, пов'язаних із насильством у сім'ї[4]. Однак наступним кроком після прийняття Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція)[5] має стати імплементація її норм у національне законодавство держав-членів, а також урахування кращих міжнародних практик розробки навчально-методичних матеріалів для суддів, прокурорів та інших фахівців. У Стамбульській конвенції поняття "домашнє насильство" визначено як порушення прав людини, що:

[1] Council of Europe Gender Equality Strategy 2018–2023, adopted on 7 March 2018 <https://rm.coe.int/strategy-en-2018-2023/16807b58eb> дата звернення 14 Грудень 2018.

[2] Concluding observations on the eighth periodic report of Ukraine. CEDAW/C/UKR/CO/8, adopted by the Committee at its sixty-sixth session (13 February – 3 March 2017) <https://undocs.org/CEDAW/C/UKR/CO/8> дата звернення 14 Грудень 2018.

[3] Див.: Г Христова, *Освітній курс "Розгляд судами справ, пов'язаних з насильством в сім'ї": методичний посібник* (Ваіте, 2011) 86 <http://www.nsj.gov.ua/files/documents/002.pdf> дата звернення 14 Грудень 2018.

[4] Див.:М Євсюкова та ін. *Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: науково-практичний посібник* (Ваіте, 2011) 196 <http://www.nsj.gov.ua/files/documents/001.pdf> дата звернення 14 Грудень 2018.

[5] Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence <https://www.coe.int/fr/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e> дата звернення 14 Грудень 2018.

<...> відбувається в сім'ї, сімейному колі або між нинішніми чи колишніми партнерами, що перебували або не перебували в шлюбі, незалежно від того чи кривдник наразі чи колись жив з жертвою. Це охоплює жертв і правопорушників обох статей та брутальне поводження з дітьми та літніми людьми так само, як і насильство над інтимним партнером'[6].

Тобто це поняття є дещо ширшим, аніж "насильство у сім'ї", яке тривалий час було закріплене у національному законодавстві. Враховуючи зазначене, вартим уваги і ретельного вивчення є досвід Канади, у якій понад десять років практикується ефективне навчання суддів з цієї проблематики.

Отже, *метою статті* є вивчення канадського досвіду розробки курсу навчання з розгляду судами справ про домашнє насильство, зокрема його структури, змістовного наповнення, інноваційних підходів до викладання тощо, для можливого використання в Україні

Насамперед варто зазначити, що канадське законодавство стосовно домашнього насильства охоплює як федеральні закони (зокрема, положення кримінального кодексу), так і закони провінцій. Станом на 2017 рік шість провінцій (Альберта, Манітоба, Нова Шотландія, Острів Принца Едварда, Ньюфаундленд і Лабрадор та Саскачеван) і три території (Північно-Західні, Юкон та Нунавут) запровадили спеціальне законодавство з домашнього насильства[7], що передбачає засоби захисту потерпілих на додаток до федерального кримінального кодексу. Оскільки Канада – федеративна держава, то судова система в кожній з провінцій має свої особливості, наприклад, в одних провінціях справи, пов'язані з домашнім насильством, розглядають спеціальні суди (або судді, які спеціалізуються на розгляді таких справ), а в інших – загальні суди, і спеціалізація відсутня.

Деякі провінції, зокрема Альберта, розробили спеціальні посібники[8], а Національний суддівський інститут Канади (НСІ) – окремий 4-денний курс з розгляду справ щодо домашнього насильства у сімейних та кримінальних судах ("Managing the Domestic Violence Cases in Family and Criminal Courts"), що вперше викладався у Ванкувері (Британська Колумбія) 29 жовтня – 2 листопада 2012 року (автор статті мала нагоду побувати на ньому як запрошений іноземний учасник) та відтоді пропонується суддям для підвищення їхньої кваліфікації.

[6] Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція): довідник для членів парламенту < https://rm.coe.int/1680096e45> дата звернення 14 Грудень 2018.

[7] Див.: Family Violence Laws <http://www.justice.gc.ca/eng/cj-jp/fv-vf/laws-lois.html> дата звернення 14 Грудень 2018.

[8] Domestic Violence Handbook for Police and Crown Prosecutors in Alberta (Alberta Justice and Solicitor General Alberta Crown Prosecution Service Updated 2014) <https://cnpea.ca/images/domesticviolencehandbook.pdf> дата звернення 14 Грудень 2018.

Це унікальний навчальний курс, практична потреба у підготовці якого виникла за результатами проведення попередніх навчальних заходів з цієї тематики, що відбувалися у 2008 році – для суддів кримінальної спеціалізації та у 2010 році – для суддів сімейних судів. Отже, для Канади ця проблема була актуальна вже у ті роки. З перебігом часу було виявлено певні проблеми щодо справ цієї категорії, зумовлені їх розглядом у судах різних юрисдикцій/спеціалізацій і відсутністю (на той час) належної координації між ними. Було запропоновано розробити курс для змішаної групи суддів, дехто з яких розглядає сімейні справи, дехто – кримінальні, а хтось – справи усіх категорій. Таким чином, досвід кожного учасника/учасниці стає джерелом спільного досвіду для всіх.

Окрім складу груп унікальність курсу зумовлена використанням інноваційних підходів, зокрема:

– запрошено фахівців з різних сфер, які мають справу з проблемами домашнього насильства на різних етапах і могли б відповісти на запитання суддів чи пояснити, "що за цим стоїть" (т.зв. грецький хор);

– використано різний формат обговорення в малих групах, а саме: учасники працювали у "малих малих групах" (5–7 осіб), однак для виконання деяких практичних завдань чи елементів курсу об'єднувалися у дві "великі малі групи", до однієї входили усі судді кримінальної спеціалізації, до іншої – усі судді цивільної спеціалізації;

– для 4-денного семінару розроблено єдину "наскрізну" навчальну справу, що має багато епізодів і ведеться кілька років, таким чином простежується динаміка відносин у родині, де вчиняється домашнє насильство, та його повторюваність;

– розроблено як однакові, так і різні (сімейні/кримінальні) завдання для обговорення в малих групах;

– широко застосовано відеоролики (10–15 впродовж курсу), причому деякі з них продемонстровано в пленарному режимі, деякі – в режимі малих груп, а також використано різні ролики для груп сімейної/кримінальної спеціалізацій тощо.

Мета, яку ставив НСІ, – обговорити проблеми, що впливають на складність справи, та ідентифікувати, які питання лишаються поза увагою суддів кожної зі спеціалізацій, щоб відмінності між ними не зумовили руйнування людського життя і щоб надати суддям можливість сформувати комплексну позицію щодо проблеми домашнього насильства.

Увесь навчальний курс побудовано на розгляді окремих епізодів з життя чоловіка (Руперт) і жінки (Хільда). Вони перебувають в незареєстрованому шлюбі. Перший випадок побиття відбувся невдовзі після народжен-

ня першої дитини, повторний – після народження другої дитини. Вони постають перед судами різних юрисдикцій – кримінального (звинувачення Руперта у побитті своєї партнерки і матері його дітей), сімейного (опіка над дітьми) і знову кримінального (повторне побиття). Важливо, що учасникам семінару пропонуються різні сценарії розвитку подій.

Характерною особливістю кожного навчального курсу, орієнтованого на оволодіння професійними навичками (*skill-based course*), є те, що усі теоретичні аспекти, які розглядаються або під час презентацій, або коментарів експертів, введені в сценарії навчальної справи. При цьому для висвітлення саме проблематики домашнього насильства неможливо обійтися без експертної допомоги. Відтак для учасників цього семінару були запрошені шість фахівців у різних сферах (т.зв. грецький хор), які допомагали зрозуміти особливості справ з домашнього насильства з різних перспектив:

– з позиції сторони обвинувачення (Корони);

– з позиції сторони захисту від кримінального обвинувачення, в основі якої – конституційні права, такі як: презумпція невинуватості, право мовчати, право на справедливий суд тощо), та її спрямованість лише на захист інтересів однієї особи – клієнта (обвинуваченого/кривдника);

– з позиції жертви домашнього насильства, і у зв'язку з цим варто знати певні особливості сприйняття жертв (якими переважно є жінки):

по-перше, сприйняття жінок-жертв часто відрізняється від того, що очікує від них система кримінальної юстиції, вони поводяться інакше (не так, як очікує система);

по-друге, різні частини "її" історії по-різному координуються з різними судовими процесами, а відтак жінка часто не розуміє, які обставини важливі при розгляді справи у кримінальному процесі, а які – у сімейному суді при вирішенні справи щодо опіки над дітьми і доступу до дітей;

по-третє, жертва часто наражається на осуд рідних та шантаж кривдника, на кшталт: "не будеш свідчити проти мене в кримінальному суді, і я не буду воювати за дітей";

по-четверте, для жертви залученість у кримінальний процес і сам факт перебування у суді – це стрес, найчастіше вона лише хоче бути у безпеці і захистити дітей;

– з позиції держави (в особі уповноважених органів), яка має діяти, керуючись тим, що найкраще відповідає інтересам дитини, і цей стандарт може суперечити праву кривдника зберігати мовчання в кримінальному провадженні, оскільки, коли батько мовчить з огляду на кримінальне обвинувачення, то як можна насправді дізнатися, що найкраще відповідає інтересам дитини;

– з позиції суду, який розуміє, що в кожній історії наявні не лише дві ("її" та "його"), а багато сторін і ще більше емоцій. Судді розуміють, що сім'я не є статичною, а має певну динаміку, і, знаючи про циклічність та повторюваність домашнього насильства, мають не просто здійснити оцінку ризиків, а й несуть відповідальність за те, щоб судові процеси не провокували нові конфлікти, замість того, щоб їх залагоджувати.

Поведінка судді, що розглядає справи про домашнє насильство, має вплив на кожного члена сім'ї окремо й на сім'ю загалом, і судові процеси зумовлюють різні варіанти розвитку подій. Дитина може звинувачувати матір у тому, що батько в тюрмі, або навпаки, може захищати маму і обвинувачувати батька у негідній поведінці, чи ж сама може почуватися винною у сварках, які відбуваються між батьками.

Окрім того, кримінальні й сімейні справи мають різну динаміку, вони розвиваються неоднаково і по-різному впливають на сім'ю. Судді розглядають справи як частину своєї роботи, але ніхто (ані суд, ані інші уповноважені органи) не цікавиться, що відбувається з сім'єю у цей час. Водночас судді (як кримінальні, так і цивільні) стають частиною цього сімейного життя. Влада суду може виявитися згубною для сім'ї. Мета усіх процесів (з точки зору суду) – переконатися у безпеці кожного члена сім'ї. Таким чином, однією з цілей курсу було надати суддям-учасникам можливість обговорити роль судді у процесах щодо домашнього насильства. Чи вона (роль) відрізняється у кримінальних і сімейних справах? Чи вона залежить від поданих доказів? Чи вона залежить від попередньої історії сім'ї, чи від чогось іншого?

Логіка розробленого курсу максимально сприяла досягненню навчальної мети. Учасникам семінару демонстрували різні епізоди життя героїв навчальної справи – Хільди і Руперта, та за допомогою різних методів і технік відбувалося залучення у процес навчання, зокрема:

– під час рольової гри сторони обвинувачення та захисту звернулися до суду з клопотанням про затвердження мирової угоди і відкликання обвинувачення у насильстві, з подальшим експрес-опитуванням учасників про те, чи затвердять вони мирову угоду;

– здійснено перегляд відео щодо врегулювання справи в сімейному суді – сторони досягли угоди, просять затвердити спільну опіку і безперешкодний доступ батька до дітей – з подальшим обговоренням в малих групах питань: чи поставили би судді додаткові запитання сторонам? Чи затвердили б угоду, де жертва каже, що все нормально, хоча очевидно, що ненормально? Чи прийняли б тимчасове рішення з можливістю його перегляду через певний час?

– проведено панельну дискусію щодо обставин, які стосуються чи не стосуються справи в кожному з судів (кримінальному і сімейному);

– відбувся обмін досвідом, зокрема, представлено інноваційні підходи до розгляду справ про домашнє насильство, а саме – у деяких провінціях розробили протоколи комунікації між судами: наприклад, є база даних ордерів, що забороняють доступ до дитини, і файл відповідно маркується, або використовуються так звані фіолетові файли при розгляді сімейних справ щодо опіки, що означає, що стосовно кривдника є кримінальне провадження щодо домашнього насильства, а також інші позначки (приміром, при залученні служби захисту дітей).

Безперечно, під час семінару використовували й традиційні методи, як-от презентації (про функції та діяльність органів захисту дітей, впливу соціальних працівників на жертву (наприклад, часто під впливом спілкування з соціальними працівниками вона може змінити не лише свою думку, а й навіть свої показання).

Окремий день семінару присвячено оцінці доказів у справах щодо домашнього насильства. Часто в таких справах, що є доволі емоційними, як обвинувачення, так і захист намагаються представити інші докази, наприклад, показання третіх осіб (приміром, подруги чи матері, якій жертва повідомила про насильство). Стаються випадки, коли на перехресному допиті з'ясовується, що свідки не могли бачити те, про що вони свідчили. Іншим дискусійним питанням є допустимість інших матеріалів (наприклад, відео з бару, де видно, що кривдник п'яний чи поводиться агресивно, або медичної документації, де зафіксовано розповідь жертви на прийомі в психолога).

На відміну від інших справ, де загалом суддя вважається єдиним експертом щодо висновку про правдивість показів особи (свідка), у справах щодо домашнього насильства суддя може потребувати експертної допомоги, щоб з'ясувати, хто каже правду. Наскільки належними, допустимими і важливими є такі висновки? Учасники семінару не були одностайні – одні вважають, що такі звіти чи покази фахівців не мають жодного стосунку до конкретного інциденту побиття, тоді як інші вважають їх важливими доказами, оскільки вони проливають світло на проблему. Водночас увага приділялася і професійному досвіду такого експерта – наскільки він компетентний саме у справах, пов'язаних з домашнім насильством.

Окремий блок обговорень стосувався терміну звернення жертви із заявою. Раніше жінка, яка одразу не звернулася до поліції, оцінювалася як не варта довіри (діяла презумпція, що вона вигадує), тоді як нині судді вже знайомі з результатами досліджень, що жінки – з різних причин –

не одразу звертаються щодо випадків домашнього насильства, а можуть мовчати про насильство місяцями, роками, однак це не означає, що вони вигадують.

Цікавим є експеримент "Хто говорить правду?", який тривалий час використовується Національним суддівським інститутом Канади, в тому числі в межах реалізації проектів міжнародного співробітництва. Він полягає у демонстрації відеоматеріалів щодо кількох осіб з наступним голосуванням за допомогою сучасних технологій експрес-опитування, чи вірять вони показанням, які були переглянуті. Зауважимо, що протягом 10 років результат приблизно однаковий – 60% на 40%, незалежно від аудиторії (в різних країнах, під час різних навчальних заходів). Це означає, що майже половина вважає правду брехнею, і навпаки.

Вартий запозичення і модуль семінару, присвячений головним принципам написання судових рішень. Так, учасникам-цивілістам пропонувалося судове рішення про опіку над дітьми, у якому необхідно виявити три позитивні моменти та три недоліки. Презентація виконаного завдання розпочинається з озвучення виявлених недоліків та їх обговорення, а потім кожна мала група презентує позитивне у рішеннях, з якими учасники погоджуються або не погоджуються. Водночас учасники-криміналісти (в іншій залі) обговорювали наявність пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, які слід враховувати при постановленні рішення. Далі розгортається дискусія щодо варіантів покарання та обговорення ризику вчинення насильства в майбутньому – є він малий, середній чи високий. Прикметно, що ризик майбутнього насильства 80% суддів-учасників семінару розглядають лише як один з багатьох факторів, котрі слід брати до уваги при призначенні покарання, варіантами якого є пробація, громадські роботи, неповне ув'язнення (по вихідних), цілковите ув'язнення.

Ефективність обміну досвідом і дискусій в малих групах як методу навчання дорослих демонструє той факт, що на одні й ті самі запитання учасники відповідають інакше за результатами роботи в малих групах, тобто змінюють свою думку внаслідок професійного спілкування з колегами. Наприклад, до початку дискусії лише 10% учасників обрали б ув'язнення (тривалість від 1 до 6 місяців) як вид покарання за побиття та погрозу вбивством, тоді як після дискусії відсоток збільшився до 33%. Окрім того, обов'язковим є проходження кривдником певних курсів терапії ("менеджмент злості").

Також обговорюються варіанти доступу до дитини – чи треба щось зазначати про доступ у вироку кримінального суду. Обидві крайні позиції є доволі небезпечними: якщо у рішенні кримінального суду зазначити "без

доступу", то це дасть змогу жінці використовувати це рішення при розгляді справи в сімейному суді: мовляв, оскільки кримінальний суд відмовив у доступі, то і права на опіку батько мати не повинен. І навпаки: якщо суд змовчить про доступ, то чоловік виходить "чистий", а жінка опиняється в дуже невигідному становищі. Тому більшість суддів схиляється до обмеженого доступу (під наглядом, в публічних місцях) і за попередньою згодою. Також вартою уваги є думка, що інституційна роль судів різних спеціалізацій у справах щодо домашнього насильства цілком різна, однак судді різних спеціалізацій однозначно повинні координувати свою діяльність, принаймні при розгляді сімейної справи необхідно з'ясувати, яке рішення постановив кримінальний суд.

Незвичним для сприйняття українського юриста була відсутність дискусій щодо тлумачення права. Дискусії виникали щодо рівня можливого ризику, оцінки доказів, однак щодо тлумачення правових норм учасники були одностайними.

Мету участі в такому заході судді зазначали як "краще виконувати свої обов'язки". Під час дискусій учасники постійно промовляли фрази на кшталт: "я повинен переконатися, що усі в безпеці", "я маю зробити все від мене залежне, щоб рішення про доступ до дітей найкраще відповідало інтересам дитини", "я не збираюся його ув'язнювати, але маю переконатися, що він усвідомлює, що він накоїв, і що він більше нікому не нашкодить", "ніякого доступу до дітей, поки я не переконаюся, що дітям нічого не загрожує" та інші. При обговоренні в групах судді демонстрували "людиноцентричний" підхід (на відміну від "документоцентричного"), це, мабуть, одна з найбільших відмінностей у світоглядах канадських та українських суддів.

Таким чином, канадський курс з розгляду справ щодо домашнього насильства є комплексним, практично орієнтованим, із залученням фахівців, що можуть надати експертну допомогу при з'ясуванні найскладніших проблемних питань, що постають під час розгляду таких справ, та проводиться з виконанням значної кількості практичних завдань і наступним їх обговоренням суддями, що мають різний досвід. Мета досягається завдяки логічній чіткості, методологічному опрацюванню навчальних матеріалів, а також вдалому поєднанню різних інтерактивних методів.

За результатами дослідження можна сформулювати такі рекомендації: підготовка курсу потребує ґрунтовного підходу не лише щодо предмета (розкриття теми), а й щодо методичної побудови; курс має бути орієнтований на оволодіння знаннями і навичками, для цього необхідно провести чималу науково-методичну роботу з підготовки кейсів, продумати

запитання для обговорення, підготувати ситуативні завдання з кількома варіантами розвитку подій (наприклад, свідок відмовляється давати показання або каже, що не пам'ятає, чи змінює показання), підготувати сценарії та відеосюжети тощо; варто запозичити канадський досвід розробки "наскрізної" навчальної справи, яка б демонструвала динаміку домашнього насильства; роздаткові матеріали мають бути структуровані й охоплювати як навчальні (презентації, ситуативні завдання, зразки та проекти документів), так і ресурсні (наукові дослідження, звіти, статті) джерела для попереднього (перед навчальним заходом) та подальшого (після курсу) опрацювання.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Concluding Observations on the Eighth Periodic Report of Ukraine, adopted by the Committee at its sixty-sixth session (13 February – 3 March 2017) <https://undocs.org/CEDAW/C/UKR/CO/8> accessed 10 December 2018 *(in English).*
2. Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence <https://www.coe.int/fr/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e> accessed 14 December 2018 *(in English).*
3. Council of Europe Gender Equality Strategy 2018–2023, adopted on 7 March 2018 <https://rm.coe.int/strategy-en-2018-2023/16807b58eb> accessed 14 December 2018 *(in English).*

Bibliography

Authored books

4. Khrystova H, Osvitnii kurs *"Rozhliad sudamy sprav, poviazanykh z nasylstvom v simi": metodychnyi posibnyk [Training course "Domestic violence cases court review": methodical manual]* (Vaite, 2011) 86 <http://www.nsj.gov.ua/files/documents/002.pdf> accessed 14 December 2018 *(in Ukrainian).*
5. Yevsiukova M ta in. *Sudovyi rozhliad sprav, poviazanykh z vchynenniam nasylstva v simi v Ukraini: problemy vidpovidnosti mizhnarodnym standartam ta shliakhy vdoskonalennia: naukovo-praktychnyi posibnyk [Judicial consideration of cases related to domestic violence in Ukraine: problems of compliance with international standards and ways of improvement: scientific and practical manual]* (Vaite, 2011) 196 <http://www.nsj.gov.ua/files/documents/001.pdf> accessed 14 December 2018 *(in Ukrainian).*

Edited books

6. Domestic Violence Handbook for Police and Crown Prosecutors in Alberta (Alberta Justice and Solicitor General Alberta Crown Prosecution Service Updated 2014) <https://cnpea.ca/images/domesticviolencehandbook.pdf> accessed 14 December 2018 *(in English).*

7. Konventsiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy (Stambulska konventsiia): dovidnyk dlia chleniv parlamentu [Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): directory for members of Parliament] <https://rm.coe.int/1680096e45> accessed 14 December 2018 *(in Ukrainian).*

Websites

8. Family Violence Laws <http://www.justice.gc.ca/eng/cj-jp/fv-vf/laws-lois.html> accessed 14 December 2018 *(in English).*

Tetiana Fulei

PhD in Law,
head, department of scientific methodical research of problems of jurisdiction,
National School of Judges of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
science.nsj@gmail.com

TRAINING COURSE ON JUDICIAL REVIEW OF DOMESTIC VIOLENCE CASES: EXPERIENCE OF CANADA

Abstract. The next step after the adoption of the Istanbul Convention should be the implementation of its norms in the national legislation of the member states, as well as taking into account best international practices in the development of teaching materials for judges, prosecutors and other professionals. In view of such requirements, it is relevant to seek the experience of states that have gains in this area, in particular Canada.

The purpose of the article is to study the Canadian experience of developing a case study on domestic violence cases, in particular its structure, content, innovative approaches to teaching, etc., for possible use in Ukraine.

Characteristics of the Canada Domestic Violence Training Course are focused on mastering professional skills, which requires the introduction of theoretical aspects into practical tasks – scenarios of episodes, expert comments, etc.; involvement in the development of course the professionals in various fields dealing with the problems of domestic violence at various stages and could answer the questions of judges or explain "what is behind it" (the so-called Greek choir); developing "cross-cutting" educational cases with the same characters that will enable them to understand the problem of domestic violence in the dynamics; use of interactive adult learning methods (small group discussions, plenary discussions, express surveys, drafting of documents, etc.); understanding the role of the court at each stage of the proceedings in cases of domestic violence (family/criminal) and the influence of the court on the family. One of the aims

of the course was to provide participants with the opportunity to discuss the role of a judge in the processes of domestic violence, in particular, whether this role is different in criminal and family matters and on which it depends, thus the logic of the developed course contributed to the achievement of this educational goal.

According to the results of the study, a number of recommendations have been formulated to develop a training course on domestic violence cases that may be relevant for Ukraine, in particular regarding the content and methodological content of the course and handouts.

Keywords: domestic violence; training course; trial; offender; victim; role of the court.

Вимоги до наукової статті, що подається для опублікування у журналі "Вісник Національної академії прокуратури України"

(мова видання: українська, англійська)

1. Вимоги до змісту

1.1. Відповідність статті тематиці журналу.

1.2. Науковий стиль викладу (точність, логічність, лаконічність, зрозумілість, зв'язність, цілісність, завершеність) матеріалу та його високий науковий рівень.

1.3. Наукова стаття має містити такі структурні елементи:

а) постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями *(необхідно розкрити сутність і стан наукової проблеми у загальному вигляді, її теоретичну та (або) практичну значущість, зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; обґрунтувати актуальність дослідження та його важливість для подальшого розвитку відповідної галузі права (теорії або практики));*

б) аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання порушеної проблеми та на які спирається автор, виокремлення не вирішених раніше аспектів загальної проблеми, яким присвячено статтю *(стисло, критично та у певній логічній послідовності необхідно проаналізувати основні положення останніх досліджень і публікацій, що безпосередньо стосуються порушеної проблеми, виокремити не вирішені раніше аспекти загальної проблеми, яким присвячено статтю);*

в) мета дослідження *(необхідно висловити основну ідею публікації, яка має суттєво відрізнятися від сучасних уявлень про проблему, доповнювати чи поглиблювати уже відомі підходи; звернути увагу на введення до наукового обігу нових наукових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення вже відомих раніше, проте недостатньо вивчених. Мета дослідження має випливати з постановки проблеми й аналізу останніх досліджень і публікацій. У меті має бути чітко визначено кінцевий науковий результат, вказано шляхи його досягнення (із використанням яких, зокрема, наукових гіпотез, ідей, явищ, законів) та передумови, які спонукали до дослідження);*

г) виклад матеріалу дослідження та його основні результати *(необхідно висвітлити: основні положення і результати наукового дослідження, особисті ідеї, думки, використані наукові факти, виявлені закономірності, зв'язки, тенденції, методику одержання та аналіз фактичного матеріалу, особистий внесок автора у досягнення кінцевого наукового результату і реалізацію висновків);*

ґ) висновки (найбільш важливі результати дослідження, які містять наукову новизну і мають теоретичне та (або) практичне значення) *(висновки повинні передбачати синтез накопиченої в основній частині наукової інформації, тобто послідовний, чіткий, логічний виклад одержаних автором особисто відповідно до*

поставленої мети найбільш важливих результатів дослідження, що містять наукову новизну і мають теоретичне та (або) практичне значення).

1.4. Наукову новизну результатів дослідження характеризують такі ознаки: раціональність, обґрунтованість, достовірність, логічна несуперечливість, відповідність основоположним принципам науки.

2. Вимоги до обсягу

2.1. Загальний обсяг наукової статті (відомості про автора, назва, анотація українською мовою, ключові слова українською мовою, текст, підрядкові бібліографічні посилання, references (список використаних джерел)) має бути не більше 15 сторінок.

2.2. Загальний обсяг рецензії не повинен перевищувати 5 сторінок. Необхідно обов'язково надіслати примірник монографії, підручника, навчального посібника чи іншого видання, що рецензується.

3. Вимоги до оформлення

3.1. Виконання українською або англійською мовою.

3.2. Текст наукової статті має бути надруковано у текстовому редакторі *MS Word* (із розширенням **.doc*); формат паперу: А4 (21×29,7 см); орієнтація сторінок: книжкова із вирівнюванням по ширині з відступом від лівого краю – 1,25 см; поля: верхнє, нижнє – 2 см, ліве – 3 см, праве – 1 см; шрифт: *Times New Roman* (розмір шрифту – 14 pt); міжрядковий інтервал – 1,5. У тексті не повинно бути переносів і макросів.

3.3. У науковій статті інформацію необхідно подавати у наведеній нижче послідовності.

3.3.1. Інформацію про автора (співавторів) статті необхідно зазначати з вирівнюванням по центру (ім'я та прізвище українською мовою, науковий ступінь, вчене звання, відомості про обрання членом Національної академії наук України, Національної академії правових наук України, почесне звання, посада, місце роботи, населений пункт, країна, адреса електронної пошти). В одній науковій статті припустимо, як правило, два співавтори.

3.3.2. Шифр за Універсальною десятковою класифікацією (УДК) слід зазначати з вирівнюванням по правому краю (скорочені таблиці УДК українською мовою розміщено на веб-сайті УДК).

3.3.3. Назву статті потрібно подавати великими літерами з вирівнюванням по центру, без скорочень, зокрема абревіатур. Назва статті повинна відображати зміст дослідження та відповідати його меті, науковим результатам і висновкам.

3.3.4. Необхідно підготувати анотацію українською мовою (кількість знаків у ній визначається змістом наукової статті (науковою цінністю та (або) практичним значенням її положень). Обсяг анотації має становити 2–3 тис. знаків разом із ключовими словами (4–8 слів). Анотація повинна містити такі структурні частини:

а) постановка проблеми;

б) мета статті;

в) методи дослідження (зазначають лише в тому випадку, якщо вони містять новизну і становлять інтерес з огляду на предмет дослідження у статті);

г) основні результати дослідження;

ґ) висновки. Кожну структурну частину анотації слід починати з абзацу. Назви структурних частин анотації, крім мети статті, не зазначають. Сукупність ключових слів повинна відповідати основному змісту, відображати тематику дослідження і забезпечувати його тематичний пошук. Ключові слова потрібно подавати у називному відмінку через крапку з комою. Анотацію разом із ключовими слова необхідно друкувати шрифтом *Times New Roman* (розмір шрифту – 12 pt), міжрядковий інтервал – 1.

3.3.5. Викладати текст статті потрібно із дотриманням вимог до змісту.

3.4. У тексті статті мають бути дотримані загальні правила цитування й посилання на використані джерела і вимоги Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 "Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання" і міжнародного стилю цитування та посилання в наукових роботах OSCOLA, що застосовується у юриспруденції, а саме:

а) текст цитати всередині речення (розміром до трьох рядків тексту) потрібно починати й закінчувати одинарними лапками та наводити у тій граматичній формі, у якій його надано у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання. Знак виноски необхідно ставити після відповідної пунктуації в кінці цитати чи безпосередньо після слова (фрази), до якого (якої) він належить. Якщо слово (фразу), якого (якої) стосується знак виноски, зазначено у дужках, знак виноски слід розмістити перед дужкою, що закриває таке слово чи фразу;

б) блокову цитату (складається з чотирьох і більше рядків тексту) потрібно подавати з нового рядка, із абзацним відступом для всієї цитати та без лапок. Перед блоковою цитатою та після неї слід робити один рядок відступу;

в) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців під час цитування потрібно здійснювати коректно та позначати трьома крапками, які слід розмістити у відповідному місці цитати (на початку, в середині, у кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то його не зберігають;

г) кожну цитату обов'язково потрібно супроводжувати посиланням на джерело, бібліографічний опис якого має бути оформлений залежно від його виду (первинне чи вторинне джерело) згідно з Національним стандартом України ДСТУ 8302:2015 "Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання" або міжнародним стилем OSCOLA;

ґ) при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами) необхідно бути гранично точним у трактуванні, коректним щодо оцінювання їх результатів та наводити відповідні посилання на джерела. Непряму цитату не треба брати у лапки. Знак виноски потрібно ставити після відповідної пунктуації в кінці непрямої цитати чи безпосередньо після слова (фрази), до якого (якої) він належить. Якщо слово (фраза), якого (якої) стосується знак

виноски, зазначено у дужках, знак виноски слід розмістити перед дужкою, що закриває таке слово чи фразу;

д) якщо автор статті, наводячи цитату, виділяє у ній деякі слова, потрібно зробити спеціальне застереження, тобто після тексту, що пояснює виділення, поставити крапку, потім тире і вказати ініціали автора статті курсивом, а весь текст застереження взяти в круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив мій. – *С.Б.)*; (підкреслено мною. – *С.Б.*); (розрядка моя. – *С.Б.*).

3.5. Ключову термінологію та основні положення статті виділяють (за потреби) курсивом.

3.6. У тексті статті можна подати ілюстрації (таблиці, діаграми, графіки, схеми, формули). Назви ілюстрацій потрібно розміщувати після їх номерів. За необхідності ілюстрації доповнюють поясненнями (підрисунковий підпис).

Підпис під ілюстрацією має складатися з чотирьох основних елементів: найменування графічного сюжету, що позначають скороченим словом "Рис."; порядкового номера ілюстрації, який вказують без знака номера арабськими цифрами; тематичного заголовка ілюстрації, що містить текст зі стислою характеристикою зображення; експлікації, яку побудовано так: деталі сюжету позначено цифрами, які виносять у підпис, супроводжуючи їх текстом. Експлікація не замінює загального заголовка, а лише пояснює сюжет. У тому місці в тексті, де викладено тему, пов'язану з ілюстрацією, і де читачеві треба вказати на неї, потрібно розмістити посилання у виді вислову в круглих дужках "(рис. 1)" чи звороту на кшталт: "…як убачається з рис. 1" або "…як зображено на рис. 1".

Ілюстрації потрібно оформити окремими файлами у форматах *Adobe PhotoShop (PSD), tiff, ai, pdf, eps* належної якості. Роздільна здатність має бути не менша ніж 300 dpi, а розмір зображення – не менший ніж 1060×1410 pixel.

Неприпустимо застосовувати перефотографування або сканування ілюстрацій із друкованих джерел. У векторних форматах текст необхідно переводити у криві або додавати шрифти.

Під час підготовки таблиць потрібно враховувати, що за змістом їх поділяють на аналітичні та неаналітичні. Аналітичні таблиці – це результат обробки й аналізу цифрових показників. Як правило, після таких таблиць необхідно робити узагальнення про нове (виведене) знання, яке зазначають у тексті словами, зокрема: "із таблиці убачається, що…" До неаналітичних таблиць переважно вміщують необроблені статистичні дані, необхідні лише для подання інформації або констатації певного стану речей. Кожна таблиця повинна мати порядковий номер і тематичний заголовок, які необхідно розмістити над нею і друкувати симетрично до тексту. Тематичний заголовок і слово "Таблиця" слід друкувати з великої літери. Таблиці необхідно виконувати у форматі *MS Word (rtf* або *doc).*

Діаграми та графіки мають бути зроблені за допомогою векторних редакторів *Adobe Illustrator, Corel Draw* або *MS Excel.*

Схеми мають бути оформлені у векторному форматі *(cdr, eps, pdf, ai).*

Формули потрібно виконувати з використанням редактора формул *MS Equation 3.0, Math Type.*

Діаграми, графіки, схеми, формули не варто розміщувати в окремій рамці або поверх тексту та застосовувати обтікання.

3.7. У тексті статті необхідно використовувати підрядкові бібліографічні посилання. Підрядкові бібліографічні посилання потрібно розміщувати як примітку в нижній частині сторінки (смуги набору), відмежовуючи від основного тексту горизонтальною рискою. Підрядкові бібліографічні посилання необхідно пов'язувати з текстом документа за допомогою знаків виноски, які слід подавати на верхній лінії шрифту після відповідного фрагмента в тексті (наприклад: Текст[1]) та перед підрядковим посиланням (наприклад: [1]Посилання). Під час нумерування підрядкових бібліографічних посилань потрібно застосовувати наскрізне нумерування в межах усієї статті (арабськими цифрами). Підрядкові бібліографічні посилання повинні бути надруковані у текстовому редакторі *MS Word* з вирівнюванням по ширині; шрифт: *Times New Roman* (розмір шрифту – 10 pt); міжрядковий інтервал – 1,0.

Підрядкові бібліографічні посилання необхідно оформити з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 "Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання" і міжнародного стилю цитування та посилання в наукових роботах OSCOLA, що застосовується у юриспруденції.

Стиль OSCOLA передбачає поділ усіх використаних у статті джерел на первинні (нормативно-правові акти, статути, справи) та вторинні (книжки, частини книжок, багатотомні видання, статті з журналів (друкованих, електронних) і газет (друкованих, електронних), дисертації, матеріали конференцій (семінарів, симпозіумів, з'їздів, круглих столів тощо), веб-сайти, блоги).

Первинні джерела оформлюють згідно із Національним стандартом України ДСТУ 8302:2015 "Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання", а вторинні джерела – з використанням міжнародного стилю OSCOLA.

Із правилами складання та подання у статті бібліографічних посилань згідно зі стилем OSCOLA можна ознайомитися у *Стандарті Оксфордського університету для цитування юридичних документів (OSCOLA) (четверте видання)* (http://www.visnyknapu.gp.gov.ua/data/standart.pdf) і *Методичних рекомендаціях "Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах"* (http://www.visnyknapu.gp.gov.ua/data/rekomendacii.pdf). Для складання бібліографічних посилань відповідно до стилю OSCOLA можна скористатися *електронним бібліографічним менеджером* (www.lawteacher.net/oscola-referencing/).

3.8. *References* необхідно розміщувати після тексту статті. У ньому передбачено поділ на такі частини:

а) список первинних джерел, що має назву *"List of legal documents"* ("Перелік юридичних документів"). Первинні джерела поділяють на секції: *legislation* (законодавство), *statutes* (статути), *cases* (справи). Всі позиції потрібно розташувати в алфавітному порядку за назвою в кожній секції. Первинні джерела необхідно складати згідно з Національним стандартом України ДСТУ 8302:2015 "Інформа-

ція та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання";

б) список вторинних джерел, що має назву *"Bibliography"* ("Бібліографія"). Вторинні джерела поділяють на секції: книжки, частини книжок, багатотомні видання, статті з журналів (друкованих, електронних) і газет (друкованих, електронних), дисертації, матеріали конференцій (семінарів, симпозіумів, з'їздів, круглих столів тощо), веб-сайти, блоги. Всі позиції потрібно розташувати в алфавітному порядку за прізвищем автора у кожній секції. Видання без автора повинні бути зазначені в алфавітному порядку за назвою. Вторинні джерела потрібно складати із використанням стилю OSCOLA.

Назви кириличних джерел, прізвища й імена авторів (укладачів, відповідальних та (або) наукових редакторів), власні назви журналів, назви конференцій (семінарів, симпозіумів, з'їздів, круглих столів тощо) і видавництв потрібно транслітерувати латинськими літерами.

Далі у квадратних дужках необхідно розмістити переклад англійською мовою назви: монографії або іншого виду видання, наукової статті, тез наукової доповіді (повідомлення), а також: конференції, семінару, симпозіуму, з'їзду, круглого столу тощо.

Після кожної позиції необхідно в дужках вказати мову оригіналу джерела, наприклад – *in Ukrainian* або *in English.*

Транслітерацію потрібно здійснювати залежно від мови оригіналу джерела: для української мови застосовувати офіційну транслітерацію, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 року № 55; для російської мови застосовувати транслітерацію згідно з вимогами наказу ФМС Росії від 3 лютого 2010 року № 26.

Онлайн-сервіси для транслітерації: україномовних джерел – публічна система транслітерації українського алфавіту латиницею "УКРЛІТ.ORG" (http://ukrlit.org/transliteratsiia); російськомовних джерел – "ТРАНСЛИТ.СС" (http: //translit.cc).

Іноземні джерела залишаються без змін. Їх треба розміщувати перед транслітерованими і перекладеними кириличними.

Якщо в бібліографічному описі кілька робіт одного автора, редактора або упорядника розташовано поспіль, у наступних після першого описах застосовується подвійне тире (– –), яке замінює ім'я. Записи потрібно розташовувати в хронологічному порядку (починаючи з найдавнішого), а якщо збігаються роки видання – в алфавітному порядку за назвою.

Обов'язково потрібно вказувати міжнародний цифровий ідентифікатор DOI *(digital object identifier)* для всіх процитованих джерел, для яких вони існують. References необхідно друкувати в текстовому редакторі *MS Word* з вирівнюванням по ширині; шрифт: *Times New Roman* (розмір шрифту – 12 pt); міжрядковий інтервал – 1,0.

4. Вимоги до подання

4.1. Для опублікування наукової статті, яка раніше не була опублікована (розміщена) в інших друкованих (електронних) виданнях, *на адресу електронної пошти журналу* (visnyk.napu@ukr.net) необхідно надіслати її електронну версію *(назва файлу має містити прізвище (прізвища) автора (співавторів) і дату направлення з поміткою "стаття")* разом із ілюстраціями (за наявності), оформленими окремими файлами у відповідних форматах (див. підпункт 3.6) *(назви файлів мають містити прізвище (прізвища) автора (співавторів) і дату направлення з поміткою "ілюстрація").*

4.2. Автору (співавторам) необхідно надати *довідку* про себе (http://www.visnyknapu.gp.gov.ua/data/visnyk_dovidka.pdf) *(назва файлу має містити прізвище (прізвища) автора (співавторів) і дату направлення з поміткою "довідка").*

4.3. Автору (співавторам) необхідно оплатити послугу з розміщення статті в журналі *(таку послугу не оплачують працівники НАПУ та діючі прокурори).* Оплату потрібно здійснити за відповідною *формою* (http://www.visnyknapu.gp.gov.ua/data/Visnyk_NAPU_rahunok.pdf). У призначенні платежу обов'язково треба зазначити прізвище, ім'я, по батькові та назву публікації.

4.4. Надіславши наукову статтю та інші матеріали, передбачені у пп. 4.1–4.3 Вимог до наукової статті, що подається для опублікування в журналі "Вісник Національної академії прокуратури України", автор (співавтори) повністю та беззастережно приймає (приймають) умови Ліцензійного договору (http://www.visnyknapu.gp.gov.ua/data/License_(01.10.18)_.pdf) на використання твору.

Автор (співавтори) несе (несуть) відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому (їм) особисто та якість перекладу цитат з іншомовних джерел.

Матеріали, надані з порушенням зазначених вимог, не публікують і не повертають автору (співавторам).

Редакційна колегія має право рецензувати (подвійне сліпе рецензування), скорочувати та відхиляти статті.

Щиро сподіваємося на плідну співпрацю!